بعون صانع مکین و مکان و فضل خلاق زمین و زمان نسخهٔ

ساقی نامهٔ ظهوری

در مطبع نامی منشی نولکشور بطبع مزین مقبول جهان شد

بصنع صانع مکین و مکان فضل خلاق زمین و زمان نسخه

ساقی نامهٔ ظهوری

در مطبع نامی منشی نولکشور بطبع مزین مقبول جهان شد

فہرست مثنویات و دیوانات فارسی موجودہ مطبع نولکشور — قیمت

مثنوی مخزن الاسرار تصنیف مولانا نظامی رحمۃ اللہ — ۶/
مثنوی تحفۃ العراقین محشی تصنیف حکیم خاقانی رحمۃ اللہ علیہ — عہ/
مثنوی تحفۃ الاحرار تصنیف ملا جامی رحمۃ اللہ — ۰۳/
مثنوی یوسف زلیخا جامی محشی تیسری بار چھاپی گئی — ۸/
شرح زلیخا مطبوعہ کلکتہ تصنیف حکیم محمد اسماعیل — عہ
یوسف زلیخا ناظم ہروی بجواب یوسف زلیخا جامی — ۴ہ
یوسف زلیخا فردوسی کلاں تقطیع تصنیف فردوسی طوسی — ۰۹
یوسف زلیخا فردوسی — چار مصرعہ — ۴/
ظفر نامہ مولانا ہاتفی تیمور کے فتوحات کا
حال بطور سکندر نامہ کے ہے — ۰۳/
مثنوی گلستان تتبع بوستان سعدی تصنیف
منشی ہرگوپال تفتہ — ۱۴ہ/
نل دمن فارسی تصنیف فیاضی مثنویات میں
ہمپایۂ زلیخائے جامی ہے — ۴ہ/
لیلی مجنون ملا ہاتفی مشہور قصہ ہے
اور بلاغت میں بے مثل ہے — ۱۶
لیلی مجنون خسرو — امیر خسرو کے پنج گنج سے
یہ ایک کتاب ہے — ۲/
لیلی مجنون نظامی تصنیف مولانا نظامی
رحمۃ اللہ علیہ گنجوی — ۰۳/
خسرو شیریں نظامی گنجوی مشہور کتاب ہے — ۵۰
ہفت پیکر نظامی تصنیف نظامی گنجوی قدس سرہ — ۴ہ/

سکندر نامہ بری تصنیف نظامی گنجوی قدس سرہ — ۱۱سہ
ایضاً کاغذ گندہ و گلابی — عہ/
سکندر نامہ بحری تصنیف مولانا نظامی گنجوی رح — ۰۳/
شرح سکندر نامہ تصنیف محمد نصیر الدین شاہ
امیر سلطان سفیانی اس شرح میں اشعار مشکلہ
سکندر نامہ کو حل کیا ہے طلبائے علوم کی قدردانی
سے آٹھ مہینے میں مکرر طبع ہوئی — ۸/
شرح سکندر نامہ معروف بشرح محمد گلوی
یہ شرح دیار پنجاب وغیرہ میں نہایت مستند ہے حسب
فرمایش میاں چراغ دین تاجر کتب لاہور مرتبہ
اول اس مطبع میں طبع ہوئی حصہ اول — لا/
شرح سکندر نامہ کلاں موسوم منتخب الشروح
دستور و شرح علمائے کلکتہ مولفہ جناب مولوی
بدر علی صاحب عظیم آبادی و مولوی سید حسین علی صاحب
جونپوری جو بحکم صاحبان کونسل کلکتہ میں شروح
کثیرہ سے مرتب ہوئی فی الحقیقت یہ شرح بے مثل ہے
مثنوی نیرنگ عشق تصنیف محمد اکرم
غنیمت لاہوری — سہر
مثنوی نشتر عجم تصنیف مولوی محمد مقیم ... — عہ/
مثنوی قضا و قدر تصنیف میر علی رضا
متخلص بہ تجلی —
نالۂ منظور تصنیف سید منظور احمد صاحب عاشق تصوف میں ہے — ۱/

درختان رعایا و زرگیق باد | ببرگش ایشان صورت چتر داد

زفیض مئی حکمتش ذوفنون | فلاطون دل در خم اندرون

زبهر ازنسی نرگس مست یار | بدارو سر خویش راضی خمار

زشوق شراب شبستان راز | دهان مهر نو به خمیازه باز

صبوحی کنان صبح از جام مهر | سیه مست وام شب دیو چهر

بمضرت ربائی غم سینه گز | بجان داروی مهره مار زه

زرشح مئی قدرتش ماه و سال | ببت دریج گرشته جام هلال

بطرف چمن بهر عیش بهی | تراشیده از کهربا ساغری

بلطف ار صراحی بفغفور داد | کدو نیز در بزم رندان نهاد

پی میکش بی ضیاع و عقار | بیاراست باغی ز فصل بهار

منم آری آن رند بیخانمان | که آوردم از بی نشانی نشان

چرا می نه نوشم بهار آمدست | نهال نشاطم ببار آمدست

کشیدم دگر خوان برگ و نوا | بدر و نیک هر پیر و جوان را صلا

در تعریف بهار

بهارست نرگس قدح برگرفت | بهر گوشه چمن لاله ساغر گرفت

بهارست بی می حرام ست زیست | بر احوال زهاد باید گریست

بهارست ای باده خواران بهار | فرارست تجهیل واعظ فرار

بهارست ای خلوتی مژده باد | چسان می نشینی بجای جماد

بهارست رخت ورع کن گرو | می کهنه دارد شگون سال نو

بهارست بلبل برآورد جوش | بخندست مینای قلقل فروش

بهارست گو ساقی جانفزا | که آمد لطافت بشیر هوا

بسم الله الرحمن الرحيم

ثنا ها همه ایزد پاک را | ثریا دهٔ طارم تاک را

که خورشید را صورت جام ازوست | شراب شفق در خم شام ازوست

ازو لاله شه بر فرق مے | ز دوشکر نغمه در کام نے

رگ تاک امید را نم ازو | لگدکوب مستی سر غم ازو

سکون در رهش نعمتان باشتاب | ازو مست گر ذره گر آفتاب

پرستار او رندے و زاهدے | طلبگار او دیرے و مسجدے

یکی در حرم پاے بست نماز | یکی در خرابات مست نیاز

پی شب نشینان بزم طرب | پر از نقل اختر کند خوان شب

کند مطرب بزم غم ناله را | دهد ساغر لعل تر لاله را

ز خمخانهٔ فیض هر بامداد | بجام طلا آفتاب صبح داد

خمار کسے را ز گوهر شکست | که از مهر ساقیش گردید مست

مے داد در مجلس شاهدے | که شد نقل آن سبحهٔ زاهدے

شقائق ازان است سرخوش مدام | که دارد شراب هوایش بجام

زدم سر دستی واعظان پرخروش | غفور است ایزد تو ساغر بنوش

به گلبن نگه کن هوای فرح | بهر دست برداشت چندین قدح

زلطف صبا شاخ گل در چمن | چه مستانه غلطیده بر یاسمن

چنان مست از شوق هر چیز مست | که بر دوش شاخ افگند جلوه دست

میان گل و لاله در دشت و در | خرامان خرامان صبا تا کمر

شعاع گل و لاله در جویبار | رسانید از ریگ یاقوت زار

بصحن گلستان و اطراف گشت | رسد صد سلام از زبان بهشت

سراپای طوطی بمنقار ریش | که میخواهد از سبزه پرهای خویش

برای تماشای سرو چنار | زهر برگ برکرده سر صد بهار

بگلشن زبس تازگیهای سرو | زمرد توان رفت در پای سرو

زبس شد رطوبت پیوست شکن | سمن از خسک در گریبان فگن

کسی را مدد کرد بخت سعید | که چون سایه افتاد در پای بید

هوا سینه بر سینهٔ گل نهاد | که تا جیب او تکمه بکشاد باد

گریبان گل کو بجان چاک کار | که سوزن ندارد قصب دوز خار

رطوبت بدانسان گرفتست اوج | که آتش برآورده از شعله موج

بوصف هوا گر شود تر قلم | بغیر از رگ خامه گردد علم

هم از چشمهٔ سینه جود در زبان | اند آب در جوی مسطر روان

فلک بهر تعمیر دیر خراب | گل شادمانی گرفته بآب

خورد در حکایات خضر بهار | قسمها بسر سبزی شاخسار

طرب رفت و در سایهٔ رز نشست | ز گرمای صحرای اندوه رست

زند خیمه در حشر گرد سحاب | دهد لطف حق جرم مستان بآب

صبا دم زد از معجز عیسوی ‌ ‌ ‌ جهان کهن را مبارک نوی

عروس چمن گشت رشک بهشت ‌ ‌ ‌ بمشاطگی آمد اردیبهشت

وداع چمن کرد تیر مردگی ‌ ‌ ‌ هوا راز دم سخت افسردگی

ز مرغوله مویان و ز ایام گل ‌ ‌ ‌ دگر تابیان را گره کرد گل

دگر توبه هم شیشه با شکست ‌ ‌ ‌ که دارو درین فصل پای نشست

وهاد بر تاکشت غم را بآب ‌ ‌ ‌ ز باران روان کرد سیل شراب

کند کودک غنچه تا خواب ناز ‌ ‌ ‌ صبا مهد جنبان بدست نیاز

شد از برج گلبن کواکب عیان ‌ ‌ ‌ دگر چشم تو روشن ای باغبان

دگر طایر زد از تاک سر ‌ ‌ ‌ ولیکن نشاید ز میکشان نیاد تر

بسنبل زبان بوسه با بر فشان ‌ ‌ ‌ که آورده از زلف ساقی نشان

بیاد جنیبت ز عنوان را بشوی ‌ ‌ ‌ ببوی گریبان سمن را ببوی

کند خوشش به نزدیک نرگس بکار ‌ ‌ ‌ سفارش چه حاجت تو ای پیرکار

مگر عشرم میخانه دارد چمن ‌ ‌ ‌ که پر کرده دامان و جیب از سمن

چه سیر بخت دیگر هوا در ایاغ ‌ ‌ ‌ که گلگل شگفتست تیمار باغ

دگر وقت عطاری گلشن است ‌ ‌ ‌ بصد نافه هر غنچه آبستن است

دگر نخل پر جلوه و نور باش ‌ ‌ ‌ شد از عود و صندل مشکتری آتش

ز جوش گل و لاله در طرف باغ ‌ ‌ ‌ زمین و زمان پر ز جام و ایاغ

هوا گشته از عکس پیمانه زار ‌ ‌ ‌ در انداز پیمانه دست چنار

ز عطار بی نافه یاسمن ‌ ‌ ‌ صبا کاروان کش بملک ختن

ز کیفیت اعتدال هوا ‌ ‌ ‌ دم روح در آستین صبا

جماد آمد از شوق در اهتزاز ‌ ‌ ‌ صبا میدهد جان تو قالب بساز

ازان باده در ساغرم ریز خم | که قلزم ز رشحش کشد شستلم
نگردد خراب تو از باده مست | باندازه ساغر بده ظرف هست
ز من باده وقتی رباید توان | که ریزد ز نگاه تو مستی در آن
بیا ای بخوبی قباد احتشام | جمت کمترین بنده بردار جام
ز سر تازه کن عیش بهرام را | بکش ساغر داغ خود گور ایام را
بده می که گردم فریدون حشم | پریشان کنم مغز ضحاک غم
بسرت گردم ای ساقی نازنین | منه یکنفس جام می بر زمین
چو از جام شد پنجهٔ جم جدا | بفرقش کشید اژده دست بلا
برای تو خواهیم عمر شریف | چه گوییم خود می شناسی حریف
گدائیم اما گدایی بنام | جم وقت خویشیم پرساز جام
خراب ار شود کاخ کون و فساد | چه پروا خرابات آباد باد
ز بی لطفی چرخ پروا کراست | اگر لطف ساقی نباشد بلاست
دهد گر بمن التفات تو بخش | ازان جاه افزون کن عمر بخش
عنا را شمارم بدامان زکات | کنم سلخ بیرون ز ماه حیات
شوم خواجهٔ چارسوی بقا | کنم نقطه در کار عین عنا
توان جام بزم اجل را شکست | بدستیکه پیمان به پیمانه بست
نیارد دگر موج غم اشتلم | فتد رخت عقل ار بگرداب خم
توان دید راز درون بی نقاب | اگر عینک آرد قدح از حباب
کسی در نظر راز ایام داشت | که در دست آیینهٔ جام داشت
دل از فکر فردا مشوش مدار | عیان ست انجام ز آغاز کار
شب جمعه در روز آدینه کیست | بده پر بده الغفور اسم کیست

چو آمد بدنیا هوای بهشت / وبهر توجه‌تی هم خدای بهشت

هوا انچنین گر بود می بکار / ورع حکم راند ز تقویم پار

چو نقاش گیرد قلم در بنان / نریزد چو نجر نقش ساغر ازان

نماید لفظ سراب ارقم / نهد بهر شین نقطه اول قلم

عجب نیست گر کودکی در زبان / بلفظ اول کشاید زبان

گه ذکر شیخ ورع اکتساب / همه گفت یا ساقی و یا شراب

چنان ذوق می ریخت در سینه جو / که پرهیز شد امت میفروش

چنان برد می طبعها را ز دست / که در سینه ها رازها گشت مست

بیا ساقی آن سبز مینا بیار / کزو خرمی می چکد بر بهار

باندازهٔ آن زجاجی قدح / که عکسش برآورده قوس قزح

فرو ریز از آن غیرت ارغوان / وزان خاطرم را چنان گلفشان

که صد نو بهارش براد افگنم / اگر سوی خاری نگاه افگنم

بیا ساقی ای یار خاطر شکار / که خونیست چنگ عقاب خمار

ز گلبن چمن گشت طاوس دم / برون آر خون کبوتر ز خم

بده تا درین دامگاه مجاز / ز گنجشک من واخورد شاهباز

بیا ساقی ای من سگ کوی تو / بده می که شاید بنیروی تو

شکاری بهنجار طرح افگنم / سر شیر غم را ز تن بر کنم

بیار آنچه زو غم شود گم بیار / بجان آن نه دوت کز سر خم بیار

بگردد دلم گشت بیهوشئی / بنازم بده جام سرجوشئی

چه غم گر شود دل تو ریزتر / بنازم بلطف تو تبریزتر

به عشق لیست فعل در آتشم / بکشتی سیم وره قلندر وشم

ریا خوش ترا زنده در گور کرد | جهان بر تو چون دیدهٔ مور کرد
ز بس کرده زهاد از شرابت نفور | عجب گر ننوشی شراب طهور
بترس از خدا بگذر از کوی خلق | مکن سبحه را دانهٔ دام ملق
ز سر برکش این خرقهٔ ازرق و شید | بفرسود جان تو در قید کید
ز عمامه بگذر که در کار نیست | بلی سر بزرگی به دستار نیست
نه صاحب حالی بر خود مخند | تو ننگی همه فکر ناموس جیب
ز اوضاع رندان تعجب مکن | نداری تعصب تعصب مکن
ازین بیش رخش تمنا مران | برون کش ز دست طبیعت عنان
خرابست معمورهٔ عقل و هوش | به آبادیش در خرابات کوش
نخواهی بنای بقا را خراب | مکن پای بستی ز لای شراب
بیا همره من به میخانه آی | اگر میتوانی ز سر ساخت پای
بیاب معنی سرخروئی بدان | درین پایه بی پختگی خامان
وگرنه به تعریف آن گوش دار | توان گفت شاید یکی از هزار
گرو ساز بشنیم دمی رخت هوش | که چشم تو خون بارد از رشک گوش

تعریف میخانه

بنازم بآن قصر گردون جناب | که بر در گهش خضر پاشیده آب
زهی بارگاهی زمین آسمان | که یک حجرهٔ اوست کاخ مکان
شمال و صبا خاکروب فضا | ز حجاب درگهش یکی مرحبا
دراز سدرهٔ بوستان ثواب | ز گلمیخش روشناس آفتاب
بلندی برآورده پیشطاق | خرخورده کار مقرنس رواق
اساسش ز خارای کوه وقار | همه محکمی بیهده بنا بکار

کشف اللغات

چو آدینت را غرتی دیگرست | اگر صاف صاف آوری بهترست
کسی نقد ایام تاراج کرد | که از هفته آدینه اخراج کرد

ز عهد جم ایام زندان ماست | که سال و مه و هفته پرشنبه است
نگوییم پی باده شنبه نکوست | چه شنبه چه جمعه همه روز اوست

بیا ساقی از من مرا وا رهان | بجانم ز قید چنین و چنان
ز حد رفت این اختلافات عقل | حلاوت نماندست در نقل نقل
شود زهر را بحث بیهوده سطی | بداند اگر معنی لفظ سمی
گر از طاق ابرو شوی قبله ساز | نمازی گزارد بشرع نیاز
هوس کرده‌ام کعبهٔ بی سفر | چه گردد اگر گرددت گرد سر
نه حاجات دارم امید فلاح | که رهن شرابست دلق صلاح
چو طارم نشگفد باغ باغ | ز می خرقهٔ زهد شد داغ داغ
بهاد شناختے را سلام | که رانده‌ایم کشتی بدریای جام

خطاب با زاهد

بجز زاهد از صلف بر ملاف | که از درد خواری شو و سینه صاف
چه حاصل که سوزیت حاصل نشد | جگر تابهٔ ماتمی دل نشد
لبت را نبوشیده تبخاله | زبانت نشد شعلهٔ ناله
تبی سوز در استخوانت نریخت | لبی زهر در کام جانت نریخت
بدستت نیفتاد سر رشته | ز آه جنون دل آشفته
چراغ فراغ آن کسی برفروخت | که لخت جگر را بداغی بسوخت
ز راحت دل آزرده [illegible] | که زخمی ز شمشیر جورس خرید
نکاهیده یک جو از بود خویش | ز خلوت نشینی بگو سود خویش

شکوهی به چشم خلایق نمود / گر او نگذرد محتسب بی وجود
نیاید ز هر کس چنین سرفرازی / نهاد این بنا را سکندر ولی
به پرسش نه خمهاست پهلوی هم / که سدی است در دفع یأجوج غم
به دیوار او نقش است امن و امان / سعادت نظر کرده ساکنان

تعریف اهل میخانه

جهان را به پشت پا زده هر یکی / نه بسیار دانند نی اندکی
سر [illegible] که تخم [illegible] کشته / ز یک دانه صد خرمن اینها
چو پا می‌نهند در میدان عشق / شود نه فلک گرد جولان عشق
به کشتی چو بنشسته‌اند در صبوح / ندارند پروای طوفان نوح
چو [illegible] سایه دار / چو انهار جنت بقا مایه دار
ز [illegible] که دارند پیر غیور / کمند عقل کل کیمیای شعور
سر [illegible] شان نهال / گرفته ز پیدا رشان [illegible] بال
ز [illegible] ستان مست / توان لاله را ساغر شان شکست
چو ریزند غوغا ز رخ آتشین / ز عکسش یاقوت سرخ از زمین
همه محرم عاشق فراموش کن / نصیحت نشنود دل گوش کن
به حکم تغافل اگر ساعتی / شود پاره جیب آهن طاقتی
شکسته ز زبان نرگس غمزه / رفوکار سی آن بت زنگاه
دگر نیاد از کرشمهای ناز / رفوگر ز هر چشمی بکار نیاز
برای تلافی ز گلگون [illegible] / تبسم کنند [illegible] شکر
شراب و کباب است و ساقی و شمع / پریشانی زلف [illegible] جمع

تعریف میفروش

۱۱

ز بالش طرب میدمد چون گیاه — بلی در گلش زعفرانیست گاه

نشد ابر بر بام او قطره بار — نه کوثر نگردید تا مایه دار

شود غنچه چون حرفی تازه رو — گذر گر کند زیر میزاب او

دران بارگاه هنر در نواز — زمرد گداز حنه و شیشه ساز

سبو و خم از خاک پاک حرم — گل جام و ساغر ز باغ ارم

ز بستان تصویر سقف و جدار — گل لاله در جیب باغ و بهار

کند روح پای گرانجان مدار — ز حیرت شود نقش دیوار رود

مصور ز نقشی که آورده روی — همای نقش گردید جنت بجوی

هوایش ز انفاس عنبر فسیح — ز آتش کنایه بکوثر مسیح

معطر جهان از بخار بخور — ز مجمر برآورده سر زلف حور

سحر سایه پرورده غنچه [illegible] — ز شب [illegible] خورشید [illegible] دام

ز شمع و چراغ کواکب شمار — نگر در سرش سرگرد و بخار

وفا پای مرد و سخا دست یار — ظرافت ندیم و ادب پیشکار

شکایت ندانسته راه لبی — بنفرین نجسته کسی یا ربی

بهر گوشه از لب شکر ریخته است — گل نغمه بر کید گر ریخته است

ز انها راو تار قانون و عود — رود آب عشرت بباغ سرود

ز جوشش گل نغمه در باغ ساز — شده بلبل جان بنغمه نغمه پرداز

ز تر دستی مطرب تیز چنگ — فرو می چکد نغمه از تار چنگ

رگ تار را بسکه مضراب سفت — توان گوهر نغمه از خاک رفت

ز قلقل صراحی ست چینی نواز — دهان قدح مانده از خنده باز

اگر نقلی از نقلش آید به پیش — مکد نطق تا حشر لبهای خویش

جوان نخل بستان فضل و کمال / کهن مفرد ملک وجد و حال

معین ره نمای فضای طلب / بهین کدخدای سرای طلب

گزین میزبان سر خوان دهر / ولی نعمت سیه چشمان شهر

بامید نزدیک و از یاس دور / مؤید بتائید رب غفور

تعریف ساقی

چه گویم که ساقی چها می‌کند / به ناز و کرشمه بلا می‌کند

به هر عشوه نرگس پر فنش / نهد خون صد توبه برگردنش

چکاند رخش چون عرق در شراب / دماند ز ره دی حریف آفتاب

بدر سفتن آید چو سحر نقبش / نهد غمزه الماس بر عقبش

اگر کفر زلفش شب خون برد / ز ریع که سر خویش بیرون برد

فلک ریزد از خنجرش بی خراش / زند غمزه چون دشنه دور باش

ز مژگان اگر ناز خنجر زند / شگاف دل از سینه سر بر زند

ترنجی ز غبغب قناعش بدست / که بر دست یوسف زنان زخم

ملک را بدل زخمها جا گرفت / کمانداری ابرو چه مجری گرفت

ز زلفش کسی بوی دولت شنود / گره و نافه بر جیب طالع گشود

به پیچاپیک آن کاکل تا کمر / تماشاست زنجیر پای نظر

چو برخیزد از صبح رویش نقاب / فتد لرزه رشک بر آفتاب

ز بس جا به حسن آن رخ همچو ماه / فشاند سراسیمگی بر نگاه

چنان باده کش نرگس عشوه ساز / که گردد ز وصفش زبان مست ناز

حیات ابد خنده را پیش رو / صفائی گهر پیش دندان گرو

نمکدان خوان ملاحت دهن / ترنج نهال لطافت ذقن

بآیین جم حضرت میفروش — بکف جام از بهر ارباب هوش
زند گر ز اعجازش انکار روم — بدستش دهد آب و آتش بهم
برندان دهد هر سحر عمر فرح — بنوشش نغمه الصبوح الصبوح
بفرمان آن حاکم ملک جان — رباید بدر خلوت زاهدان
چه آذر چه خورداد چه یک قرار — بشاگردی خلقش آمد بهار
چو بر خوان اکرام و احسان نشست — بیک لقمه دریوزه شد چرب دست
مه و مهر نان ریزه خوان او — چه روشن ضمیری که مهمان او
وقارش اگر سایه بخشد بگاه — شود سایه اش کوه البرز گاه
شهی تا شد از خرمن او بهره ور — چو اختر شود چشم بر کید گر
چو در شیر مردی میان چست بست — میان پلنگ تکبر شکست
ز لطفش صد امید اقطاع خوار — موظف ز طبعش چو عشرت هزار
لبش بخته بر ذوق تحسین دل — مروج بفتوای او دین و دل
برون از فضای مکان سیر او — مسیحاست ناقوسی دیر او
توکل بنایابی همتش — ز عق توقع بری وحشتش
ز شهد قناعت طمع زهر چش — هدایت بره طلب توشه کش
پی جوهر معرفت بحر و کان — برای تن شوق روح روان
لغت دان قاموس اسرار عشق — گره بند تسبیح و زنار عشق
محشی ز کلکش کتاب وصال — بفتوای او خون هجران حلال
فراست نظر کرده دید او — فنا حلقه در گوش تجرید او
سعادت بر نخل باغ دلش — مروت گهر بحر آب و گلش
بقا بخش بیچون زلال سخن — همه منفعت چون شراب کهن

گر اندازد آن باده پرتو برون ۞ بایمان شود کفر را رهنمون

اگر عکس جامش فتد بر بهار ۞ نه بینی بجز ابر یاقوت بار

شود گر نصیب طمع یک ایاغ ۞ ز رویش توان کرد روشن چراغ

اگر حشمتش فقر را دل دهد ۞ گدا پای بر فرق طغرل نهد

ازو ضعف یابد اگر بادهٔ ۞ ز جا بگسلد دست اسکندری

زند دیو گر غوطه در لای او ۞ پری چهره گردد سراپای او

فشاند بر انگشت اخگر شود ۞ از اور یک تن گرد اختر شود

[illegible] ۞ چو یاقوت ریزد ز لال کلام

نمونی که از عکس جامش سها ۞ بخورشید بخشد ز کوه ضیا

بروزست کو مجلس شیخ و شاب ۞ [illegible] فتد بادست خراب

بعطرست که [illegible] ۞ نقط بر تراود ز مشکین مسام

[illegible] ۞ [illegible]

بجائی که یک قطره اش [illegible] ۞ تف گرمیش [illegible] مغز پلنگ

به نفعی که [illegible] ۞ ز لالش [illegible]

بجوست که گر ابر ازو نم کشد ۞ ز مغز نباتات [illegible]

سیه کاری ار [illegible] ۞ گل سرخ روئی کند [illegible]

چکاند ازو قطره در گوش اگر ۞ ز سر گوش و هم [illegible]

[illegible] ۞ [illegible]

[illegible] ۞ [illegible] صد بهار

گدائی کند [illegible] ۞ شب اول آید باوج کمال

ز نورش اگر شب شود چهره ور ۞ شود بر رخش خال جرم قمر

لطافت بگلبرگ تر ریزه آب — ملاحت نمک کرده در چشم خواب

صباحت بآب سمن شسته رو — بجنب حلاوت شکر خاک کوی

در آئینهٔ چهرهٔ صبحگاه — ز حیرت بدیوار پشت نگاه

دیار تحمل خراب نظر — نزاکت پرستار تاب کمر

تغافل برآشفته نگاهی بجان — گره مرده گوشهٔ ابروان

تواضع صفت آرای خیل غرور — به نزدیک نزدیک وا ز دور دور

برای سرانجام کار نیاز — نگاه نهان میر دیوان ناز

بخون ورع شسته چشم سیاه — تفقد ز اجری خوران نگاه

بآب نگه شسته گلزار روی — پر از نافه دل شکنهای موی

نزد طعنه بر روح لطف بدن — بناگوش مایه گوش سمن

تقاضا نشان سعادت طراز — مطرز بطغرای زلف دراز

مکرر ده شیوه ماهان روی و موی — که کم دیده گل تا چه رنگ و چه بوی

بنازم بآن خال خط عذار — مگر تخم جانست در زنگبار

بعشق تمنا ز کنج دهان — شکر میرود کاروان کاروان

نمک را چو از خنده قیمت فزود — جراحت بدریوزه دامان گشود

چه فردا شود زینت حشرگاه — ز مستان نخواهند عذر گناه

نظر اهل دل را با نعام اوست — بنازم بآن می که در جام اوست

مه و مهر بر چرخ نیک اختری ست — جگر گوشهٔ مادر دلبری ست

تعریف شراب

نگویم که می مایهٔ زندگی ست — ازو جرعه جو خضر پایندگی

ازان باده گر چرخ بوی برد — گریبان بر غم حکیمان درد

درکاخ بد اعتقادی بکوب — خس شبهه از کوی نیت بروب
بمژگان فتنه و روب از صفه گرد — چو پروانه برگرد ساقی بگرد
اگر زهر اگر شهد بخشد خموش — بگیر و بنوش و بنوش و بکوش
چو آن می کند نحل نوشت ز نیش — وگر نیست حاجت که گویم چنین
چه کشتی به بحر از ما و منی — دهارشاد همچون خودی چون منی
وگر نیستی و دولتی طور خویش — ترا گفتنی بر لبم نیست بیش
تو دانی و اوضاع و اطوار خویش — که من میروم بر سر کار خویش

خطاب بساقی

بیا ساقی ای مایهٔ گفتگو — بساغر کن آن واله جست و جو
که در کوچه رگ رود همچو جان — بدل شد نشان گوید از بی‌نشان
بشام طلب برفروزم چراغ — ز گم کردهٔ خویش یابم سراغ
بده آن می روشن و دلپذیر — که شد لایش اکسیر کشف ضمیر
که سازم به پیمانهٔ نو آن — نهانات نهان اعیان عیان
بیا ساقی آن آتش تر بیار — لب عیش خشک است ساغر بیار
زمی آتشم در درون برفروز — متاع سرای تعلق بسوز
که یابد چو تاراج نگاه عمر — امیدی گیرد خس راه عمر
وصل گدازان آب آتش نهاد — که حکمش روان ست بر خاک و باد ق
زمی چون شهنشاه انجم حشم — ببام سرای غاصه علم
بیا ای مه و زهره و آفتاب — نقاب ست بر تیره روزان تاب
ست از آه حسرت صبا هم مشام — بساغر کن آن بادهٔ پر جلا
که در دو فروغش بدست [illegible] — لباس ضیا بر تن آفتاب

۱۷

ادو اهرمن گرد هد بر شخ جلا ‌‌ ‌‌ زند طعنه بر جوطعن سحب

به تحمل ارزش فیض انعام او ‌‌ ‌‌ به پیشش افگند تجمل هم داد او

ازو پرکشش حسن ساغر زدست ‌‌ ‌‌ که در سینهٔ خنجر بخنجر زد و بست

کسی در مصاف سخن داد داد ‌‌ ‌‌ که تیغ زبان را بآن آب داد

بهندار نویسد خواهش قلم ‌‌ ‌‌ بواسط طرب برفراز و علم

نویسند عاشور گر زین نبید ‌‌ ‌‌ تراود ازو معنی لفظ عید

ازو شد مخمر گل رنگیان ‌‌ ‌‌ ازان غم ندارد دل رنگیان

ز روح ست ایشان جسم اصطبوح ‌‌ ‌‌ که مشتق ازین راح گردید روح

چو خورشید گردیده بر جا علم ‌‌ ‌‌ بسخفاشی افتاده شاهین غم

مگس ران شود شهپر جبرئیل ‌‌ ‌‌ چو از خم برآرند این سلسبیل

چو بر جبهه زین می نویسی بهشت ‌‌ ‌‌ بدوزخ نبیند ازو سر نوشت

فرو شستن صواب از گناه ‌‌ ‌‌ گناه از خمش گر کند تکیه گاه

عدم برفه از رو تجلی طور ‌‌ ‌‌ چو ساقی کند از سرش خشت دور

سر هوش در پای مینای اوست ‌‌ ‌‌ ردای ورع لای پالای اوست

صداع اجل را دوا کرده اند ‌‌ ‌‌ چو بر جبهه لایش طلا کرده اند

باین نشه باشد اگر سلسبیل ‌‌ ‌‌ قبول ست زهاد را من وکیل

خطاب بزاهد

شراب این و ساقی و میخانه آن ‌‌ ‌‌ بیا زاهدا خویش را بازخوان

ز پیر مغان تا بیابی نظر ‌‌ ‌‌ دل و جان و دین نذر گویان بر

تباه است حالت درین رستخیز ‌‌ ‌‌ اگر می توانی بیا ور گریز

چو بر آستانت نسازد طلب ‌‌ ‌‌ تهی ساز از سجده فرق ادب

چه نازی بابروی این ماه نو | بامن داس کردست سرپا درو
زخون قد کشد نخل بالای او | چه داری سر خویش در پای او
گهر می‌ربایند ز دریای عمر | حذر کن ازین دزد کالای عمر
پی پاسش بیدار شوانند کی | که خوابست از دستیاران یکی
کسی گر ز شورش شدی بهره‌ور | نه گرد خود رخت ماتم به بر
مگو شب محیطی پر از گوهریست | که هر گوهرش داغ نیک اختریست
شود روز هر سو چنانی کباب | ز آتش فشان اخگر آفتاب
هلالش بتر زین مهیا کند | که از مهر پاکان تبرا کند
ندارد عجب زهر رنگ دهر | که آرد ز یک حقه تریاک و زهر
درین عقده از زر و در هیچ هیچ | که چون میگشایی ندو نیست هیچ
چو هر روز همشان ببالد نگاه | که قارون فرو رفت در چاه جاه
ز نمرود و شداد برده گرو | ز بام عمارت بگردون مرو
گرفتم حریر تمنا قبیست | نه زخم درشت اجل در قفاست
چه لذت ز انعام عام فلک | که خوان نوالش ندارد نمک
خلد از نگاهش خار در چشم شوق | نمد زهر از شکرش کام شوق
جگر تشنگان را کند بی کباب | بصحرای ریوا ز زلال سراب
بمشق محبت چو ریزد رقم | همه حرف خصمی فشاند قلم
توان وانشست چشم محبت ز دهر | اگر کار شکر برآید ز زهر
ز مانی نشود دوست زال جهان | که عشاق گردند نامهربان
فلک راست گر عهد با اهل وفا | اگر حلقه گردد خط استوا
گر از دفترش برگشایند فال | برآید که آسیبی بر اهل حال

بیا ای سهی سرو باغ امید / که می لرزم از غصه چون شاخ بید

بده زان شرابم بدفع ملال / که گر باشی از روش در خیال

شود اشک تلخش بدوران خشک / برو نقل عیش لبش نوشخند

بیا ای غزال ریاض حرم / امانم ده از گرگ صحرای غم

بیک ساغرم گرکنی شیرگیر / کشم پوست از فرق این گرگ پیر

فلک خاک ایام غربال کرد / نشاند مگر ابر پیمانه گرد

بناشد اگر راهبر خضر مے / نگردد بیابان اندوه طے

نه دارا ز گیتی مدارا بدید / سکندر جفا بخش خود هم چشید

توئی ساقیا غیرت نوبهار / منم کهنه تاریخ روزگار

بده مے که گویم به آواز نے / که تا کی طرب کرد کاوس کے

در مذمت روزگار

عیان ست بیداد و عدل جهان / نه حجاج ماند و نه نوشیروان

برستم چه کرد این جفاپیشه زال / تو خود تا توانی ببین حسب حال

بشو دست از صلح این پیر زرد / که خون سیاوش در طشت کرد

چه کند دستان مکر و فنش / که هم گیو آنجاست هم بیژنش

ستمهای گردون به رستم نوشت / که هر خم کشش خاک خسرو سرشت

نگوید بجز خون سیاوش دریغ / چو اندازد افراسیابانه تیغ

ندارد وفا با توی روزگار / چو جم گشته هر گوشه شهریار

سفیدست زلف سیاهش چه / شد از دود آه اسیران چه

مزن نقش مشک طرازی مکن / بمار سیه مهره بازی مکن

مشو در ره عشوه پامال او / هراسے که افعی ست خلخال او

بصدق ار فشانند تخم نفاق / نهد دهر انبار کذب و نفاق

نهند ار بر آتش چه گرمی کنند / درشتی هراسد چو نرمی کنند

بخاطر کشائی سراسر گره / چو دنبال عقرب گره بر گره

بمیدان یاری پناه گریز / به قطع محبت چو مقراض تیز

بخواهش گلوگیرتر از خناق / دهان بازتر در طمع از شقاق

ز بس تیره شد مایهٔ سیل و ذوق / مفاجا در آیند ایشان فحوق

گهر قحط شد بحر و کان را چه شد / همه موی شیر ژیان را چه شد

همه نیش افسانهٔ نوش چیست / همه خار گل در گلستان کیست

خطاب بساقی

بیا ساقی ای خرمن گل بیا / تو گل من خزان دیده بلبل بیا

بیا ای خرامنده طاوس مست / بنه بر سرم پا که رفتم ز دست

بیا ای پری نام ساقی لقب / بمن بر فشان رشح جام طرب

مگر بخشم از جهان بر دتاب را / بمالد یکی چشم پر خواب را

توئی لاله رو سرو سیمین عذار / منم صاف دل رند دردی گوار

خطاب تو مستغنی ماه وش / مرا نام بیچاره آه کش

ز تاب رخت چشم بد داغ به / نگاه مرا سرو زین باغ به

برندان دردی کش بی زبان / حدیث زکوة لب در فشان

برندیم در خنده بستن چرا / تبسم بلب در شکستن چرا

چه گردید واقع که چشم سیاه / نگه باز گرداند از نیم راه

چه دنبال ابرو گره کردهٔ / کمان سیه توزره کردهٔ

بکش پرده بر چهره ای رشک ماه / که دارد نقاب از هجوم نگاه

ندارد غمی از عالمی صد هم است | که تخم نشاطش ز اشکات نم است
ندارد دو عقل بازیچه بهر شرح | بگفر زمین رخش کجروی واده شرح
قرن الالف منصوبه بیتی نیست | که فاهم نگرد دست با او کسی
به نرد دغا طالعش بس نکو ست | اگر یک و گر شش همه نقش او ست
عبث مهره پیش بینی چنین | که شد فکر تحلاج شش در نشین
ازان در دره آرزو بهر شش | که واژونه زد نعل بر اشقرش
کر ابادهٔ عیش نه در جام ریخت | که صد شام بر فرق صبحش نه بیخت
نهادست بر بیوفائی مدار | ز زر نشارا این بیوفا زینهار
نه تنها خورست این چنین بر جفا | زبیره رو کاتش بجز هم وفا

در مذمت اهل روزگار

برآورده از شهد شان زهر نوش | گرفت ست بر عهدشان نقش کوش
همه گرگ طبعان ضیغم کمین | همه زیر پوستان کیا لا استین
همه راستان لیک در کج | ز هر یک جدا احتساب بر کجی
همه مست لیک از شراب غرور | به بیگانه نزدیک و از صلح دور
همه کس ولیکن کسی ناکسی | در آرام و ایس تر از دو ایسی
همه آشنایان بیگانگی | تحمل نجوی چون دشمن خانگی
همه در مروت همین محض گفت | نگوئی توقع شهیدان مفت
همه صاحبان نفاق قدیم | در ایثار نقد و فا بر لئیم
همه خائفان شکسته عزائمی | که محرم نشانم تا محرمی
همه در طبیعت کری چون مرض | تبارف بسته پای غرض
برآورده بیگانه و آشنا | درآشنائی نخست بجفا

بشو چهرهٔ خجلتم باز گرد — که از توبه کردن دلم توبه کرد

ترا توبه با هم ز رستم میدهم — علاجی ندارم قسم میدهم

بشیرینی شهد کنج دهن — بجوشش اسیران چاه ذقن

بدریاشی آتش آبدار — بسر پیچی سنبل تابدار

بزخم سنانهای مژگان خویش — بذوق نامه های پنهان خویش

برویی که سوزد ز تابش نقاب — بچشمی که از چشمها برده خواب

به پیچاک آهی که در موی تست — بکج نگاهی که بر روی تست

بکیفیت بادهٔ التفات — بجان بخشی شکری زکات

بدستان چشمان باروت فن — بمژگان بر گنج جان نقب زن

بتقوی که خونش بهدر کرد — برندی که سوزش نظر کرده

بگوشی که در تیغ قربان تست — بباغی که در زمین زندان تست

بمستی که داد ز خفتن دو داغ — بمستی که مرهم تراشد ز داغ

بآهی که لخت جگر آورد — باستی که داغ نطف آورد

بتیغی که زخمش ندارد دبیر — بشامی که شامش ندارد سحر

بجیبی که جایی برو یافت دست — بعیدی که چشمی برو بست دست

بقدری که در روی کمانش کند — بجایی که داغی نشانش کند

بجوش و خروش مناجاتیان — بگلبانگ نوشش خراباتیان

بعجز و تضرع بسوز و گداز — بمعشوق و عاشق بسیار نیاز

بعفو قناعت نداری طمع — بناموس رندی بننگ ورع

بزنار کفر و تسبیح دین — به بستان مهر و بزندان کین

بانغمات چنگ و خروش رباب — بسوز کباب و نیاز شراب

۲۳

خدنگ تو بر سینهٔ راستان نشست — که سوفار بر جای پیکان نشست

خدنگ افگنی از که آموختی — که صد چشم بر یک نگه دوختی

جفا بس کن ای شوخ مژگان دراز — مزن دست بر ترکش خشم و ناز

بیا ساقی ای جان ز چشم تو مست — نگاهی سوی رند ساقی پرست

خرد کرده این توبه در کار من — بجان من این توبه را در شکن

کشیدم بکوی ورع گوشه‌ای — ندارد ز من توبه و تیمن توشه‌ای

زبان کرده این توبه خوش خجل — چه باشد در این جرم بیچاره دل

زبان بار این ننگ بر داشتست — بجان تو گر دل خبر داشتست

دلم خون شد این ناز برخاستست — تو ساقی و من تائب این عقل کیست

شکستن چنان یافت بر توبه دست — که زلف تو در دام خواهد شکست

درست است دعوی رندی ز من — که با کاکلت توبه شد هم شکن

کسی توبه گفتست این توبه را — ببین رنگ عاشق ببین توبه را

وران توبه امید بهبود نیست — که چون لعل ساقی می آلوده نیست

عبث تهمت آلود تقوی شدم — به بی پرده پوشی که رسوا شدم

بده می که زین توبه در خجلتم — بده خوش بیا می بده مهلتم

جفا میکند با دلم شوق جام — کجا رفت آن خامی زهد نام

قضا راند چون روز اول رقم — شد این بیت در سرنوشتم رقم

که این سر فدای می و شاهدیست — دگر گوی من نام خدا شاهدیست

بیا ساقیا بگذر آن روز را — بده آتش معذرت سوز را

گر از رفعت توبه دل زخم خورد — توان جان بتریاق عفو تو برد

ز تو عشوه صرف این توبه باد — که ذوق شکستن مرا توبه باد

ساقی نامهٔ ظهوری

بعید تمناے قربانیان / بنوروز صحرای زندانیان

بعشقه تا دخاموشی اهل درد / بگلگونهٔ زینت روے زرد

بسوز جگر تشنه و جلّه خوار / باشک درون تفتهٔ شعله بار

بجان بازیے مرد میدان عشق / بغمازی اشک دکان عشق

بحسن جهانسوز آتش فراج / بعشق تهیدست بی احتیاج

بنازک دلیهای خواری کشان / بلبهای خاموش عاشق فغان

بکم فرصتیهاے مهر و دغا / بپژمردگیهاے کشت وفا

بجان تحفه بر عاشق بیمار / بصبر آفرین عاجز بیقرار

بسیماب آرام نو عاشقان / بنقش کلام کهن صادقان

به پروانه یاے شمع و چراغ / برنگینی لاله با تیغ داغ

بطغیان سیلاب پر جنون / بطوفان خون خراش درون

بگرمی بازار سودای درد / بسود زیانکار کالاے درد

بذوق رواج متاع کساد / بسوداے دزد و غلو مراد

بتوفیق برگ فنا ساختن / بجنت دل از خویش پرداختن

بآرایش فقر بوریا فروش / بآرامش قطرهٔ بحر جوش

بآمیزش [illegible] / بربط شغب بالب ساقیے

به بیتابی دیده احتیاط / بشیرازهٔ دفتر اختلاط

بجمشیدی رند ظاهر گدا / بخورشیدی باده فت لا

به بیهوشی بادهٔ بے مدعی / بسرگوشئے دولت صبحدمے

بمخموری مست چشم بتان / بفریاد و افغان زیر دستان

بمغموی جور عاشق پسند / بدلجوئی لطف ارباب پند

به تسبیح خوانان بتخانه گرد — بگلگون سرشکان رخسار زرد
بافتادگان ثریا مقام — به بیت الحرام خرابات نام
بلبیک حجاج و پیر مغان — بجمهاے سرشار و خیر مغان
بسیمای مینای کلفت زدای — بآئینهٔ جام مقصد نمای
به نقش نگین دولت سرافراز رو — برشح سبوی سمے آبرو
بیاقوت سیال شیلان جم — بگوهر شناسان نوش خم
بلب تشنگان شراب فنا — بالماس کاران دست بکار
باوازه کام داران شان — باندازهٔ جام دریا کشان
به پیمانه پیمای تقوی پناه — بیک حبه محتاج کان دستگاه
بصحرا نوردان دشت جنون — بکشتی نشینان دریای خون
بزنجیر خایان مجنون نهاد — بهم آشنایان لیلی نژاد
بوارستگان بیجان مبتلا — به بیگانگان نگاه آشنا
بهم بختی تیره روزان دهر — بهم چشمی خوش نگاهان شهر
بترکان غارتگر صبر و هوش — بکشمیریان صباحت فروش
بشکر دهانان هندی نسب — برعنا ملیحان ترک عرب
برنگین تذروان بستان زیب — بوحشی غزالان دشت فریب
بپروین فشانان خوی کرده رو — بعنبر فروشان واکرده مو
بگلدسته بندان بستان کام — ببالا بلندان طوبی خرام
بصهبای عیش غم اندیشگان — بآسیب مهر ستم پیشگان
بزه و داشنایان بیگانه خوی — بکم حرف دوران نزدیک گو
بگلگون قبایان تیغ آزمای — بقاتل پرستان خنجر ستای

بعمری که عشقش عنانش گرفت | بمرگی که جانش درمیانش گرفت

بآن دل که برخیزد آهی ازو | بچشمی که آید نگاهی ازو

بآن سر که با ننگ سامان نساخت | بشوقی که در معنقه با جان نساخت

بجامی که ساقی خود اول چشید | بنقلی که شکر ز پاسخ گزید

بدستی که بند قبایی گشاد | بمستی که بر خاک پایی فتاد

بصیدی که از رنج راحت گریخت | بخونی که در پای عمدا بریخت

بخاری که پائی دلی را نواخت | بسوزی که در مغز جانی گداخت

بعهدی که شد تکیه گاه ثبات | بسهری که گر زو گشت شیرین حیات

بعطری که عطار گیسو دهد | بشیری که آن بخشش ابرو دهد

بخوی که آتش بعالم زند | بکوئی که با کربلا دم زند

بقدی که طوبی عبارت ازوست | بچشمی که تصویر غارت ازوست

بنازی که صد کشته را خونبهاست | بقهری که آشتی آشناست

بجرمی که بر عفو منت نهاد | بعفوی که بر روی گنه بوسه داد

به بیرحمی چاره ساز کسی | بفخر ظهوری بناز کسی

که دیگر مکن بر نگاهت جفا | بزنجیر نازش مفرسای ما

شراب سخن ده بتنگ شکر | ز بادام تیر بنقل نظر

چه داری در آشتی هیچ دوز | بساغر فکن آن آتش سینه سوز

که نی صلح ماند نه یا وم نه جنگ | نه ناموس آید بکارم نه ننگ

نه رویدز لطفت قصه هیچکس | همین با تو ماند سر و کار و بس

ستم تا بکی بر تغافل مدار | نداری مروت ندارم قرار

کسی چند باشد چنین تنگدل | سرت گردم ای ساقی سنگدل

بپرواز گنجشک عجز و نیاز / بچنگال گیرای شاهین ناز

بنیشی که وصل آب حیوان چشید / بزخمی که گردد جدائی شهید

بزهری که پهلو زند با شکر / بنخلی که چیره شود با تبر

بآبی که بر شعله دامن کشد / ببرقی که حسرت بخرمن کشد

بشامی که در سایهٔ اوست روز / بداغی که بر آتش افگند سوز

بجامی که در کوچهٔ مقبلی ست / ببادی که در دست بیحاصلی ست

بصیت جهانگیر آزادگی / بجسار برگ و افتادگی

بیأسی که در مایه دارد امید / بحرفی که زو دید ناکام نوید

به رم کردن صید آرام بر / بچالاکی آهوی دام بر

بسعیی که در عهدهٔ جستجوست / بصلوتی که در پردهٔ گفتگوست

بخوابی که از تاب افسانه سوخت / بشمعی که بر طاق میخانه سوخت

بجوشی که از سینهٔ خم دمید / بهوشی که در مغز مستی خزید

بعجزی که در طبع بیچاره‌ایست / براهی که در پیش آواره‌ایست

بعیبی که گفت ست در بس هنر / بایمنی که خوردست خون خطر

بسوزی که جوشیده ماتم برو / بزخمی که موئیده مرهم برو

بدردی که از تیزیش شعله سوخت / بجانی که داغی بر چشم دوخت

بدردی که نیش دوائی نخورد / برندی که از توبه پائی نخورد

بدوشی که بار ملامت کشید / بگوشی که زهر نصیحت چشید

بکامی که تلخی در غوطه خورد / بنامی که از ننگ او نام مرد

باشکی که غلطید بر ارغوان / بروئی که خندید بر زعفران

بباغی که از خلد بوئی برد / بداغی که دوزخ فروغی برد

ساقی نامهٔ ظهوری

ازان جام پر پر حسرت آورست | که همچون دل من ز حسرت پرست
بده ساقیا جام پر تر بده | ازان بادهٔ لعل جوهر بده
مگر عقل پیدا کند جوهری | برون آرم از جوهر دل سری
سراغی ارکه دریی نبی عقبا | ولی دل عزیزست خوارش مدار
بمن صد جهان گون تجلیات تجلی | ولیکن ببین در میان روی دل

در تعریف دل

دلست اینکه عجزش نیاز آورد | ترا بر سر خشم و ناز آورد
دلست اینکه گردید بازاری فروش | وزو گرم گردید بازار جوش
دلست اینکه عشقش نظر کرده است | پر از ملامت بد بر کرده است
دلست اینکه دل او پروانه را | که افروخت از بال کاشانه را
دلست اینکه عشقها ی باقی رنگ | دلست اینکه ساغر بقای ازل
دلست اینکه زهر غمت نوش اوست | دلست اینکه مهرت در آغوش اوست
دلست اینکه خشش عمل تا پرورست | دلست اینکه زهرش پر از شکرست
دلست اینکه معیار درد و دواست | دلست اینکه طومار مهر و وفاست
دلست اینکه شد خلوت بزم عشق | دلست اینکه شد گوشه تیر عشق
دلست اینکه زخمش ندارد علاج | دلست اینکه از جان ستاند خراج
دلست اینکه نازش بتان می کشد | دلست اینکه تشویش جانان کشد
دلست اینکه در سینه پرورده داغ | دلست اینکه بر گلشن افشانده باغ
دلست اینکه مفتاح گنج خودست | دلست اینکه یغماگر گنج خودست
دلست اینکه از گریه ریزد شرر | دلست اینکه بر ناله سازد اثر
دلست اینکه ساقی پرستی کند | دلست اینکه بی باده مستی کند

اسیر خمارم شرابی کجاست دلم سوخت آبی کجاست
بآتش خنجر انتقام از غلاف سرت گردم ای ساقی سینه صاف
دل تیره ام را صفائی بده اگر صاف حیف ست لائی بده
چرا ای چنین از ترحم نفور سرت گردم ای ساقی پر غرور
ز غم مرده ام زنده ام چیستم ستم چند بیچاره کیستم
ز شوق لبت چند خایم جگر بیا ساقی ای از جدائی خبر
ز ساطور غم استخوانم شکست بسیلاب غصه بر آمال دست
بیا ای نمک پاش ریش جگر که اشکم ز تلخم شود شورتر
ببین تلخی عمر شیرین من بده ساغر و بگذر از کین من
برافروز آتش بکانون جام نگه شهد عشقم نذیر توام
بیا ساقیا جان فدا می کنم تو دشنام ده من دعا می کنم
ز لعل تو تلخی که بر سر میزند ره کار بر آن شکر میزند
مرا تا به جور و جفائی تو مست ولی میروند تا تو آن میزند
خرابم بی ترکتاز تو من دلی کرد طاقت بهلاست وطن
مرا از تو صد ناز توفیر شد ولی تو به آزار میر شد
شکایت ندارم ها ها بجاست که گوید جفا محض مهر و وفاست
مرا از همه بیش میخواستی که این منفعل از نوازاستی
دلم یافت شیشه دگر پیش سنت بهم سوخت در بحر ساغر بس است
ز رویت عیان هست آثار صلح بساغر کن آن جنس ناز صلح
بیا در کلیسا در آشتی که آمد نگه بر سر آشتی
به هاتف فلک گوش آواز داد که پیمانهٔ لطف سرشار باد

بیا ساقی ای آگه از حال ما | که حسرت کش ماست دنبال ما
ببین کهربای رخ زال را | بجو سرخ آر یاقوت سیال را
بده آن عقیق سهیلی بها | که سازد ز رو می سهیل از سها
که ریزم ز مستی چو می بر زمین | بجوشد سهیل از ادیم زمین
چکید از جبین خسرو انجم | دهی گر از آن خسروانی خم
بجوش آید از شوق خون در درون | سرت گردم ای ساقی گرم خون
شرابی که ... گو | چو یاقوت عنبر کند گفت و گو
نباشد عجب گر صراحی عطسه ریز | که کام و زبان گشت خمیازه خیز
ز بی التفاتی تلخ انجمان | که ساغر بخمیازه دوزد زبان
بیا تا دگر تازه کاری کنیم | رخ عیش را غازه کاری کنیم
رخم گرچه خمیازه ... زینت | بدست تو باشد عنان چشم من
سرت گردم ای ساقی ... | برافروز ساغر ز ناز خلیل
... گرچه ... | برانگیخت خسرو حسرت سپاه
طلب کرد حسرت بیابان مرا | بجفتنان دردی بپوشان مرا
بدست کرم تیغ احسان بکن | ز بی آب ده گردن غم بزن
ز بطن ... جوشم ... | که خوردم شب خون خصل خمار
قوی گشته بازوی ... | سرت گردم ای ساقی پر جگر
... انشر ... | بده آن شراب شعور فزای
که گر عیو را در رگ و پی دود | صف شیر را کی درپی دود
سرت گردم ای ساقی پر ستیز | دمید از افق صبح کافور بیز
بکلبانگ خیر العمل گوش ده | صبوحی ندارد قضای بیار

تولای راحت برنج دل است | طلسم بدن بهر گنج دل است
دل آمد بظاهر یکی قطره خون | کزو سیر یابی تراو و برون
گر از نقل دل نطق بستی دهن | نمی بود رنگین بساط سخن
بهر کس که دل آشنا میشود | غمش عیش در بستن وا میشود
کشد جان صد آسیب از آب و گل | گشاید زبان و اگر جنبد دل
در معنی حاصل بحر آب و گل ست | که در حقه سر مهر دل ست
شود خرد در قبضه تیغ خط | چو بر سر کشد دل سپر از جگر
بباغی که گردید دل باغبان | نه رو بینی از برگ روی خزان
کسی را که دل دست بر سر نهد | فلک پا ز نعلین افسر نهد
بملک غنا پادشاهی کنند | کسانیکه از دل گدایی کنند
ز دل زنده گردید این آب و گل | خدایا نگهدار از مرگ دل
اجل را توان یافت بر جیب دست | اگر واقف دل در آید بدست
بکشت امل دل نگردید مات | اگر دل نداری نداری حیات
ز اینجا ز دل عشق آمد غرض | دل و هستی جوهر آمد و عرض
فتد عشق چون چشم غیرت گشاد | در ایوان دل تخت همت نهاد
نظر بر دل پری میکند عکس یار | چو آئینه دل ندارد غبار
ملو کام دل یافتن مشکل ست | چو همت ز دل جسته حاصل ست
چو داری سر کعبه معنوی | گر از راه دل میروی میروی
چه داند ره کنج جانان آب و گل | نباشد اگر نقب تفتیش دل
نمی آید از جان چو تن هیچ کار | بدو نیک خود را بدل واگذار
دهندت تبان در دل جوش جا | بشرطیکه با دل شوی آشنا

نخواهند رندان بغیر از وفاق / بر و ساده کن لوح دل از نفاق
دریغا که خود سر شوم شرمسار / گرت پرده بردارم از روی کار
بلی همچو مانند ارباب هوش / سرت گردم ای ساقی عیب‌پوش
بساغر کن آن آتش عیب سوز / چراغ هنر را ازان برفروز
که از عیب و عار خودی وارهم / بفقر تو بر فرق خود پا نهم
بر آئینه تا چند زنگ خودی / بلائی بزرگست ننگ خودی
دمی شاهد بخت در بر کشم / که خود را از آغوش خود بر کشم
برون تا نزد پسته از پوست کام / نشد حاصلش از لب دوست کام

خطاب به ناصح

چه میخواهی ای ناصح از جان خویش / هلاکم ز خجلت لبت گشت ریش
مرنج از من ار در جوابم خموش / که زحمت شنیدن بر من بخت گوش
بهرجا زبانی گرو کرده ایم / سر پند گویان درو کرده ایم
برو گو خرد زه جنونی بس است / جنون کرد طغیان ز بوی بهشت
اثر در کمین دعائی من است / که دشنام ساقی برای من است
سبوئی بدوشم نهادند دوش / درین عالم ایست معراج دوش
سبو گر بسر میکشم نیست غم / که زد بر کدوی سرم این رقم
مبین جرم مستان خودرای را / ببین رحمت ساقی آرای را
کسی کرده‌ی این نخل بالا کشید / بر آتش هم افتاده آفرید
اسیری همی خواهد این روی موی / خرابی همی دارد این رنگ و بوی
توان دیده بستن ز روی چنین / برای خدا ازو بستن رو ببین
در افشانی اسرار زندان گوش / درین مصلحتهاست ناصح خموش

نگارش ز ... کشد | چو مینا رکوع و سجودی کشد
شد از شوق رقاص جان و بدن | سرت گردم ای ساقی راهزن
چو را وقف مینا کنی آبرو | کنی دردیش کفر قمری فرو
چه مستانه برقاصی سر خم | که صد زاهد خشک را سر خم
چه از کاسه عذرا این ابلهان | چه مست غرور اند این ابلهان
اگر چشم زاهد بود شور | بمیخانه می بردم او را بزور
کشم چند از پند ناصح گزند | درست است با مستی صبر چند
کند محتسب ابد ازین گزند | سرش بشکنم بر سر احتساب
ببر از سر واعظ این شور را | بیاور همی بادۀ کهنه را
سخن زان ... کنم | که ... بگوید جواب نکیر
زمیخانه پیدا اگر ... دن | نویسد دعای قدح بر کفن
ندارم ز حکم ورع ... کشی | از آن ... مشق ساغر کشی
که پیمانه چون پر شود از قضا | کشم دردی از دهان اگر ...
خوشا طالع و بخت آن جسم پاک | که در زیر پا کی کنندش بخاک
با ایوان غفران کشد پای ... | که خشت سر از ساختن لای خم
کشی شست از چشمه عفو رو | که شد در خرابات خاکش سبو
دیانت ز گنج ریا نیست پاک | اگر نیست مسواک از چوب تاک
ازین چوب با خود کلیدی ببر | که در گور بگشای از خلد در
به تعظیم پیرا ... | که گر می درون جانی است از جا مها
بدستی مگو زاهد انصاف نیست | غلط کرده مال اوقاف نیست
تو کاورده این همه گیر و دار | به باده خوار شناس از باده خوار

۳۲

کسی کو که دین را حمایت کند · مگر لطف عشقت هدایت کند

ز تطهیر دامان تقوی مگوی · مگر ابر عشق آورد شست و شوی

هوس قصد ناموس دارد دریغ · مگر برکشد شحنهٔ عشق تیغ

ز بیداد عقل است افغان عمر · مگر گیرم از عشق تاوان عمر

نباشد دل از عشق گر بهره ور · بدن بی سرست و صدف بی گهر

فرو ریختی پیش طاق زمان · نکردی اگر عشق تعمیر آن

مبین ضعف بازوی مهر و وفا · بگو عشق برکن زمین را ز جا

کند چون شه عشق پا در رکاب · فتد در جهان شایعهٔ انقلاب

به مه بر بدر عشق دریوزه کن · ز اکلیل شاهنشهی موزه کن

نه نان ریزهٔ عشق بردار زاد · که دورست راه دیار مراد

نه بینی شب عیش روی فراغ · اگر عشق روشن نسازد چراغ

غم عشق پیرایهٔ عیش بست · تب عشق در مغز صحت نشست

دل آئینهٔ طاعت یار نیست · اگر صیقل عشق در کار نیست

فرو بارد از دیده طوفان عشق · غنیمت شمر فصل نیسان عشق

بعشق زر و سیم خود را مباز · اگر طالع عشق داری بناز

چو خواهی همه عیبها را ستر · گرو ساز خود را و عشقی بخر

ندارد تف عشق اگر در جگر · بطوفان آتش شوی خام تر

ز عشق اگر نیست آتش فروز · کند شعلهٔ حسرتش خام سوز

نمیگشت اگر گرمی عشق جمع · که می برد پروانه را سوی شمع

نمی بود اگر عشق فرهاد زور · جهان را ز شیرین نمی بود شور

نمیداد اگر عشق گردن به بند · نمی یافت پیچاک کاکل کمند

در انکار ارباب باطن مباش	تو محرم نهٔ راز فاش ست فاش
به مرهم مده زحمت داغ ما	اگر سوده الماس داری بیا
نهال نصیحت بر آور ز بن	به بیطاقتی عیب عاشق مکن
زمانی ترا نشتر زنش با بجاست	که گوئی شکیب اینقدر با کجاست
خوش آندم که از گریه نقش وجود	بشوئیم ز لوح دبستان بود
دهد مایه چشم رگ ابر را	در آب افگنم دفتر صبر را
چنان شعلهٔ شوق گردد بلند	که خورشید سوزد سپند گزند
ز هند آورد دیده سیل جنون	به طغیان کشد رود نیل جنون
چه بینم بدین شمع تاریک عقل	چه کارم بدین آب باریک عقل

در تعریف عشق

مگر رحمت عشق دهقان شود	که در باغ جان خار ریحان شود
مگر رستم عشق گردد سوار	که از خیل عقل ستمگر آرد دمار
مگر نیزهٔ عشق نشتر زند	که بیماری عقل بر در زند
مگر سایهٔ عشق بر سر فتد	که از سر تمنای افسر فتد
مگر افگند عشق خوان کرم	که گیرند هم کاسه لا و نعم
مگر عشق آرد محک در میان	که ظاهر شود جوهر بی زران
مگر جاه عشقت توانگر کند	که زر اغنیا را گداگر کند
مگر عشق آرد برون از غلاف	که عقل ست جولاه وسواس باف
چه کیفیت این عقل خام آورد	مگر ساقی عشق جام آورد
شود خصم گم در سواد سراغ	مگر شعلهٔ عشق آرد چراغ
نشان چون توان گفت از بی نشان	مگر عشق بخشد زبان از زبان

سر کوییت از چشم تر گل کنم — که تعمیر ویرانهٔ دل کنم
شب گریه از شمع دارم فراغ — که اشک آورد گوهر شب چراغ
دلم فارغ از منت شکرست — گزان گریهٔ تلخ شیرین ترست
بجامم نمک ریخت چشم پر آب — ولی بیشتر گشت زور شراب
ز عکسش رخت گشته چشمم چنان — که جوشیده از گریه ام ارغوان
نهان کرده رو خنده از تاب شرم — که هنگامهٔ گریه گردید گرم
فشاند آتش سینه کوبی شرار — ز چشمم چکد اخگر آبدار
دلم شد ز مژگان نشان خدنگ — بلی گریه هم کرد غنچه [illegible]
بنوروز غم اشک صحرا پسند — چو اطفال پوشیده گلگون پرند
نصیحت عبث گو لب خود مخای — که شد همزبان گریه با های های
ز من خنده وصل به گریه باد — که چون کارم از گریه [illegible]
به نخلی که از گریه ام نم رسید — ز هر برگ آن نام ساقی دمید
سرت گردم ای ساقی نامدار — بجای مغز بیرون کش خمار
بیا بزم جام لبریز ده — که شد بند گلو گریه غم گره
بمی موج برتر کش از حباب — برای شب چشم تر ماهتاب

[illegible] شام

دگر شام شد مست شکر [illegible] — سرت گردم ای ساقی صبح روی
بگلگشت مهتاب بیرون ز بام — که لبریز شد ماه را باده جام
چنان پرتو افشاند شمع قمر — که زد شعله از مشعل لاله سر
زمین را که بود از تف مهتاب — کتان پوش گردید از ماهتاب
براه تو شد چشم اختر سفید — برون آی ای ماه موج امید

نمیکرد اگر عشق با صبر جنگ | ز تیغ تغافل که می برد رنگ
نمیدید اگر عشق این اشک شور | نمکریزی شکرخنده بر حسن زور
ندیدی اگر عشق راز دهان | که ابرو بایما گشادی زبان
نبودی اگر سینهٔ عشق ریش | ملاحت چه کردی نمکهای خویش
اگر عشق دکان نمیکرد باز | کجا خرج میگشت کالای ناز
نشد طایر عشق تا جلوه گر | نیفشانده باز نگه بال و پر
نشد عشق تا مرد میدان جان | نشد شحنهٔ غمزه رنگین سنان
سر عشق شد خاک کوی خرام | که قامت پی جلوه برداشت گام
فراغت حرامست در دین عشق | دم تیغ جورست بالین عشق
برزمی که محکم کند عشق پای | ظفر بندد از گرد میدان لوای
به بزمی که عشاق جان پرورند | مسلمانی و کافری بر درند
طلب گر کند عشق زنارها | برون کش ز دلق ورع تارها
چو اسرار بت عشق تو گشته فاش | اگر گویدت برهمن باش باش
تف عشق در مغز هر خام باد | می عشق خورشید هر جام باد
بیا ساقی ای مایهٔ عیش و سور | که بر دل غم عشق آورد زور
بیا ساقی ای لعبت نوشخند | که هست اشک عاشق سپند گزند
از آن بادهٔ گریه آور بیار | پی قلزم دیده گوهر بیار
که آرم عقیق لبت در نظر | سهیلی برافشانم از چشم تر
چنان سیل رانم ز چشم پر آب | که تخم فرو شوید از دیده خواب
زند جوش خوناب گول جگر | ز دل حسرت چند ریزم بدر
چو ساغر برآرد ز اشکم حباب | گهر را کنم از تف رشک آب

بنظر آید که گهر از رشک آن آب گردد ۱۲

بیا ساقی ای جبهه‌ات صبح کام | ازان اشک خورشید در چشم جام
که چون در هوایت ز طوفان شوق | شود گریه شمع شبستان شوق
ز هر قطرهٔ اشک چشم پر آب | زند بر زمین مشعل آفتاب
دهد آفتاب از در روز بام تخت | شود صبح گرد ره شام تخت
چو شامم بر آید به تخت نمود | کشد از جبینش سحر صد سجود
بغیر از غم تو نماند غمی | شب تیره بختی زند بیش خمی
صداع خمار می مستیم | کند گم ره خانهٔ هستیم
شب غصه را پوست از سر کشیم | کتانش به مهتاب ساغر کشیم
بره ساقی آن شمع ساغر فگن | که روید سحر بر تو از شام من
مریضم غمم هم مروت کجاست | مغنی و ساقی دوا بر شماست
تو یا شربت آب انگور ده | تو انگشت بر نبض طنبور نه

خطاب بمطرب

سرت گردم ای مطرب خوبروی | که مرغوله خوانی و مرغوله موی
ز رخسار خود پرده یک گوشه | بسی شاید نغمه در پرده
صبا بر زد از جیب نوروز سر | بهار گل نغمه آمد دگر
ز غم قامت بینوایان دوتاست | قدت یاد چون قول عشاق راست
بجانم زند زهر مخالف نواز | بزن بر حد نهاوند راه حجاز
پی تحفه کیبان دار السلام | توانی ز تار نفس بافت دام
می لاله گون بر دو بیت بسبر | نباشد چرا نغمه رنگین و تر
بره نغمهای ترنم معنبر | بگو پای عقل سبک سر معنبر
شود یافت با حسن چون حسن خوت | نماز ورع را کند نغمه فوت

بامید سیر تو روز طرب — فگندست خود را در آغوش شب

برون آکه گردون شب پرده دار — طبق پر گهر کرد بهر نثار

برای تماشا فروغ سحر — برآورده از روزن شام سر

برون آکه شب بخت از مهتاب — بجام زمان کهربای شراب

زشوق خرام تو ماه تمام — زمین را گرفتست در سیم خام

برون آکه در بزم گاه طرب — ز رومیت خورد غوطه در روز و شب

زمرغوله زلف عنبر طراز — گریبان شب را پر از فاقه ساز

خوشا روز بر روز شب مشکبوی — که شامش بآب سحر شسته روی

معطر چو ریحان باغ جمال — منور چو مرآت ارباب حال

ببوی که زو کسب کرده بخور — بنوری که زو برده تشریف نور

گریبان نسرین عذاران چین — زرخ ماهرویان خاور زمین

شب قدر را بیش ازین شب چه قدر — زجرم سها میدمد نور بدر

شبی را قضا در عدم ریخته — تجلیست بر روی هم ریخته

تو گوئی نشاط از زمین بر دمید — توان رفت هر گوشه صد روز عید

طرب انقدر صرف مهتاب شد — که از پرتوش غصه سیماب شد

زجام تو مهتاب میریز نگر — که مستانه افتاد بر بام و در

بنازم بآن نرگس نیمخواب — بمهتاب در جام کن آفتاب

نشین ماه را در مقابل بناز — اگر بر روی سازد چه شد گو بساز

چو طاوس مینا کنی جلوه گر — مه از روی کند از شعاعش قمر

شبی را که نور تو تابد بر آن — برند از پی سرمهٔ اختران

نه شوقت همین از سپهر برده تاب — ز بس آرزو می برد چشم خواب

اگر نی زند باد بر آتشم ‖ بسوزد تر و خشک بر آتشم
اگر نی نهد آتش اندر نهاد ‖ دهم سر لعبت شعله از رقص باد
در اوج توجه دلم پر زند ‖ ز هر موی صد بال و پر سر زند
ز سر بر کشم کهنه دلق وجود ‖ بیفشانم از خویش گرد نمود
زنم دست و پایی براه وصال ‖ سر عیش و غم را کنم پایمال
مغنی بیا زود بردار عود ‖ که در مجمر دل جگر گشته عود
بزن زخمه بر تار بی احتیاط ‖ که خواهیم آسان گذشت از صراط
شود چنگ رحمت چو در خشم ساز ‖ کند معصیت رقص از روی ناز
بیا ای مغنی سرودی بکش ‖ ز چشمم بهر قطره رودی بکش
خوش آنکس که در زیر چرخ کبود ‖ بهم جمع کرد دست رود و سرود
شدم پایمال هجوم ملال ‖ بدست کرم گوش قانون بمال
بیک نغمه بنواز گوش مرا ‖ ببر مزد کالای هوش مرا
فغانی که راه فغانم گرفت ‖ گرفتی که غم تار جانم گرفت
چو ساقی کند صاف صافم بکار ‖ تو هم نغمهٔ انتخابی بیار
چو خواهی بگیرد اثر بر نوا ‖ بزن یکنفس راه احوال ما
چو تنسیر مقالات منظور ماست ‖ غزلخوانی گر شود خوش بجاست

غزل

براه غمت پا ز سر ساختیم ‖ ز هر موی صد بال و پر ساختیم
نداریم با آنکه پروای سر ‖ برای تو با درد سر ساختیم
دل از آفت مرهم آسوده شد ‖ که زخم تو خرز جگر ساختیم
خورشت باد تلخکامی بر ‖ که از زهر خود را شکر ساختیم

ز رخ طعنه بر کار خورشید کن ز دف حلقه در گوش ناهید کن

چو با عارضت دف مقابل شود دل ماه داغ از جلاجل شود

جبینش درین دف چو داری نگاه شود چنبرش هاله دور ماه

دفت گر ز اشکم کشیده ست نم ز دل آه سوزان بر آرد علم

مکن ظلم بر گوش ارباب راز صدف را پر از گوهر نغمه ساز

ز چرخ جفا پیشه احسان مجو مروت ندارد دبستان بگوی

مگو ساز ناهید او جا بغز است که تارش ز شریان اهل وفاست

کسی را که گردون به قانون نواخت قدش را ز بار بلا چنگ ساخت

چو نی هر کرا دیده گر دید باز چه طنبور در پرده گفت ست راز

مغنی بیا زخمه بر تار زن که می چید از غصه رگهای من

بیا از در چاره سازی درآی زمانی بخاطر نوازی درآی

بیار آصف نغمه بردار چنگ که چنگیز غم میزند طبل جنگ

بیا مطربا پرده را ساز کن طرب میرود بانگ آواز کن

فرو کوب مستانه بر راه سماع که زار دلم دستگاه سماع

کسی گشته رقاص این انجمن که مستی فشاند ست بر خویشتن

برای تماشا نظر بر گشای که چون نی نهم سر بر خویش پای

بکش از جبین پرده بر کش خروش که چون نی سراپا شدم چشم و گوش

صفیر نی و قلقل می خوش ست بلی قیل و قال ورع ناخوش ست

بیا ای نوا ساز بر کرده نی نه خون شد دلم نهی ساز بردار نی

ز افسردگی مرد عیش و سرود ز نی صور در دم بگی حشر سود

به نی بادر دم ز مرجان لب که رنگین شود نغمهای طرب

هوس را فتد ساعدت گر بدست | تواند بحیرت حسرت شکست
رسانی چو نوبت بدروکشی | نهانی ز اهل هوس لب چشی
سخن گر در آید ز بوس و کنار | طلب سست گردید بعذر و زار
بتادیب گستاخ رویان خویش | بگو بر زند غمزه دامان خویش
ز آرام افتاد آرام من | مگر ریخته شوق در جام من
شراب دوم صبح نور زوال | ز کیفیت حال عزلت قال
بم لعل از آن می در آتش بر است | که از خون یاقوت خاکش بر است
خمیر ویدم غیر شکر ز کام | که از التفات تو دارم بجام
شرابی کم آزار بسیار هش | شرابی طمع سر بسر حرص کش
شرابی نظر باز ساقی گزین | شرابی طرب پرور جوش بین
شرابی زمین جبین باغ کن | شرابی عقیق یمن داغ کن
شرابی که طوبی رساند رخش | شرابی که سازد هما از مگس
با آن تلخی و خوشگواری شراب | ندیدست جمشید هرگز بخواب
گوارا نباشد شکر آنچنان | مگر ریخته زهر چشمی بر آن
درون و برون از تو گردید مست | نمی آیدم شکر لطفت ز دست
نظر سوی من از لطف انداختی | چو من ناکسی را کسی ساختی
بستی ز خنده چون سفته ام | پیام تهی دل بلب گفته ام
ز اندیشه بیش و کم فارغم | ز رحمات بارش نم فارغم
ردا سی ربا خیز خلوتیست | بت عجب زیره دلو نیست
ندارد دو بال طمع کوکبم | نداند عذاب خوش آمد لبم
نه فخرم ز اطلس نه عار از پلاس | نه حاتم ستایم نه جوجی شناس

۴۳

به نقص آمدیم از طریق کمال | همه عیبها را هنر ساختیم
نبودیم مردی از ابجد عقل | خبر را ز خود بیخبر ساختیم
نمید اند افتادگی نخل ما | نهالش به آب تبر ساختیم
هم آن تیره بختیم کز برق آه | شب غم سراسر سحر ساختیم
دعا داشت چشمی بر انفاس ما | اثر را ازین بی‌اثر ساختیم
بگو شوق یکچند آسوده شو | که ما صبر را پرده در ساختیم
چه خوش میزند غوطه ای جان بخون | بلی زهد و تقوی سپر ساختیم
غزالی بصحرای جان میگشت | کمندی ز تار نظر ساختیم
ظهوری ازین توبه هم رحم باد | که با ساقی عشوه گر ساختیم

خطاب بساقی

بیا ساقی ای خصم زهد و صلاح | که از توبه پوشید تقوی صلاح
بجانم ز پشمینهٔ زاهدی | ببر در فکن اطلس شاهدی
بدستم ده آن ساغر توبه خوار | که از زهد و تقوی برآرم دمار
کسی را شود یکدمی نامرد | که کابین دهد عقل و هوش و خرد
بیا ای ز لعلت شکر را نمک | نگاهت سپاه بلا را یزک
اسیر خم زلف و کاکل شوم | هلاک نگاه تغافل شوم
سر انداز شد زلف سنبل شکنج | که گاهی سری میکشد بر قلج
بنازم بآن نرگس پرخمار | که مستی نهاده سرش در کنار
نماندست پیش تو تاب نشست | که رفته نگاهم چو کارم ز دست
کسی را خدا بخت بیدار داد | که هر صبح چشمی بروبت کشاد
فرو کرده ناخن درون جگر | نباشد چرا چشم گلبرگ تر

اگر ماه گیرد ز روی تو تاب | کند مهر را ذرهٔ خود حساب
طرب را نباشد زمانی کمی | که باشد غمت مایهٔ خرمی
و هی زهر از رشک چون شد شکر | ز سنی زخم مرهم فتد از نظر
ز دوران پرورا راحت آزارست | گل دیگران بندهٔ خار نیست
سرت گردم ای ساقی بی بدل | که کارم دگر برده شوق غزل

غزل

ز گل عار دارد گریبان ما | در آویخت خارت بدامان ما
نسیم بهار محبت وزید | سمن می فشاند مغیلان ما
کمر بسته هر گوشه صد نوبهار | بدهقانی باغ زندان ما
نشسته ست بر جبههٔ صبح و صندل | غبار ره شام هجران ما
نهد جوش در سینهٔ آفتاب | شرار چراغ شبستان ما
اثرهای گویان در آمد ز دود | چو شد ساز قانون افغان ما
توان این زمان درد را درد گفت | که در ماند و درمان بدرمان ما
نیاورده پی خضر جگر تشنگی | بسر چشمهٔ آب حیوان ما
زند جوش صد چشمه در هر قدم | سر شک ست خضر بیابان ما
زیان خواجگی می فروشد بسود | ز سودای کالای دکان ما
نکردیم صرف انجمان زندگی | که از ما ستانند تاوان ما
در آئینهٔ خنجر عشق کرد | جلا پرور چشم حیران ما
برو سیل خون جگر جا کجا | برای سراپای میدان ما
ز آسیب مرهم برون آمدیم | نهان مانده زخم نمایان ما
لباس ملامت شگافی ندارد | که سر بر نگردد از گریبان ما

نه لیسم بهم زهر قند کسی | نیم زیر ساطور پند کسی
بشورے که بار ست جنون آمدم | که از رشک مجنون برون آمدم
زدم در محبت بپا تیشه | که فرهاد میخواست هم پیشه
خراشیده شد ناله ام از بیان | که بلبل بمن واگذارد فغان
شد آن رتبه حاصل که در پیش جمع | چو پروانه گیرم گریبان شمع
ز شور ابر چشم حسرت فشان | کشم گه سمن دانه گه زعفران
جگر از غم مرهم آزاد شد | که از غمزه دل نشتر آباد شد
بهم نیاشد دلم را نیاز | که هر چیده زخم از دم تیغ ناز
نگیرد گر زنگ مرآت جان | که زد صیقلش گوشهٔ ابروان
چه گلها که راحت بدامان کند | چو داغ تو سر در گریبان کند
نیازم بمسجد دل داغ داغ | که نذر خرابات شد این چراغ
ز جور تو گردن نیازم شده | خدا از برای توام آفرید
چو در کار من عقل کرد خلل | بحکم تو معزول شد از عمل
مرا نیست در کار خود اختیار | نشستم تماشاکنان بر کنار
نگاهے اگر عقل دیوانه نیست | شرابے اگر گریه مستانه نیست
خبر دارم از خویش بیمای رو | ندارد نمک زخم حرفی بگو
ز سودای کون و مکان غافلم | همین با تو دارم سرے عاقلم
بساقی گرے گر کند جلوه حور | ز دستش نگیرم شراب طهور
نگاهم ز چشم تو گردیده مست | پری گر دهد می خورد پشت دست
ببوی گلی گر بگلشن روم | نگه کے رود پیش اگر من روم
کدام ست جنت چو کوی تو هست | چه نام ست سنبل چو موی تو هست

سرت گردم ای ساقی سرگران بتابان زرے کوزهٔ ابتجان
بیاور صاحب عیاران درای بساغر کن آن جنس نقد آزمای
مس شم در تقب بوتهٔ کیمیاست زگوگرد احمر بگو می کجاست
فروریز در ساغرم آب زر مگو آب رز آتش خام پز
بمغزم رسان شعلهٔ جام را گرم کن بجوشان من خام را
بیا ساقی ای زینت انجمن که در بزم با تست روی سخن
بساغر کن آن نیر حرف گوی که گویم سخنهای خورشید روی
ز روی و هم گشت اندیشه آب که از ذره خرمن کنم آفتاب
بهار آورم بهر باغ بیان ز تعریف خلق خدیو زمان
کشم مغز در استخوان خیال بتوصیف خوان جهان نوال
دهم انتظام مهام شهی باحکام ایام برهان شهی

در مدح شاه برهان الملک

زمین داور پیشگاه زمن مربع نشین سریر دکن
مهین سرور لشکر چار صف بهین گوهر قلزم نه صدف
سر سروری قبلهٔ مقبلی تن روزمندی ولی پردلی
در اقلیم حشمت سکندر حشر بمیدان جرأت تهمتن جگر
ز تشبیه لفظش گهر قیمتی بتعریف جاهش سخن دولتی
منقح نباشش کتاب نسب منقح ز کلکش حساب حسب
برآرندهٔ افسر خسروی پناه ضعیفان به بخت قوی
بلندان بجنب بلندیش پست ز برگستیش افلاک زیر دست
زمین خجز دل پلهٔ مکرمت فلک پایهٔ سلم مرتبت

ظهوری دگر از اهرمن زلف کیست | که زناری بندد ایمان ما

خطاب بساقی

بیا ساقی ای دین و ایمان من | فدایت دل و جان من جان من
ازان قرمزی آب خواهم بدست | که زر زردشت زو گشت آتش پرست
بقم در زهم بین چه بینم بکار | که نیلیست از سیلی روزگار
زر خساره ام گر ز زردی تبوی | که از خاک سیرم کنم سرخ روی
بساغر کن آن آب آتش مزاج | که رنگش ز یاقوت گیرد خراج
بمن ده که از صدمهٔ گیر و دار | نهم باج بر گردن روزگار
بیا ساقیا سخت افسرده ام | چه افسرده وا غفلتا مرده ام
نیامم ز زندگی قطرهٔ | بدستم کرم کردی جرعهٔ
ازان روح پرور که تاثیر آن | کند در تن عشرت مرده جان
بده می که در آب گیرم گلی | بسازم پی روح سر منزلی
بیا ای طبیب ضعفهای دل | بجای علاجی عرضهای دل
مریضم ازان باده خواهم علاج | که کارد گل جان بباغ مزاج
خناق غمم بسته راه نفس | ندارم بغیر از تو فریادرس
ز آهم رخ روز شد در نقاب | سرت گردم ای ساقی آفتاب
سیه روز از دود این گلخنم | بساغر کن آن باده روشنم
که آنجا اگر در مقابل نهد | ز شرمش گند خط شعاعی جهد
ز پیری ضعیفست بازوی حال | سرت گردم ای ساقی خردسال
جوانی هوس کرده ام زان عصیر | که گر نوشد بالغ ازان عقل پیر
بیستم ده آن رشک یاقوت را | که سازد جوان عقل فرتوت را

بچوگان او برده تا را گوی ... قمر گاه چوگان شود گاه گوی

خروشد چو کوس ظفر آتشش ... بباله سپر گرد نی زآتشش

ز انصاف او ظلم در نالش است ... ز ایثار او مال در نالش است

باعجاز جود دست گوهر فشان ... بجیبش وفا کی کند دخل کان

بحرف طمع رود نیل مصر کرم ... که صد قلزمش گم شود در شکم

چو بر نام سه جود حاتم زند ... دم مهر داریش حاتم زند

چنان ابر جودش گهر پاش شد ... که عکسش ز گردون کواکب بار

قلم گر ز کفش نکته پرور شود ... نویسد چو جیم نقطه گوهر شود

نگه یم ز ابر کفش برده نم ... که همیان ماهی پر است از درم

هوس را چنان جودش اقطاع داد ... که می آید از خرج دخلش زیاد

همه قرضها از سخایش اداست ... ظهوری تو قرضی نداری اداست

کند بر زبان چون دعایش گذر ... بمهرش در آغوش گیرد اثر

رود بی ثنایش ستم بر زبان ... شود سود بی ولایش زبان

چو ثانیش جوئی و هر روزگار ... باسکندر اول آخر قرار

چنان راستی طبعش از رو خواست ... که بر کار در کجروی گشت راست

نهادست تارک فلک بر قدم ... بتعظیم قدرش ز بس گشته خم

ز چترش فتد سایه گر بر زمین ... کشد رخ خورشید زان سر زمین

ز تختش بفوق افگند گر نگاه ... فلک بیند از هاله تابنده ماه

چنان مشعل درگهش بر جهان ... ق ... شود شام اقبال پرتوفشان

که هنگامهٔ او نگه دیده گم ... نهان گشته خورشید تابان ز شرم

نه ماه نو است و نه ابروی شام ... ق ... که چون هر سر مه دهد بار عام

فلک نو ... این ماه نو ... استعاره ... انگشت بلکه چون در آغاز هر ماه ... بار عام

زحل بر در حشر گه احتشام / غلام غلام غلام غلام

عطارد در ایوان گردون سیر / دبیر و دبیر دبیر و دبیر

به بزم طرب زهره تیز چنگ / بقانون نزده زخمه بر تار چنگ

سلح شوری عرصه کارزار / مفوض بمریخ خنجرگذار

غبار ره شاطرش مشتری بر قمر / ز بس حشر می راه پویان بسر

شب و روز گرم تلاش آفتاب / که از نیزه داران کنندش حساب

فلک گوشه ایوان جاه و جلال / که تندر ز زیر قبش کشد در دوال

چنان تیغ کین رانده اندر وغا / که گاو زمین بسته گویان خنا

چنان افعی ناوکش زهره ریخت / که مریخ را زهره بر زهره ریخت

پی بزم گسترده هر جا بساط / زمین گشت پابست عیش و نشاط

ز تختش فلک رفعتی سربلند / ز خوانش ولی نعمتی زله بند

سخاوت از و حاضر غایبان / کفش چه دریا و کان نایبان

باسناد طبعش خرد مستدل / بامداد دستش کرم مستقل

بسر ها هوایش چه سودای عشق / جهانگیر صیتش چه غوغای عشق

بتحقیق همدرس تقلید او / نهان تر عیان تر ز تردید او

فرو خوانده از جبهه خوب و زشت / بچشم فراست خط سرنوشت

مراد نظرها تماشای او / سراپای او چون سراپای او

ز غوغای آن غیرت مهر و ماه / شد از خواب بیدار بخت نگاه

بنالد چرا سدره بخشش نکوست / که در سایه نسبت قد اوست

ز جیبش سمن گشته نکهت شناس / دم نسبتی میزند در لباس

برویش کند چون سلام آفتاب / دهد جنبش کنج ابرو جواب

چو تیغت کند کار بر جرگه تنگ | در آید بدم لابه غران پلنگ
ستانند شیران برای حیات | ز رمح تو بر شاخ آهو برات
کمندت تند بر سراپای صید | خورد پیچ چون رگ بر اعضای صید
زند بال تیهو ز اندازِ تو | که گیرد سر راه پرواز تو
کشاید عقاب ار به پرواز بال | ز تیرت شود بال خویشش وبال
چکد آنقدر کبک را خون ز دل | که سازد به منقار طوطی بگل
شود فارغ آهو ز قید سرش | کند عشق فتراک صید سرش
کبوتر ز دامت ندارد حذر | باو نامه با دارد از بال و پر
دل هر که در دام مهرت فتاد | گشایش بر ویش چه در ها گشاد
دهد کام خاطر تماشای تو | ببالد نگاه از تماشای تو
پرستندگان مه و آفتاب | ز مهرت شب و روز بی خورد و خواب
ز خارت تمنای هر گلبنی | که در سینه گل زند ناخنی
کر از زخم تیغت براحت سپرد | که صد زخم از بیم مرهم نخورد
نگه گم کند ره بخورشید و ماه | خیالت نباشد اگر خضر راه
چو برخیزد از شمع رویت نقاب | به پروانگی پر زند آفتاب
قضا چیند از چهره حور خال | که سوزد سپند گزند جمال
پی تو نیاورده مهر و ماه | سپهر راه گیرند بر گرد راه
ز درج دهانت نگاه سخن | شود توده پیش تو در عدن
بگفتن چو ریزی دُر از لعل ناب | شود آب در گوهر از شرم آب
چو سر سوی پای تو دامان برد | گریبان ز غیرت گریبان درد
ومد زین هوس دهر دار هجرت | که گردد چو موئی که تو گرد سرت

به تسلیم چون چاکران کمین | فلک پشت دستی نهد بر زمین
ز دهشش نه بینی زدا گر صبح دم | نه شد بعالم فروزی علم
ندارند چون عارضش آب و تاب | نه بینند این ماه و این آفتاب
هر آنکس که افتد ز طاق دلش | بصد عمر نشود جفت آب و گلش
سخن از وقارش چو راند زبان | ز وزن اوفتد گر نسنجد بیان
ز طبعش رسد گر به بسط ملال | الف قد کشد چون نویسند دال
ز رایش شها گر برد آب و تاب | درخشد ازو معنی آفتاب
بیا ساقی ای مایهٔ عیش و سور | ز تو حاضر و غائب اندر حضور
بجام لب بسم را بر آر از حجاب | که از غیبت آیم بحرف خطاب

بدلیری زبان از حرف غیبت بخطاب انتقال نمودن و بروشنی زبان زنگ ملال از آئینهٔ خاطر زدودن

ثریا جنابا فلک درگها | ز اسرار شاهنشهی آگها
شهنشاه ایوان احسان توئی | همه میهمان صاحب خوان توئی
نماز جهان پاس فرمان تست | بلی قبلهٔ ملک ایمان تست
ز تخت تو بالیده ایوان ملک | بعدل تو نازیده دیوان ملک
ز رمح تو پرنغز بازوی فتح | کمان تو معشوق ابروی فتح
ز انداز تیغت خطر در وداع | بر آواز کوست ظفر در سماع
کمان ترا تیر مریخ دوز | سنان ترا آب خورشید سوز
حدیثت مصون از کم و کاستی | کلام تو مقصود وقف راستی
بوالا نژادی نداری عدیل | سخن از ثنای تو گردد جلیل
برد از شکار تو بهرام گور | بنظاره گردن فرازد ز گور

ستانم ز خورشید و مه رونما / که گیسو دنگاه رحم را جلا
بتر می بمن داد دوران شراب / که بر زند ساغرم ز آفتاب
چو نقاش کن نقشها آفرید / چنین نقش بر ساده رو کم کشید
ولیکن چو تابی بر آئینه رو / بماند بجا ... از آرزو
شود تا به عمرم که / کند یاد او صاحب تخت کی
جگر خون کند در ره انتظار / که کی باز ز رویش بهد شهریار
دو چون پری دیده مردم ز هوش / چو آید بهوش آید اندر خروش
که هست از چه کوتاه ایام وصل / بر من فصل چون من تهم ...
نمی بخشد ایام آن فرصتم / که چشمی کند آشنا حیرتم
ندارم بخاطر ز لطفی کلام / که درد دسی کرده باشم تمام
نیازم ز خود قصه در میان / که لب را نماند سخن در دهان
چو نشنیده حرفم برانند پیش / برنجد لبم از سخنهای خویش
نزد بر شکیبم یک جلوه راه / که نگذاشت بر دیده ام صد نگاه
خیالی شدم در حریم خیال / چه اندک نصیبم ز خوان وصال
چنین عالم از هجر مشکل مباد / شه از حال آئینه غافل مباد
ز بی رویت آئینه گرد گار / ز عکسش فضای جهان لاله زار
ز مجلس نیابی عارض لاله گون / چو آئی بعزم تماشا برون
صبا پیشتر رو بگلشن کند / ز هر گوشه سرو و سوسن کند
گل مژده ده دامن گل کند / ز هر گوشه آواز بلبل کند
بیام صنوبر نهد نردبان / ز قمری ببالا کند دیده بان
رباید ز رخ برگهار ه غبار / کشاید گره غنچها را ز کار

٥٣

چنان خواست از راه خوبی | که خورشید گردید ... گرد
ز حق یافت معنی و صورت نظر | که عاشق شد ندا ز تو بر یکدگر
نداری اگر یکدم آیینه پیش | ستم میکنی بر نگه های خویش
بچشم تو تا گرده آیینه خو | شد مهر افتاد از چشم او
ز جیبش چو عکس تو سر بر کند | برای سکندر دعا سر کند
تماشا کند بر رشک جمشید را | بطالع کند داغ خورشید را
تعقل کند صورت حال خویش | ببالد بسا زو باقبال خویش
برافروز از شعلهٔ بحث روی | زند شکر گویان در گفتگوی
که تا در ز خورشید کنعان گذشت | چه گویم ز سختی چه جان گذشت
دلم هیچگه بی غباری نبود | گل پرتوم را بهاری نبود
بحمد الله آن تیره روزی نماند | جهانی ز شامم سحر باد ماند
خوشا احتشام خداداد من | نگردد طلا خاک فولاد من
رود گر بمکتوب با من خطاب | بود مهر بر پشتش از آفتاب
بجز سرور پیش بین هر که هست | همی بایدش در پس من نشست
بدور سه عالم آرای من | چه خوش بست صورت تمنای من
بذره دل مهر تابان کشید | در آغوش گلدسته بستان دمید
چو گاهی دهم عرض باغ و بهار | ارم بر سرش هم فتد جعد هزار
بهر گوشه سینه دارم نهان | مه و آفتاب آسمان آسمان
فروغم بگنجد بجیب قیاس | تجلی شد از پرتوم روشناس
اگر خیمه بیرون زند نور من | شود دشت وادی طور من
بجز چشم احباب از ان ... | که شد استخوانم از و مغز نور

بهر کوچه از انبساط نشاط / دل تنگ موران بیابان بساط

ز روی تبان کار ها نغز تر / بعشرت دل از پسته پر مغز تر

بشدت زبانان موم در راستی / پر از دوستی خاطر دشمنی

مند آشنا طرفه تخمیر عیش / صبوحی کنان گرم شبگیر عیش

شکلی عروس رجا جلوه گر / که گردید یاس از هوس شوخ تر

چنان روز و هفته وسیع الذیال / که گنجید در جیب مه عیش سال

بقا رونق عدو عدم توأم زبان / ز بس گشته بر خاطر خود گران

سل خصم در کوزه روزگار / چو اخگر بر آورده از خود غبار

چو بخت عدو فتنه مفتون خواب / سرای ستمگر چو حالش خراب

برای بقای شه دادگر / دعا در دعا و اثر در اثر

عاهای ارباب حاجت قبول / بدنبال هر مطلبی صد حصول

سپی جستن دایه عجز و نیاز / بصد ذیر پروای کبر و ناز

وفا وعده جو در اپیش از / بر آورده امید رخت از گرو

زتر دستی ساقی روزگار / برون رفته خشکی ز مغز خمار

حریفان می اندر سبو کرده اند / لب و نغمه را روبرو کرده اند

تپ جاسیدان استخوانی شده است / گل سیر دهر ارخوانی شده است

شند ناسی نوحه گر هوس / ترنم شود چون بر آرد نفس

خروشیدن کوس هر صبح و شام / جهان را بعشرت صلاییت عام

جلس شد و شمال و صبا نا بیز / زبس گشته دیوار و در نغمه خیز

خلایق همه پای کوبان روند / بدامن کشی عطر ریحان روند

بیا ساقی ای مجلس آرای من / بیا ماه و خورشید سیمای من

کند خم بماند از تسلیم شان — دهد یاد آداب تعظیم شان

کند سینه خویش آیینه باغ — که چینند مرغان نقل خوش تو داغ

ز سر سبزی چتر شد اندر چمن — زند خسروی چتر بر نارون

کند تازگی جلوه بر شاخسار — دهد تازه دست دعا از چنار

فتد سایه بید آسیب دریای سرو — که پای تو بوسد ز بالای سرو

ز جیب تو نسرین ز لطف نسیم — بدامان کند تا گریبان شمیم

صفا بر دهد ز آب آیینه رنگ — برد صیقل موجش از سینه زنگ

ببالند اشجار بر طرف جوی — گل آید بدر روی نیزه رنگ و بوی

ز بیهوشی آید چو سنبل بهوش — کند حلقه حلقه موی مو بگوش

چو بر گل گشاید گریبان بناز — ز پاس نکهت شود غنچه باز

چو بلبل شود از رخت صوت خوان — خلد خار حرف گلاش بر زبان

ز عکست شود تازه چون جان آب — ز گل بر دماند گل آفتاب

به بستان ز سرو قدت یک گذار — برای چمن بهتر از صد بهار

نشاطی که دارد بعهدت جهان — دهد ز اول عشق اول نشان

همه کامها محو در شهد تست — خوشا این خوشیها که در عهد تست

دلی را که بیداد دوران شکست — ز لطف تو در مومیایی نشست

بر آسیب بنمود زمانت حسود — رخ کاهی و اشک گلگون نمود

زمان شد لبالب ز روز وصال — بدر زد شب هجر از ماه و سال

جهان گرد غم از رخ خویش رفت — بباد طرب غنچه دل شگفت

لب خرمی های و هو برگرفت — گل خرمی رنگ و بو برگرفت

ز بس خرمی در مزاج جهان — حنا صاحب نشئه زعفران

شکر بسته از نقل هر گوشه تنگ ❊ زغوان در فراخی نظرهای تنگ

اثر گشته ظاهر ز پان آنچنان ❊ که گردید رنگین سخن در دهان

نشاز دل بعشرت گهی عیش و ناز ❊ که از پان نباشد دران برگ و ساز

تعریف پان

نه پان مشک بار سخن پروران ❊ سهیل عقیق لب دلبران

از و گرم خوبان نسرین جبین ❊ زبانها چو برگ گل آتشین

برنگ زمرد دلی در اثر ❊ دهنها از و حقه لعل تر

از و شرح متن دهنهای تنگ ❊ هوس را بامدادش از بوسه رنگ

ز سیاک او نخلها در چمن ❊ نموده نمودار رگهای تن

بد و نیک از و پای در گل چو او ❊ محبت از و همچنین در دل چو او

وصال و فراقش بگوی سبب ❊ مهیا کن عید عاشور لب

ز عطرش نفسهای اهل سخن ❊ نفس نفس با نسیم ختن

ز سرچشمه خضر در دست شوی ❊ چو سبزان خوی کرده با تازه روی

بخاصیت باده بی غمی ❊ ز پیوند او سدره در خرمی

خوی شرم از روشناس جبین ❊ وزو جبهها صلح در آستین

باثیار نفع از پی دفع غم ❊ شبیه کف دست اهل کرم

چنان خوشنما چون شود نقطه‌دار ❊ که پروین به تشبیه گردد نثار

باین شکل شد دسته از باغبان ❊ که شد منبر کام از و خطبه خوان

ز سبزی و بخشش اهل ذکا ❊ چه شیرین کلام اندرو رنگین ادا

اگرچه ز بانهاست در رنگ از و ❊ چو رنگیست و دلها است بی رنگ از و

بمعنی جسیم و بصورت تنک ❊ به عزت گران و به قیمت سبک

۵۷

بسبب دارد
پان نقطه‌دار
دریاحین
بقول صاحب
مصطلحات
پان در یکجا

ازان باده کش زیور بزم در سخن
که بزمی بیارایم از هر سخن

در تعریف بزم بادشاه

زبان گرچه بس طرح مجلس کشید
بترتیب بزم تو بزمی نچید

ز حرفش زبانی بگفتن دهم
گل داستان را شگفتن دهم

چو در راه وصفش فتد حرف کس
بعمد بوستان بر خورد هر نفس

بهشتی ست زیبا تماشا [illegible]
از و چشم بد چون غم از عیش دور

عروس ار بیارایدش خاک بوس
بزیور کنند گوش و گردن عروس

گلی عنبر از نافهٔ مجمرش
نمی کوثر از رشحهٔ ساغرش

سمن بیز چون دامن بوستان
صفا خیز چون سینهٔ دوستان

ریاحین پی خدمت نوبهار
ز گل دسته‌ها بوستان بر کنار

نهال خیابان چمن در چمن
شمیم گریبان سمن در سمن

عرق بر گل چهره در شبنمی
نگه‌های پرده در خرمی

ز هر جرعه در موج دریای نور
ز هر نغمه در رقص صحرای طور

هوا نافهٔ آهوی کالای چین
زمین جیب اطلس ز دیبای چین

در و دشت از صندل تر خمیر
معطر چو عنبر زمین از عبیر

ز بس رفته عطر سمن در دماغ
ز هر مغز نسرین دمد باغ باغ

گلاب از جبین می رود در مشام
نباشد عجب پای نغز مشام

دمید آنچنان نکهت از مشک و عود
که خوشبوی شد نغمهٔ چنگ و عود

ز مشک آنچنان خاک مشکین شده ست
که گاو زمین آهوی چین شده است

ز عفران ریشه پرورده تا [illegible]
لب خشک در خنده [illegible]

نعم زعفر استخوان کرده پر
شغل ز لذت دهان کرده پر

ازو شیشهٔ می لاله گون میخورد — دگر میخورد و چه سم خون میخورد

تعریف مطربان

ز کیفیت مطربان باده نوش — اگر زیده دیده اگر گوش گوش

ز رخسارشان دیده در عیش و ناز — زآوازشان گوش با برگ و ساز

نگو بود حاجت بدو نازرا — که آواز کردند آوازه را

بصد بند هر دل شود مبتلا — شود رشتهٔ حسن هر جا دوتا

نهان کرده انداز منز گوشه — در آواز دارد وی شیوه شیشه

که گر غمزه از شیر مژگون نشتر — رگ جان زند گس نیابد خبر

از ایشان بهنگام باغ و بهار — گل و بلبل از یکدگر شرمسار

ره صبر دلها بقانون زنند — ز شوخی همه چنگ در خون زنند

لند گر غمی نیز دلی را اسیر — زنند از کمانچه ره دانش بتیر

چه لب با دم گرم بر نی نهند — دل غاره را شعله در پی نهند

نی آورده غوغای ممتاز نی — کز و نغمه دارد سرافرازی

برآورده در دف جلاجل فغان — درو نغمهای غنا دل نهان

بطنبور غم دور و نزدیک را — ز تارش نوا پنج بازیک را

سر انگشت استادش انگوشمال — بشاگردی قال آورده حال

بآن خشکی پوست مغز رباب — چکانیده از نغمهای تراب

بخریده چون مغز در پوستش — نه از دست حیدنغر در پوستش

ترا دیده صورت نهر ازد دوتا — گل نغمه را دسته اش جو بیار

بلند آنچنان شد قانونیان — که نیخواست رقصیده گردونیان

ز استادی نغمه سازان هند — شنیدن کند وام راهد زند

گهی مایهٔ سود و صحبت شود / گهی توشهٔ راه رخصت شود

چو او کس به تحصیل نقد حیات / نیاورده بر لعل خوبان برات

ز بس چرب و نرمی و افسون و فن / بتان را دو آنده بان در دهن

برای بتانش چو برچیده اند / بهر برگ صد بو به پیچیده اند

از او کام شاه و گدا کام جوست / توان گفت بر مغز چربیده پوست

از او نازکان لب چو گلگون کنند / بگلگونه گفتگو خون کنند

دل حاسدان سینه اندرون / ز سر سبزی بیره اش غرق خون

بزرگان و خردانش همدوش هم / بتالیف الفت هم آغوش هم

از و جفت و طاق اندر اتفاق / که در رنگ جفتست و در شکل طاق

از این غنچه در غنچهای دهن / شقایق شود دسته بر یاسمن

معماست لبهای اهل حیا / که دیدست چون او معما گشا

بهرسش گرفتار وارستگان / چه چیست اندر آری کمر بستگان

با معرفت پیشگان آشناست / که در بیره اش هر ورق فهرسیست

نه پیچیده برگی ازان لبران / که صد بو به پیچیده نبود در آن

بلبهای گلرنگ رنگی کشید / که خواهند خوبان دیت از شهید

شود چهرهٔ زرد خورشید آل / دهندش اگر نازپروریان اکال

زغم عاشقان رخ بناخن کنند / چو خوبانش در سینه ناخن زنند

زهر ریشه اش ناخنی در دلیست / زناخن زنیهاش خوش حاصلیست

چه پیرایهٔ دُرّ دندان شود / ز سر جند به پیرد از مرجان شود

چنین سبز تلخی ندیدست کس / که از نکهتش عشق ورزد نفس

بود زیب هند این حنای عجب / که بر کف نهی رنگ روید ز لب

۵۸

که از حد بشد لطمه گردید گنج | زبس گشته سر تا قدم جام تیج

تعریف رقاصان

بخشم و غصه چون تارک بدسگال | ز رقص همی قامتان پایمال
ز هر سو دلی مبتلا میکنند | بخاطر فریبی چها میکنند
کمر با چه در پیچ و تاب آورند | چه والها که در اضطراب آورند
بافشان زرست چیند گوشش | به بر چیدن پاسے وزوند هوش
باهنگ جان داده آواز شان | اصول از فروعات انداز شان
ز رخسارشان جلوه خورشید را | ز خلخال شان پاره ناهید را
ز بانیده سگ را نگه پاسبان | فریبنده گے را سخن ترجمان
دل افروز شمعی چهره با شمع دل | پریشانیے طره در جمع دل
بناگوشش را منتی بر نظر | سر انگشت را ناخنی در جگر
بزانو سر هوش از چشم مست | بدندان نزاکت گزد پشت دست
دل از پیچش زلف در گوشمال | سویدا فزا رفته در داغ خال
هوسها چاشنی گیر شهد دهن | گزیدن در انداز سیب ذقن
به کوتاه بینان پی کشف راز | دراز ابرو ز بهر سوز بانی دراز
ز موچین فشان نافهای گره | بهر تار صد دل بجای گره
متاع دیار تغافل کشاد | ز چشمان نزنی جنس قول و قرار
ز هر عشوه گوشه چشم ناز | بعهد و عده در نقش لوح نیاز
اسیران بنای تحمل کنان | بنان بر تغافل تغافل زنان
نظر بازی دیدها با قبول | بغلگیریے کامها با حصول
بدل کین پیدا بمهر نهان | در آغوش دل راحت آسوده جان

٦١

به سنجیدن نغمه جنس نواز | بشکل ترازو کدو کرده ساز
چو آهنگ خاطر نوازی کند | بروی هوا حقه بازی کند
کدو نصب بر تن بجا میکند | که در بحر نغمه شنا میکند
کند نغمه مستانه ناخن فرو | که چون باده پیچد صدا در کدو
چو جام نگون بر شراب هوا | ازو جان عشاق مست نوا
بهند از چنین واژگون طبل باز | کند نغمه در صید دل ترکتاز
ز نه جد شیشه مطربان چو ماه | برافگند از شادمانی کلاه
حباب شط نغمهای تر است | پی سجدهٔ شه سراپا سر است
به نظارهٔ شاه خورشید فر | به نیلوفری در نظر جلوه گر
ز نه ساز غو را اگر گفته بیش | ز بس شوخ چشمی کدو برده پیش
ز تاره‌ش بران نغمه پرورد رود | سبیلی بسته بر چشمه سار سرود
ازان دسته آورده دندانه وار | که بر تارک غم کشد اره وار
به پروردن طفل تار و نغم | زپستان روان کرده شیر نغم
بهمانی گوش اهل نوا | کدو گشته سیر پوش خوان صدا
بهنگامهٔ رقص سیمین تنان | شده نغمه از تال پستان زنان
نیفتاد ازان محل شوق پس | که چون تال دارد خروشان جرس
دهم نسبت تال زان با صبا | که این نافه سای مستان نغمه سا
فرو رفته در مغز رباب حال | شراب خم مندل و جام تال
بافسون پری خوان شده مندلی | برای پری مندلش صندلی
فتاد از پی خاطر آذر گزند | که هیکل ز مندل بگردن فگند
کسی را که بر مندل افتد نگاه | بیاد آورد حال بدخواه شاه

بسنجیده گوهر چو میزان نهند ... بجز وار گوهر بنیسان دهند
ادب کسب آداب از ایشان کنند ... حیا جبهه شاداب از ایشان کند
ترا دیده عیش جم از جام شان ... سعادت نگین کنده بر نام شان
چو اجرام طرب شب نشینی کنند ... بگل اختران یاسمینی کنند
بگل شعلهٔ شمعها سر زنند ... بگلگشت پروانها پر زنند
نگیرد سبو ز لب بر ز جام ... کشد شعله صبح تا شست شام

تعریف شراب

کند جلوه صبح از صفای شراب ... بدر تابد از شیشه ها آفتاب
صراحی بخورشید پهلو زند ... حریفانه با ناهید زانو زند
برد کام مستان از رنگ بها ... چراغان کند باده در خیمه ها
کند جلوه مینا بآن آب و تاب ... که مهتاب را سازد از شرم آب
شرابی شود بر قدح جبرئیل ... که آید بهم تا کشش از سلسبیل
شرابی که زو هر ورع پروری ... چه شیشه چه پیمانه دارد سری
تمکنت تکبر ز سیمای او ... تواضع تواضع ز مینای او
هم از پرتو جان دل افروز تر ... هم از داغ بر سینه دل سوز تر
مصفا تر از عیش هم مشربان ... گوارا تر از تلخ شیرین لبان
شعاعش ستاند ز خورشید تاج ... حبابش رساند بجمشید تاج
برد از دل زاهدان تیرگی ... کند دیده حور از آن خیرگی
بسیلان فرستاد سیلاب تنگ ... زده آب یاقوت از آن سر بسنگ
حریفان آزاد گیرند سیر ... جوانش جوان گوید و پیر پیر
ز دردش که در دش نگردد زلال ... شود سینه شفاف تر از زلال

شکافتن بہ بادرے کردہ باز
کہ بے چین بسر بردہ ابروی ناز

زسیب ذقن بر نہال نگند
گزیدن بحسرت لب خویش کند

شکیب آنچنان جنبش تمکین دریند
کہ شوقش بسر دست تسکین کشید

برآید گر از سینہ آہ نہان
برآرد دمار وشش نگاہ نہان

ق
بزلف پریشان زنجیر ساز
ز جمع حریفان تدبیر ساز

تعجب ور پوست دیوانگی
چہ دیوانگی مغز فرزانگی

ہوش ور رگ و ریشہ اہل ہوش
زخون گرمی ساقیان مست جوش

شکست خم طرہ شان ہشیار
کہ آید مگر توبہ ہا را بکار

اگر آورد غیبت نقل زور
تبسم برانگیزد از پستہ شور

برآمیخت شان بامی از بس نظر
ببادام شان دادہ تلخی اثر

چو پیمانہ عکس بر در زنند
گل از می برآرند بر سر زنند

تعریف اہل مجلس

بگوہر برآمود سلطان و خان
ہمہ از کم بحر و کان برمیان

بہ نیرو جوان و بہ تدبیر پیر
چو صیت سخا پیشگان ملک گیر

بگردن فرازی چو رایت علم
باقبال شان خوردہ نصرت قسم

صف صفدران آہنین بسیار
کشیدہ تراز کاکل و زلف یار

تب شیر از تاب شمشیر شان
تف آتش از آب شمشیر شان

سر نکتہ سنجان پائے سریر
ثریا نثار از ثنائے سریر

بگفتن چو طوطی شکر خا ہمہ
ادا کردہ حق ادا با ہمہ

ستانت بسنگینی کوہسار
حکایت برنگینی لالہ زار

ز داغ محبت گل باغ شان
چراغ وفا روشن از داغ شان

فروغ انچنان از شبستان دمد | که از زاغ بال حواصل دمد
چنان خاک خورشید سیما شود | که خفاش نازد که حربا شود
بخفاش گه یا بدان اضطراب | که خواهد خزد در دل آفتاب
بسازند اگر شکل پستان تیر | نباشد عجب گر بدوشند شیر
فتد انچنان نور بر یکدگر | که تا حشر بر شب بود صد سحر
برآرد شبها چرخ آئینه خام | ز جرمی که در نیمه گردد تمام
شود بر تو شام هنگامه بند | کند صبح از دور گردن بلند
کواکب ببالند بر اوج نور | برآرد محیط هوا فوج نور
بآن روشنی کش شود دیده ور | که گوئی ندیدست خود را دگر
ز بس شمع سوزان کند نور تاب | شود خاک کها سوزنش آفتاب
برین شب گر اعمی شود دیده دوز | ز پروین کند خرده بینی بروز
کسی را که افتد برین شب نگاه | نه بیند همه عمر روز سیاه
کند سایه شمع هر جا عبور | نمایان شود روز چون مشعل نور

تعریف فانوس

دل از قطره نور گرد مثال | اگر گرد فانوس گردد خیال
چه فانوس گلدسته باغ نور | درو شعله نو باوه نخل طور
منقش چو دیبای فرزانگی | زده نقشها چرخ فرزانگی
ز نسرین بران نازک اندام تر | تن شمعش از نقره بس خام تر
ز پروانه سختی کشی بر کران | حجابی بآن نازکی در میان
نزاکت ز پیراهنش لاف باف | که گردد از آن پرتو شعله صاف
فروغی ازو در نقاب آورند | که از سایه اش آفتاب آورند

شرر پاکند از تف مشعلی — ز موجش شود سینه با صیقلی
کجا ساغرش دانهٔ قطره کاشت — کزو در دل شب نروئید چاشت
شود ماهیی از شط شستش سبوی — جلوش زند سکهٔ اختری
بساقی رسد حسن جاوید ازو — چکانند خورشید و ناهید ازو
ز جامش چکد قطره گر در دوات — نویسند بر عشرت جم برات
رسد زاغ ازو گر بنقش نگار — شود بال طاوسش آئینه دار
خموشش اگر حرف آخیار زند — دم پیشکاری مسیحا زند
ازو باغبان بستان سبز زند — سخن گونه از ارغوان برکند
بدستش نهد مشعل اگر جویبار — کشد رعشه از پنجهٔ شاخسار
بهارست گلهای سیراب را — برآرد برنگ خود آفتاب را
ز ساغر کنندش چو تحویل دل — خورد غوطه در نور قندیل دل
و بالست پرهیز ازین می بدل — حلالست چون خون دشمن حلال
ازان در شب اختر شود جلوه گر — که با آب حیوان بود هم اثر
ز نورش چه مشعل فروزد ایاغ — چراغ دگر برکند بر چراغ

تعریف شب و شمع و چراغ

شب از جلوهٔ شمع و مشعل خیان — کزو شمع گردیده روشن بیان
ز شمع شبستان سحر پرده ساز — ز قندیل ایوان قمر در گداز
جهان از تجلی لباسی بهر — که شب ابره گردید روز آستر
خیان از شرر شعلهٔ انجم فروز — که را از شب افتاد بر روی روز
شرر در زمین ها و انجم بکار — وزان تخم خرمن فروغ نهار
شود دیده روشن ز خورشید شمع — چو از رنگی شبنم امید جمع

چو در وصف عدلم بتقریب این | کشم نقلی از شاه ایران زمین

حکایت

خدیو فلک رتبه عباس شاه | که در برج شاهی ست تابنده ماه
جهان روشن از شمع انصاف او | سحر پرتو سینهٔ صاف اوست
خط نسخ بر نام کسری کشید | از و لفظ شاهی بمعنی رسید
شود طبع از فکر رزمش شجاع | بگفتن دهد ضعف و بیمش شعاع
ظفر آیت دولتش پر لواست | به تیغ کجش خورده سوگند راست
ز خلقش خوشی وقف باغ و بهار | ز جودش پری صرف جیب کنار
متاع دو عالم بر بزمش کم چیز | نشد خیره بر خاطرش هیچ چیز
ولی در فضای دلش سیل باز | شب و روز بال و پری کرده باز
چو در صید کشور دلی داده است | باندازه بازش خوش افتاده است
شهان را ضرورست مشق شکار | که آید پی صید دلها بکار
ز شیراز روزی بآیین جم | برون راند دارای توران حشم
سحرگه پر نشاط از هوای شکار | بجنبید با همرهان خیل یار
گزین اسب شبدیزش گرم جولانگری | ز نقش سمش خاک گلبستری
ز افشاندن سنبلستان یال | پر از نافه جیب صبا و شمال
شرار تگش گوهر لعلها | رخ ماه سیلی خور نعلها
روان در رکابش سپهر پیر | ز خورشید بر دوش قندیل تیر
بسر پنجهٔ گلرخان بازها | هوا قلزم موج پروازها
غزالان شهرت بدام ظفر | غزالان گرفتند در دشت و در
بنخجیرگه داده شاه دلیر | بشمشیر داد جگرگاه شیر

خرد تا بدارد نشست طناب
شود سایه گر خیمهٔ آفتاب

و نماست که از شعلهٔ بید دوران
براند از پی سرمهٔ اختران

نیاز شمعش برافروختن
بیاموز پروانه آتش سوختن

ز پروانه درخواست پیرایه‌ای
که بر آتش او زند دامنی

گریبان پروانه زان شد دریده
که چاکش به دامان او سر کشید

نگیرد ز پروانه این التماس
که خواهد ز تن شعله در لباس

بفانوس از آن شمع را این سر است
که در پرده خوبی نمایان تر است

ز پروانه شمع آذرنگ است
که پروانهٔ شمع این محفل است

از آن گرنه شوق رخت پرده تاب
چرا می‌پرد دیدهٔ آفتاب

نظرهای پنهان ازو می‌کشید
جمالت لبش یاد دیدن رسید

بیا ساقیا کاد داد عدل
بنام لبالب کن آن جام عدل

که از حرف عدل شه محتشم
شکم از تن دفع ظلم و ستم

به سخن داد او سخن دادن تقریب تهنیت شاه ایران

ز سستی عدل … …
که گر کم کند بچه خود غزال

کمند در تن نافش شیر
اگر نگذرد از پستانش پی

اگر به غور گرگ ناگه بیش
کند رم ز چنگال و دندان خویش

ز پرواز ماند اگر کنجشک باز
بمهرش نهد بر پر خویشتن باز

بخواب ار زند گرد بر کاروان
نفس بند دزد بر قفا دست جان

چنان است در عدل در فتنه‌دار
که نوشیروان است زنجیردار

ز عدل تو جان تن زندگیست
زمان تو بربان پاید گسست

بفتوای عدلت که دور از خطاست
دو صد بار یک مرغ را خونبهاست

بعقلش برین لشکر افکن نظر — بچشم آیدت آن ستمگر مگر

اگر نه زبان تیغ کین بیان — نشانے بگوی وبجو نشان

ستمکش بپاسخ چنین لب گشود — که حالے دران رستخیزم نبود

که ماند بیادم نشان کسے — بدانم چنین و چنان کسے

نه آن سیر اگی ورنگا ہم گرفت — که گر بینمش او را توانم شناخت

مشخص نه محرم سپہ سیمیا — فرو ماند داور ز تدبیر کار

ز جوش غضب آتشی بر فروخت — که بر چرخ نسرین را پر بسوخت

ز ہر سوے راہ نظر برگرفت — که در ہر که میدید در مے گرفت

زد این تیر از جیب آن شعلہ سر — که سوزند بر یکدگر خشک و تر

باطفای آن شد چنین چارہ ساز — که آبے بر آن ریز و از خون باز

بدستش یکی نازنین ناز بود — که از سینہ پیرایہ ناز بود

بچنگال قہرش سر از تن بکند — بخوارش از دست در پا فگند

پس آنگہ نہ لشکر سر باز خواست — زہی شاہ عادل زہے باز خواست

بیکدم سر باز چندان برید — که آن عرصہ را دام گنجشک دید

چو از حکم دارا ے کشور شکار — سر باز رفت و دل باز دار

بباد عدالت چو گل بر شگفت — بآن زال عقدی ز در داد و گفت

مگر بود مرغ تو عمان نژاد — که این بیضہا در کنارت نہاد

بتوفیق آن معدلت داد بانگ — سجود خداوند گنجشک باز

بر آورد کوس عدالت پیام — کزین کوس خیز و صدائی دوام

بتارد اگر ابر عدل شہان — گیاہے نروید بباغ جہان

شعور ملک روشن پیر واز عدل — سعادت شکاریست شہباز عدل

خدنگش چو کردی دل گرده زن
ترازو شدی در درون گوزن

رباینده بازش آواز زنگ
تراشیده از سینهٔ کبک زنگ

ز مهرش دل آهوان سوخته
بفتراک او چشمها دوخته

ز شستش پر از زه رهان خدنگ
ز پرچین شوفار گوران پلنگ

ز صید افگنیهای شاه و سپاه
چو گردید خالی ز صیدگاه

باهنگ شهر از بیابان و دشت
سپه بر کناروی بر گذشت

فغان عجوزی سر ره گرفت
عنان نگاه شهنشه گرفت

نظر کرده شه دید بیچاره
سراپا فغان از ستمگاره

نهان چهره در گرد مظلومیی
ز مژگان روان اشک محرومیی

زلیخای نه بست پیکر دلش
نهان حزن یعقوبیی در گلش

بآهستگی راند شبدیز تند
که در تیز رفتاریش دید کند

برو شد چو جان بر بدن مهربان
بپرسید احوال و دادش زبان

تف آه حسرت بگردون رساند
سخنهای آغشته در خون فشاند

که از فرقهٔ بازداران یکی
بگردن کشیها سراپا رگی

ز من بسر باز تو مرغی ربود
که پیشم بصد رشته سیمرغ بود

شدی بچه تا نان من صبح و شام
نهادی همه بیضه چون سیم خام

شده تیره بی سایه اش بام من
همای بدر رفته از دام من

چه گویم ز بیداد آن بی عتاب
که کرده است چون مرغ نو نیم کباب

ز مرغان دل آتشی فزون می تپیم
شد او بسمل و من بخون می طپیم

نه از غصه کنهاد سر می زنم
بسوی عدم بال و پر می زنم

چو آن زال لب از فغان برگرفت
شهنشاه سر از عنان برگرفت

ب و چشم از عشق هیچ نمای — یکی خنده خیز و یکی گریه زای
چو عشق تو تقسیم دولت نمود — زبان حصهٔ دیدهٔ من ربود
ز هجران خیالت دیده ندیده شد — که از گریه اش خنده نادیده شد
ندیدست تا نرگست سوی من — نخندید جز گریه بر روی من
بچشمم شبی خواب نامد درو — که مژگان به نشتر نکردش برون
کجا جای خواب ست این چشم را — نتا دست صد گریه بر ناید گر
نگریه چنین باشد ار آشنا — نگه سینه می بارد از آشنا
نگه را ضرورست بختی دگر — نگریم با میدبختی دگر
فرو می برد دیده ام اشکها — نهانم جگر می خورد رشکها
ق چو در بندگی بندهٔ جان سپار — شود کهنه نو گردش اعتبار
من از طالع خویش در حیرتم — که چون خدمتم کهنه شد حرمتم
ز بخت ست کارم سراسر — به بختی دگر کاش می شد بدل
همانا که هندوست بخت نگون — که سعیش اثر میدهد واژگون
ز نیش جدائی دل آزرده ام — که این زار نالی ز حد برده ام
بجز شکوه ام گرچه در ذکر نیست — ولی شکوه ام کمتر از شکر نیست
دلم در رگ مے زند پیچ و تاب — که آبی بلبها چکاند شراب
بود از منت آنقدر ننگ و عار — که در بار عالم نه بخشند بار
من ساده و این تمنای خویش — که وا کرده ام در دلش جای خویش
چه رحم ست بر حال آن ناشکیب — که نتواندش خوردن از خود فریب
بافسون زبان در زبان آمدم — ز دل وا دوان در دل جان آمدم
باین حال ز شکوه تعجیل نیست — که اندیشه عاجز ز تاویل نیست

نهالی ست عدل و بقا بار او — ستم تیشهٔ نیاسنے فنا تار او
کشد خیمهٔ سایه بر آفتاب — که عدلش ستون است و جودش طناب
دو داور کنون پرورانند ز من — یکی در خراسان یکی در دکن
دکن از ارم رونما خواست ست — که از عدل برهان شه آراست ست
فتد لرزه معذرت بر صبا — بسهو ار چه پهلو زند بر گیا
وگر حاجت افتد بخواب گران — شود یافت در دیدهٔ پاسبان
ز نسبت فتد بے گنه در وبال — خسا گشته چون خونیان پایمال
نشیند ز بلبل گل ار بر کنار — کند غنچه دلبستگی آشکار
خزانش بر طرف کرده با باغ جنگ — مکن دشنه گو پاک سوسن ز زنگ
ز عشم در زبانها حکایت نماند — رواج متاع شکایت نماند
اگر کرده ام من در شکوه باز — نداند کسے راز ناز و نیاز
بیا ساقی آن ساغر غصه خوار — بشکرانهٔ عیش راسے بهار
که طرز شکایت در بسم یاد عشق — رسد حسن شاید بفریاد عشق

به حکم بیتابی عشق ز شکوهٔ بی پروائی حسن لب کشودن و با وجود خواری خود ستودن

دو کس شکوه دارد درین روزگار — من از پرده دار و خور از چتر دار
دلم ده زبان هم که گردید غرض — که درد دل خود رسانم بعرض
بس چون برد بی حمالت نگاه — همه هفته هفته همه ماه ماه
مبادا ازین ظلم بر چشم من — بر انصاف حسن تو آید سخن
ز اوراد خوانی زبان کام یافت — که شهد ثنائے تو در کام یافت
ولی چشم شب خیز کارے نکرد — بصد گریه دفع غبارے نکرد
ز نام تو در خنده لب غوطه خورد — ولی گریه بر دیده پایے فشرد

ساقی نامهٔ ظهوری

باهل نظر نذرها داده اند ... که از چشم دربان نیفتاده اند

خوش آن دم که در بزم گرد بساط ... بر انداز پیمانهای نشاط

هیاهوی مستانه می کشیم ... بهر جرعه خمخانه می کشیم

گل شوق جسم از آب و گل بر دمد ... برقاصی از سینه دل بر جهد

ز مویت حد نیم تتاری شود ... ز رویت نگاهم بهاری شود

دهد جبهه ام از سجود و حضور ... به پیشانی ماه خورشید نور

شود خلقی از نرگست حالم ... که دیگر تغافل نگارد رقم

بشادی برآ با غم اندیشگان ... مدان سهل شغل نظر پیشگان

محبت لآلی و صدف سینه است ... نگه صیقل و چهره آئینه است

نبود آتش حسن روشن چنین ... نگه گر دمش از باد دامن چنین

بنقاشی حسن دل در رفوست ... نگه چهره پرداز تصویر اوست

شود حسن صاف از نظرهای پاک ... ز زنار عشق لاف از جگرهای چاک

اگر عشق ظاهر کند رازها ... بحسن محبت کند نازها

چه نازست این ناز اهل نیاز ... که باشد خریدارش ارباب ناز

شود عجز را چون تکبر ضرور ... نیابی ملائم تری از غرور

مگر ساعد حسن گردد ستون ... که سر پنجهٔ عشق آید برون

بجز حسن کو مکان بست عشق ... بنازم ببالای پست عشق

ازان قطره آن تلاطم برد ... که از شحش گریبان قلزم درد

دهد بیهوده را رو اگر در عتاب ... بگرمی شود چهره با آفتاب

چو زانوی مشاطگی ته کند ... شبها ناز زیبائی مه کند

از وآن مراعات ظاهر شود ... که قمرها زیر و زبر خاطر شود

بمن ساخته دل همینم بس ست / گمانی برای یقینم بس ست
چرا این در ایام شور گشت / که نزدیک را آید از دور گشت
وبال ست سرمایهٔ آن حیات / که گیرد بران مرگ پیش از برات
گران نیست بار فراق آنقدر / که کوه از کشیدن نیارد کمر
دل غائبان را نپرسد حضور / خوشا بخت استادگان حضور
که گوشند در عرض احوال خویش / ز روی تو بینند اقبال خویش
من ناتوان خنده دارم نگاه / لب بی سخن دیدهٔ بی نگاه
فروشی زدوم گاه گاهی بخویش / ندارم گمان گناهی بخویش
بعفو از تو گوئی گناهیم هست / سراپا گناهم لب از عذر بست
بجز خط خوش بر گناهم مکش / ولی انتقام از نگاهم مکش
نگه دار این چشم از کار خویش / که بخشی گناهش بسیار خویش
مروت مگر میر دیوان شود / که دشوار چشم من آسان شود
گران ست خواری کشی بر عزیز / عزیز ست این دیدهٔ تر عزیز
ز خاک رهت سرمه یافت ست / فروغ جمالت برو تافت ست
پر ست از جمال دل آرای تو / بهار من ست از تماشای تو
ببوی تو بر یاسمن عاشقم / ز مهر تو بر خویشتن عاشقم
محبت مقید بآداب نیست / چنین حرف خرج خرابات نیست
بهرجا نهد عشق پا در میان / همه عرف و عادت رود بر کران
کس از مهربانی دگر می شود / اگر زهر باشد شکر می شود
محبت بهر سینه کاید درون / نشیند کنار حجابش برون
محبت مرا کرده دیدار خواه / وگرنه سران بر در بارگاه

زمین بوده ام آسمان گشته ام — نسیم اینچنین آنچنان گشته ام
فلاک فطرتم گر زمین طینتم — گران گوهرم گر سبک قیمتم
بدریا و کان همت من کجاست — بلی از لبت یک بلی صد بهاست
ز تو قیر این هیچ پایی بکن — بانصاف با خود فرازی بکن
شناسندگان زر بر میان بند — گهر در بهای گهر میبند
صوابست عزم خموشی خطاست — تو گی مشتری خود فروشی کجاست
ز همت ولی وارهم و صد حضور — یکی دور از عیش دلخواه دور
بدنبال عشق تو افتاده ام — بفرق زر و سر ولی داده ام
بجذب محبت ز خود رسته ام — ز تن کاه بر کهربا بسته ام
ز پستی چه غم با امید بلند — که خورشید بر ذره بخشد کمند
اگر قطره ام قطره قلزم — نمایان ازینم که در خود گم
زهر کس خیالت جدائیم داد — به بیگانگی آشنائیم داد
دل من نگر طاعتی کرده بود — که مهرت برویش در جان گشود
بر آن دل بصد چشم باید گریست — که یک لحظه بی آرزوی تو زیست
ولی می کشد آرزویت سری — بآن دل که بیند در و جوهری
نظر تا نیاید ز پاکان نظر — ز نظاره ات کی شود بهره ور
قبولی دگر دارد این آستان — کند رد بجز جبههٔ آستان
سرافرازیی باید اندر سری — که از خاک پایت برد افسری
دل مدعی را بهمت چکار — کجا لاله زار و کجا شوره زار
وغا خورد هر کس فدایت نشد — گدا مرد هر کس گدایت نشد
ازین پیر که آنکس که جوید گران — سرش بر بدن باد بار گران

چه گویم چه مقدار نازک دلم | نه اندک که بسیار نازک دلم
توانائی از ناتوانان طلب | دل نازک از سخت جانان طلب
گدائی که شه پاس او دارد و بس | چه عزت که در آب و گل کارد و بس
چه کان و چه دریا بر این دستگاه | گدائی کنند از گدایان شاه
بجاه گدایان شاهی که نیز | ز زر و سیمشان ماه و ماهی کنیز
بنازم به نسبت گدائی شهم | برانم ز خود گر برای شهم
تحیت رسانند از آسمان | بفرق من از سجدهٔ آستان
رعیت سرافرازیم در سپاس | خدا داده این فرق را کی شناس
نه هر مو اگر صد زبان آورم | ور از هر زبان صد بیان آورم
نیاید برون با دوام حیات | دل از عهدهٔ شکر این التفات
که یاد تو در سینه مسکن گرفت | مرا از برای تو از من گرفت
بخت داد صورت دعای مرا | قدرت ساخت موزون ادای مرا
نفس عنبرینم مشک بو میدهد | نگه میکنم باغ رو میدهد
ز خلق تو عالم گلستان من | جهان غیر کوی تو زندان من
سرافرازی سجدهٔ آستان | زده تکیه بر جبههٔ آسمان
شود سود سرمایهٔ آبروی | ز سودای پیشانی و خاک کوی
سراپا بهشتم ز فرخندگی | باقبال آزادی بندگی
به بخت بلندم زمین تیره رو | که می آید از تارکم سجده بو
ز شمع تو دست سودها سود من | گرو برده از بود با بود من
زبان کیسه دیده پر سود دوخت | که خود را بدلالی خود فروخت
بسی سود خود در میان نیستم | ملکش دست جنبش زبان نیستم

محالست این سعی کس چون کند / که قمری ز سر طوق بیرون کند

بیامت چو طوطی برآرد نفس / ز بال و پر خویش سازد قفس

ز جام تو مستیم جمشید کیست / بر روی تو محویم خورشید کیست

نه بینیم در جلوه گه مهر و ماه / که بر دیدهٔ ما وان نباشد نگاه

گدایت نداند در دیگران / ندارد سر ما سر دیگران

بکوی هوس خودسران نیستیم / بمهر و وفا دیگران نیستیم

بستان خود اندر محبت خودیم / نه از اهل غیرت که غیرت خودیم

بشیری نخواهید نخچیر ما / کم از سعی کس نیست تقصیر ما

چو در جرم خود ما جرأت کنیم / بصد عفو جرأت بهائی کنیم

ازین راه جز سالک آگاه نیست / درین راه گو آنکه گمراه نیست

چه بیجاست در قصهٔ اهل راز / ز کوتاه حرفان زبانی دراز

نه آن سر نهادیم بر آستان / که بردارد ش کوشش آسمان

بغیر از سجود تو در جبهه نیست / اگر شرق اگر غرب قبله یکیست

شب و روز دل در زمین بوس تست / بپرس از خیالت که جاسوس تست

کسی نیست غیر از تو در دل بپرس / بپرس از دل احوال هر دل بپرس

چه ماه و چه ناهید دل سرکش است / مرا نعل خورشید در آتش است

درین دیده جز طلعت یار نیست / نگاهی تماشای اغیار نیست

اگر دیده ام خار کویت بخواب / نگه گشته در دیدن گل نقاب

ز اهل وفا نقش آنکس شکست / که بر خاک کویت رخش نقش بست

زبانها وسی بر آرم بحشر فغان / که خاکم رباید ازین آستان

کند آن زمان خاک من خیر باد / که گرد تو گرداندش گرد باد

اثر بخش این مدعا می‌کند ‌ ‌ ‌ که دل از ته دل دعا می‌کند

کمی رم ز صیاد بی عشق خورد ‌ ‌ ‌ که از یاد او خاطرت رم خورد

بنخوت که اینجا بس نمود ‌ ‌ ‌ که هم طعن او در قفایش نبود

کشد گر ز کوی قدم پا بهوس ‌ ‌ ‌ چه بهتر ز گلزار بی خار و خس

ازان تیره رای که خفاش کرد ‌ ‌ ‌ سیه بختی خویش را فاش کرد

ارم دارم از بوی گل در مشام ‌ ‌ ‌ چه رحم است بر صاحبان زکام

ازان گل به بلبل ندارد نظر ‌ ‌ ‌ که هر دم نشیند بشاخ دگر

ازان میخورد سایه این خاکمال ‌ ‌ ‌ که یکجای باشد قرارش محال

چو کوه آنکه پای بدامن کشید ‌ ‌ ‌ نه کاهید گر تیغ برقش رسید

به بین سرو را از ثبات قدم ‌ ‌ ‌ بآزادی و سرفرازی علم

اگر قطعش بودی تحرک پذیر ‌ ‌ ‌ ز چاه حضیضش نبودی گزیر

به کشتی است اندوه بی لنگران ‌ ‌ ‌ ز زنهارگاه برکوه بی لنگران

بدی از بدان می کشد انتقام ‌ ‌ ‌ ندیدم که دشمن شود دستکام

بکوشش نکردند کس ناکسان ‌ ‌ ‌ تقدم نمی آید از واپسان

چنین می‌نماید جهان می‌شود ‌ ‌ ‌ سبکتر زود بر دل گران می‌شود

عدو از ورم مو زبان پرورست ‌ ‌ ‌ چنین فربهی بدتر از لاغریست

دل زرپرستان بود چون زرست ‌ ‌ ‌ دل مهرورزان دل دیگرست

محبت دران دل شود بیشتر ‌ ‌ ‌ که از زر شود کمتر و بیشتر

مقیمان کوی وفا دیگراند ‌ ‌ ‌ اسیران خوف و رجا دیگراند

نه از طوقیان زر و آهنم ‌ ‌ ‌ ز زر گماشته زنجیر در گردنم

رگ و ریشه گردد چو زنجیر کس ‌ ‌ ‌ ببرد بسوهان تدبیر کس

چنین بخت از بهر خصمان تو | باخراجش ز شاه فرمان تو
دل ساده تا کی خورد بازیش | کسی چند سازد ز بنا سازیش
به تبدیل بختم اشارت نمای | که امید در دل بدل کرد جای
ز انداد طالع بآن حالتم | که از دشمن و دوست در خجلتم
ز بیگانگان شهرساری بلاست | وزان صعب‌تر خجلت آشناست
گرفتم که سازم باین هر دو حال | چه سازم که دارم ز خویش انفعال
محبت بمحبت زدم سالها | نگفتم که گفتم باین حالها
دل باغ طبعان ز آزردگی | مبیناد آسیب پژمردگی
بهای متاع هم اگر کاسدست | غمی نیست غم شادی حاسدست
بسیلی کنم سرخ رخسار زرد | چه حاصل عیانست آثار درد
بخاشاک پوشم ز اخگر نهان | علم می‌زند دود بر آسمان
فرو می‌خورم غصه سینه در | که از گریه ره تا که بشکفتم بدر
ز بیم شماتت بخون می‌طپم | ز خصمان نهان در درون می‌تپم
بدل گریه غم گره می‌کنم | بجان آه حسرت زره می‌کنم
ته بار محنت کمان می‌شوم | ز بیطاقتی باران می‌شوم
که کام و زبانی بغوغا دهم | چو دیوانگان سر بصحرا دهم
ز زخم آنچنان در ره بحر گام | که تا بد گزیدن ز لعل تو کام
بجنبم چو بر خویش یابم خبر | که از مرغ پر بسته‌ام بسته تر
وفا طوق گردید در گردنم | فرو چیده صد کوه در دامنم
ببازوی دل زور غم می‌پرم | که زنجیر امید در هم درم
ولیکن محالست وارستنم | که هر مو کمندیست در گردنم

٧٩

بگو شرح هنگام اگر شست و شوی — همان خاک کوی تو دارد آبروی
شکر فیض مرا هست پائی گر — جز این کوی خود نیست جائی دگر
غریب است در سینه یاد وطن — غبار غریبی ست یاد وطن
به بیمار لطف طبیبان خوشست — وطن در دل با غریبان خوشست
چه نفرین غریبی تر از این بتر — که گویند یادت وطن آنچه خور
چه حرف تو با لب شود هم زبان — ز حرف همه همسر گردد زبان
فرامش گشتند اهل غرض — که یاد تو جوهر شد و دل عرض
بده ساقیا اختر تابناک — باین تهمت آلود زان جنس پاک
که مستانه جوشش سیاوش زنم — نی خشک گردم بر آتش زنم

در شکایت بخت

بجز عذر هست ار چه زین شگفت — شکایت سر راه گفتن گرفت
شکایت کنم اوّل از بخت خویش — که روز مرا کرد چون بخت خویش
لب خشک گردید از آب او — غمم گشته بیدار از خواب او
ز راه کرم گشت خضر رهم — که ره داد در مجلس خود شهم
ز عزت سرم چون بگردون رساند — بصد خواریم برد و بیرون نشاند
از و بهره ام سینه پر غم بس است — که در سستی از خاره محکم تر است
چراغم بصد سعی روشن کند — که جیبش پر از باد دامن کند
کند چاشنی گیرم از شهد ناب — که زهری ز کامم شود کامیاب
ز کشتم طراوت به گلشن دهد — که در خوشه ام برق خرمن نهد
بهوش داشتم خویش را همتی — چه سازم باین طالع تهمتی
به بخت چنین کس کجا ساخت است — به بین از برایم چها ساخت است

زمن گرچه چندین فضولی خطاست ... ولیکن درین جرأتم عذرهاست
زبانم دلیر اینچنین در سخن ... شد از حرف رزمت منه جرم من
عطایت که راحت بجان میکشید ... طلب را سخن در دهان میکشید
سوالم ازان هر دم افزون شود ... که خواهم سخنهای تو ممنون شود
دهد صد حدیثم ز روی تو رو ... ز آئینه طوطیست در گفتگوی
کجا میکند گوش این قصه گوش ... که گویند اهل سخن را خموش
سخن سنج دارد دو جز شاهوار ... چه سازد گر اینجا نسازد نثار
بباطن ز تو رتبتی ظاهر است ... که لب اینچنین بر سخن قادر است
بنو دست ز تو رتبتی گر نهان ... سخن خود شدی مهر درج دهان
ندارد ظاهر پرستان خبر ... که هست این عتاب اتفاقی دگر
کسانی که راه درون میزنند ... همه نعلشان وارگون میزنند
درین بزم زهری بساغر کنند ... که خون در دل شهد و شکر کنند
غنانم ازان وازدی در سخن ... که افتد برآید بسر سخن
غمم آسمان را که جانی بتن کرده ... باصلاح احوال من کرده
بمنزل کی این بار میبرد دل ... دم مصلحت گر نخوردی دل
توان بود یک لحظه با رنج تلخ ... ز شیر پی نفع واروی تلخ
چو لب تشنگان را بجان آورند ... بحکمت خسک در زلال آورند
بجان حسرت این ستم میکنند ... دلم خویش را از خودگم میکنند
لگدکوب غم شد گر آب و گلم ... غمی نیست پرسیده ام از دلم
ز حرف حریفان بگردم ملول ... دلم تا نگوید ندارم قبول
بغفلت سازدم لغزش پا اسیر ... نباشد اگر خشت دستگیر

روا نیست بر وحشیانی ستم / که رم کرده‌ان از طبیع شان کرده رم
بر آن ناتوان صید بیداد رفت / که در دام از یاد صیاد رفت
ستم میکنی یاد و نیست درد / که بسیار خواهی مرا یاد کرد
به ذلت کشانی به عزت مخوان / به عزت چه خواندی به ذلت مران
بخون شکاری میالای تیغ / که داری بفتراک بستن دریغ
مبیناد کس درد حرمان بلاست / ز خود نالم این اقتضای وفاست
چرا تر نباشد بخون جیب من / که گوید دریغی من قصهٔ من
نه تنها بدی نی بسازم نوید / که هم نیم سوزم هم سپند
من از غم باین حال ارباب پند / زبان کارم از پند ناسودمند
بر آب نصیحت زده رنگها / بکف در شکست دلم سنگها
زبانی ز سوهان خراشنده‌تر / خراشندم از طعنه هر دم جگر
که گفتیم راه فضولی مپوی / بی مهر کین این مگو آن مگوی
نگشتی نصیحت نیوش آنقدر / که افگند شاهنشهت از نظر
برای تو در خاطرش نیست جا / بنامت نگردد لبش آشنا
حدیث تو گر در گوش نزد / شنیدن بر و پیش نهد دوست
وگر در خیال طرب کم نشین / برو در پس زانوی غم نشین
مپی در جگر نه دلی ریش کن / تو خود کرده‌ٔ شکوهٔ خویش کن
که میگوید این حرف دور از شعور / کی از قطره دریا بدر آید بشور
خرد خنده دارد ازین ماجرا / که گویند رنجیده شاه از گدا
سزد گرچه زین بخت ناسازگار / که ز غیبان وهد کارم آخر قرار
چه دور است آنکه ز لطف این عتاب / که بر تابد از خنده روی آفتاب

۸۰

گدا را چه نسبت بعذر گناه | که عذر گناه است بر لطف شاه

نباشد مرا گرچه آن اعتبار | که عفو ترا جرم آید بکار

ز غم چاک جیبم بدامن مچین | ببین قدر خود پستی من ببین

بکاهم چو دانم که من چیستم | ببالم چو دانم که از کیستم

سعادت نهد بر سرم تاج تخت | که یاد تو در سینه بنهاد تخت

لبم گلشن شکر را بلبل است | بهارم سراپای خارم گل است

بلطف تو از آسیب قهر ایمنیم | بمهر تو از کین دهر ایمنیم

شود روز شبهای چون موی تو | دل شب که در گیرم از روی تو

ز لعلت بخون گرچه غلطیده ام | که محرم بحرفی نگردیده ام

ز من نرگست هیچ نهفته را | همه گفتنیها نگفته است

اگر اصل این خشم و کین داشتی | برابرو خیال تو چین داشتی

به نزدت سبک از زبان میشوم | که بر خاطر خود گران میشوم

بچشم تو شیرین نمایم دلیل | که بر زندگی نیست تلخی سبیل

درین پیشه کار کسی رفت پیش | که هر دم بخنجر خورد بازی ز خویش

چنان رانده موج غم در آب | که گشتی کشم در تباب سراب

کم است از برای من ناشکیب | دل ساده از مهر نقش فریب

رسد ساده لوحی بفریاد کس | وگر نه کند عشق بنیاد کس

اسیران خیالی نشوند از ملال | نباشد اگر عیش فکر محال

چگویم که دل درچه کام افکند | دل خنده داری بگویم نخند

باین سستی بخت ضعفم درین | که با آنکه پیش تو خوارم چنین

ندارد به غرت کسی جای من | نباشم اگر این چنین وای من

۸۳

بهر جا که عفوت شود جرم کاه — کم از برگ کاه است کوه گناه
زنندم بسر گرچه شمشیر بیم — نترسم عظیم ست عفو عظیم
ز لطفت چنان با دو دل بهره مند — کز ان پند گیرند ارباب پند

حکایت

شنیدم که حجاج روز پسین — برسم مناجات گفت این چنین
خدایا تو وا نی جفا کرده ام — نه بر خلق بر خود جفا کرده ام
زدندم این رقم بر من نیک و بد — که خواهد مرا ساخت عفو تو رد
وهندم ز پیش ز انوی خوف جا — کنندم ز لب منع حرف رجا
بارباب شرکم قرین کرده اند — عتاب تو با من یقین کرده اند
شمارند خاص من اندوه و غم — چه خواهد شد از لطف عامت کم
که بر رغم این خرقهٔ بو الفضول — ز ردم فزو تر شنیند قبول
ز عفو تو در پیشگاه حساب — بیارایم از هر گنه صد ثواب
بمانند خلقان زمین در شگفت — که از معصیت کار طاعت گرفت
امیدم توی گشت و کاهیدیم — کرم از کریم ست و رحم از رحیم
یکی اهل عرفان ز حضار بود — چو این گفتگو زان ستمگر شنود
بگفتا عجب نیست کاین حیله کیش — برد کار فردا هم امروز پیش
زهی بی نیازی که انجاست این — که باشد نمایان تر از کفر دین
پی سجدهٔ این بلند آستان — زمین پایه افتاده است آسمان
شهان نیز ذی قدر و ذی پایه اند — ز خورشید فیض ازل مایه اند
شده دولتی دولت از بخت شان — بعشقی بر آورده سر تخت شان
ز اغماض شان هر کجا پرده است — نبا کرده بد که نا کرده است

چو من نیست یک بنده دیگرت — قسم میخورم تا شود باورت
بعفو عظیمت که از عذر خواه — گناه عظیم است عذر گناه
بحلمت که در پله امتحان — سبک بگذرد از خطای گران
بحاجت که چون عرض گوهر دهد — صدف پای بر فرق اختر نهد
بچهرت که از قبس نور تاب — کند نسخه در نسخه آفتاب
بخشت که هست انچنان نازنین — که گردد زمین از غمش به جبین
به تیرت که سوفار خندان او — زند بوسه بر زخم پیکان او
بگرزت که در عرصه دست برد — بمشتی کند مغز البرز خرد
بزرین کمانت که از شصت صاف — نهد خونچکان ناف در پشت قاف
به پیچان کمندت که در دار و گیر — چو زلف بتان بسته در هم اسیر
بگرز درشتت که از شرزه بر فلک — کند سرمه در کار چشم ملک
بقدرت که از سایه اش هر طرف — دمد سرو و شید و نظاره صف
بموییت که چون زو بر آید نفس — ز شادابی تو بر آید نفس
بشور حدیث شکر خند تو — بنور جبین سحر خند تو
بکوییت که طرحش چمن میکشد — بخوییت که نازش سمن میکشد
بلطفت که عالم گلستان کند — بقهرت که افلاک ویران کند
بعزمت که صرصر ز پی میرود — بو همت که بر غاره پی میرود
برایت که آیینه اختر ست — بعدلت که مشاطه کشور ست
بجودت که کار جهان ساخت ست — بقدرت که بر آسمان ساخت ست
بطغرای تیغ ظفر آیتت — به پیشانی مصحف آرایتت
بنامت که در بحث برهان اوست — بمهرت که معشوق ایمان اوست

بمهر تو دل کرده کسب شرف — چگونه بمهرت چسانم چسان
زدهشت ندارد زبانم زبان — شنم یکطرف عالمی یکطرف

عزیزست هر چند جان اینچنین — برایت مهیاست در آستین
درین حرف پیشش تو تحقیق نیست — تصور پذیرای تصدیق نیست

ادای زکوة زبانی بکن — بیک خواستن امتحانی بکن
باعجاز مهر و وفا می کشنم — که صد جان بیک جان فدا میکنم

کند مهر تو حفظ ناموس دل — گر این عیبست در سینه افسوس دل
بهر جا خیالت پی جا شتافت — مکان از دلم دلنشین بر نیافت

شود با خیالت چو دل آشنا — بداند که بوده است از جان جدا
کسی گشته از نخل جان بهره یاب — که از جوی مهرت بران بسته آب

زروی تو چشمی که افتاده دور — تواند نگه کرد اگر سوی حور
بهر سو که بیند غم اندوز باد — ز شرم بصیرت زمین دوز باد

نباشد کسی کز تو در گفتگوی — برو گو بمرگ لب خود بموی
پرست از خیالت در و بام دل — ز مهرت دو مغزست بادام دل

ز تو کرده بر من جهان تو نشان — چنین دل نصیب همه دشمنان
همه مغز در پوست میکارنش — توئی دوستش دوست میدارنش

برای محبت دل من دلیست — حقیقت سرشتم گل من گلیست
شوم رشک مغز ار شمایم تو پوست — بخود دشمنم گر نداریم دوست

چو خونم ز تیغ جفای چکد — همه کیمیای وفا می چکد
چو شمع وفا می نهم در لگن — کند کار مغز استخوانهای من

ببیند از صد بار در آتشم — شوم قیمتی تر زر بیغشم

ز برجیس چو تابد فرو آفتاب | شعاعش نیارد بیابان طناب
از و کنگره خصم کافت بزیر | نهد بر فلک طعمه در کام شیر
سفر پا کند طایر نامه بر | که در وی گشاید متاع خبر
بآن پایه از حکم عالم مدار | که گردون شود سوده اندر مزار
فلک روب از آن آستین سران | ز پروین دهند ارزن طایران
بترتیب کنگر چو بنیاد رسید | سر خصم با خود ببالا کشید
ببالا کشد چهرهٔ دیدبان | اگر چون خودی بایدش همزبان
تمنای سیرش مکن گوشمال | که از دست دربان خوری گوشمال
نظر بر بلندی ز نظاره‌اش | ز روی عدو سخت تر خاره‌اش
تواند برو سایهٔ ابر فکند | که گرد زره در بهای جودت بلند
کند دیده پیوند گر صد نگاه | برد ز راه مسافت نیم راه
رسد چاشت گه خور به پیرامنش | کند چشمه بند در دامنش
خورد کوتوال ار ز هفتمین | بخاک ره کوتوالش یمین
به نظاره او که احرام بست | که از عیب کوتاه بینی برست
ز هش مار پیچی که ورطه آن | کند باد پا از شکم مار سان
بکوهش کمین سنگ را آن شکوه | که تعظیم خواهد ز البرز کوه
شود سایهٔ او چو دریا نشین | شود موج چین جبین زمین
بقطع نشیب و فرازش ضمیر | ز راز ثری و ثریا خبیر
نشسته است سطح از فرازش نگاه | در افتاده قعر از نشیبش بچاه
در رفعت آسمانی دفین | از و شیشهٔ گوهران گاو زمین
فلک سنگ بر سینه زاندیشه‌اش | که بر سنگ ناید ز و شیشه‌اش

که هر روز افزاید این اعتقاد — که کس نیست در مهرت از من زیاد

حریفان نخوانند بی تعلیم — که در بند اثبات این دعویم

وگر شاه هم مانده در اشتباه — پس از صد قسم بگذرانم گواه

بکن خوب خاطرنشان خودت — بپرس از دل خود بجان خودت

ز عشاق مهر و وفا ثابت است — گواه است دل مدعا ثابت است

بشغلت دل آنجان خبردار نیست — خوش آن دل که غیر با دلت کار نیست

چو مهرت در آید در آغوش دل — ز راحت ببالد بر و دوش دل

بقا را از آن بست دل برقرار — که دارد دبستان تو میراث‌خوار

چراغی گزین زده دامان زمین شست — ز خورشید رخشان شرار نگست

زده رفعت سایبان آنچنان — که دوزد بر آن آستر آسمان

ز تحمیل جود تو کان بر شکست — باندیشهٔ گنج گاوی نشست

در ایام هر بی‌حسابی که بود — بحکم تو جمع است در مالک جود

نگر کان جود ترا مهر دید — که مژگان زرین چشمش سپید

بجا از سکندر فزون‌تر توئی — ارسطو قوئی و سکندر قوی

بفکر تو گردید تا آشنا — خرد را لقب گشته مشکل‌گشا

گره جو تو هیچ مشکل‌گشای — ز صد بندی چرخ تدبیر رای

ز حصنی که معمار رای تو بست — طلسم غرور اعادی شکست

بیا ساقی آن دُر برآور ز درج — که مینا حصار است و پیمانه برج

بده تا کشم گرد خاطر حصار — که صف بسته خیل غم روزگار

در تعریف قلعه

برین قلعه تا کرد کیوان گذر — ز آسمانش فتاد از نظر

چو گردون کشانش بهار ای پدر | بگردون کشے گاو گردون بهار
نباشد اگر زور اقبال شاه | نبردی بصد سال یک روزه راه
پذیرد چه سعے طبیب ... | بدارو سے او درد خصمان ...
نشیند چو بر زانوے کند چوب | فتد کوه پهلوے پوسیده چوب
نخواهند سوراخ در آسمان | که بالا نگیرند مخراطے آن
چنین اژدهای عدوکش کجاست | شگفت اینکه خود خاره خود اژدهاست
بحرف صدا کرده در رزم جنگ | دهان فراخش دل خصم تنگ
بتقریب چون برده شد نام خصم | بگویم حدیث سر انجام خصم
بیا ساقی ای لعبت سینه صاف | ازان مے که پاکیزه دار از ...
بده تا ز احوال کین پروران | بگویم پے عبرت دیگران

۸۹

در بیان حال خصمان

بشوری تلخی چه خصمت که نیست | همه آرزوهای خود را گریست
چو از روز خصم تو گوید زبان | زتاریکے حرف سوید زبان
زبیجا صلے خصم خرمن نهاد | همه کاه پارینه بر باد داد
جز این نفع خصمت ندید از ستیز | که در قتل خود تیغ کین کرد تیز
عدوی تو گر آتش کین فروخت | همان خویش در آتش خویش سوخت
فضولانه گر رخش در عرصه راند | چسانش فلک بر خر خود نشاند
خس و خار را نیست این شعبده بیش | که بردارد از راه آسیب خویش
دو روزے دلے گر ز خرم نسیم | چو لاغر که فربه شود از ورم
بنازم چه خوش تیغ گشتش فلک | که غافل شد از شور حق نمک
نداند اگر غیر مقدار خویش | کند غیرت ایزدی کار خویش

براطراف او نهرهای روان	نمایان چو بر آسمان کهکشان
عدو زین فلک زیر احکام نیست	که اختر بران غیر بهرام نیست
برو نصب از هر طرف توپها	برای ذر کعبه سرکوبها

در تعریف توپ

بجوشم به تعریف توپ بزرگ	نه توپ بزرگ اژدهای سترگ
ازو تیغه در شعلهٔ خشم و کین	وزو دست آشوب در آستین
برای عروس زمین خط نیل	پی دیدهٔ دشمنان نفته میل
بهر دشتش از دشمنان مسلخی	تن پر شرار آتش دل دوزخی
قوی پنجه نصرت ببازوی او	سبک کوه پادر تر از وی او
ندارند شاهان ایوان ملک	چو او دشمن افگن بمیدان ملک
ازو آتش فتح در اشتعال	ازو قرعهٔ ملک فرخنده فال
شرر گو سر خویش گیر و بلا	که دارد ازو عافیت متکا
بدریوزه آتش از آهنش	یگان برق میگشت پیرامنش
اگر مهر ایش بدریا فتند	نهنگان چو مهرا ببالا فتند
چو روزی شود تفته دل سالها	نشیند برون از درونش هوا
شود در دل روز اگر شعله بار	شب از دود سازد نجوم از شرار
چو تا بد هوا از دخانش کمند	بچرخ ار رسد جان برافتد ببند
شود مغز چرخ از غریوش تباه	ز گوشش ار کشد پنبه مهر و ماه
شود بعد اگر دمکش ساز او	خورد بم که زیر است آواز او
بجنباندش ریشه زور است پیل	ز وزنش خفیف است جر ثقیل
ازان ره که گردونش شد خارسا	برد دیده از دهشت اطلیا

نسازد نهان گر ز آیینه روی — ز شرمندگی سازد آیینه روی
نماید بلی ظلمت قیر بیش — چو بر صحن کافورش آرند بیش
بحکم تو دوران چه یابد شکر — که سازد برو زهر را تلخ‌تر
شود پشت بهر قفا دون بلند — نگردد بجز ارحمت ارجمند
ندارد وزر طلب عمر دراز — فتد زر درو اندر بلای گداز
نیاید به تدبیر برنا و پیر — سیاهی ز شیر و سفیدی ز قیر
بمکر و حیل کی توان شد دلیر — که روبه بود روبه و شیر شیر
کبوتر چو با باز بازی کند — بخون دل خویش بازی کند
بحمد الله ایام محنت گذشت — زمان تمناست حسرت گذشت
دل عالمی از جفا شد فگار — که لطفت برد مرهمش خود بکار
دران چند گه کز پی مصلحت — نبود سر و برگ آرایش مملکت
چه گوییم کز غم چها دیده ایم — نه بیناد کس آنچه ما دیده ایم
چنان بود بار تعدی گران — که میرفت از پیش پای توان
زمانه چنان توسن کینه راند — که گرد از گل خاکساران دماند
نه تنها حباب خواری رسید — چه خواری که اسباب شاهی کشید
چنان بود جنس شهی بی رواج — که دستار از تاج میجست تاج
دل طاق ایوان بغم بود جفت — صبا گرد سقف و جدارش برفت
کمر در میان گیر یعنی آن — نه دید مقصود خود در میان
دل شعله خواران کانون غم — بداغ دل سکه خورده قسم
بسرگشتگی چرخ از بس دوید — شد از لاغری استخوانش پدید
نهان از تو خوانند فصلی برو — که بر رفعت نیاید ز منبر فرو

فتاده ز کف تیغ کین خواهیش / زده بر کمر راه بی ایمنیش

بکفران شد از دین و ایمان بری / نهانیست کفران بر نعمت کافری

از آن طمع کرد در کام شیر / که بگذشت از زیست خویش سیر

از آن دولتش هیچ اصلی نداشت / که روز نخستش اصالت گذاشت

بزرگی نباشد چو اندر تبار / بخود کی کشد عاقبت کار و بار

شود خار در دیدهٔ خار تر / چو با گل بدعوی نهد گل بسر

رفیق بوزه گر رنگ خو هره گفت / دلش زاغم جوهر رنگ سفت

چو دارد ز خزف آب بدگوهری / بخاک رهش افگند جوهری

چو با خود نیاورد جوهر بلور / بر دگر کسی بسته قیمت بزور

بحرف بهایش دهان کرده پر / ز الفاظ تعریفش افشاند در

بهر مجمعی بهر رفع گزند / برو سوخت از جواهر سپند

گره بر گره در خز و پرنیان / نهاده بالماسیش در میان

چو گرد دید بر جوهری جلوه گر / همان آب خود کرده خاکش بسر

عروسی که رخسارش افتاده زشت / گر ریش حجله سازند قصر بهشت

چکانند از لعل و یاقوت رنگ / که از غازه کاری شود شوخ و شنگ

تراشند از چشم آهو سواد / که بردارد از سیه چشمیش سواد

شود وسمه با طاق ابروش جفت / توان نکهت از چین گیسویش رفت

سراپایش از گوهری قصور / شود غیرت گردن و گوش حور

چو در کرده در زر نخش قبول / نیفتد از و نازنینی قبول

چو جوهر نهفت کرده شود جلوه گر / نماید بقصد زشتی بیشتر

رخ از چشم خود گر ندارد نگاه / بچشم خود خوش زشت گردد نگاه

قضا چون به تنبیه من لب گزید — بخصمان رسید انچه از من رسید
شه دیو را ند نگین از درم — من و مهر خصمان مگر کافرم
مبادا ببیند از دم از نظر — که از طبع دونان شوم سست تر
بمن طعن اعداء دشمن بس است — مرا خجلت غفلت من بس است
نتابند رخ سروران کریم — بیک سهو از بندگان قدیم
ندانسته واقع شد این ماجرا — شهنشاه دانسته ورزد عطا
خطابخش شاها رسے شافع است — قضا آمروسے ترا تابع است
چه گردد بلطفت که گردد خجل ان — که گویند تا انقراض زمان
که گردون ز ادبار بیگشت پست — فلانے گرفتش باقبال دست
بشعرے شود نیز خاطرنشان — که سے بوده شاعر باین قدر شان
کسی کز شکوهت حکایت کند — فلک را تواند حمایت کند
کسی صاحب بخت بیدار گشت — که پاس رضائی تواش کار گشت
نهد بر رضائی تو هر کس قدم — نهد گام اول بجاه عدم
چنین گر غرور دشمنت ز بیم — کنند تلخ آتش بر اهل جحیم
چه در سایه خصمت چه در آفتاب — ز بخت سیه سیه گرد و ز تیغ و تاب
اگر بر تو سایه افتد بر و — کند از گرانی بخاکش فرو
گزیند اگر جائے در آفتاب — جگر تا بپاید دل از جان کباب
تو خود سینه دشمنان بر بدر — مبادا شود خجرت بد گهر
زره پوش گردد چو خصم دغل — ز سستے خود افتد بدام اجل
خدنگت که جان دوز خصمان بر — ز پیکانش دلهای خصمان سست
زهے سو رخ مملکت سوی تست — روان ترکتازی که قابوی تست

چنان با کسی کرد ایام زیست | که با قوت و ابلقش پر دون گریست
کنون گشته قدرش فزون از تقدیر | که در حد فرشش نشسته چه زالمر
بمنبر علوی تو آن پایه داد | که در سایه آنش عرش کرسی نهاد
بنامت دل سکه بست از شکست | برایش چه نقشی درست نشست
چه تخت ترا پایه ایوان رسید | سر تخت ایوان بکیوان رسید
بنازای سریر ثریا نثار | که حق یافت بر مرکز خود قرار
ندارم گمان جز که این سخن | که تا گشته پیدا زمین و زمن
باین سرفرازی نبوده کلاه | بنالید گاه اینچنین تکیه گاه
درین حیرتم کز جناب تو دور | چسان بود زین پیش رفعت صبور
بخدمت کمربسته چیست امان | که بر طور گوئیش گرد جهان

شعری بشفاعت فلک آوردن و اظهار قدرت و رفعت و کرد

در اندیشهٔ شعر بودم سحر | که شعری برخصت درآمد ز در
به پیرایهٔ روح تصدیق سفت | ز رقص تمنا بعرض غرض برشگفت
که ای شاعر شاه شاعرشناس | ز لطف فلک ادا این التماس
که اندیشه در حق او سر کنی | بدرش را به تاسیر نیکو کنی
ز خجلت نظر بر زمین دوخته | ز بس خامی خویشتن سوخته
از و رفته آرام و صبر و قرار | نهاده است بر بیقراری مدار
ز انجم که چندین عرق میکند | دُرِ معذرت در طبق میکند
قدش هر دم از غصه خم میشود | بخاک در شه قسم میخورد
که گر دور مدارا سے اهل نفاق | مرا یک دو روزی فتاد اتفاق
دران دورطه رفتم ز غفلت نشاد | کسی را عدوئی چو غفلت مباد

فلک را بود لرزه بر پیکرش — کواکب بریزند از یکدگر
ز لبها بجوش الامان الامان — بهر شو غبار آسمان آسمان
چنان تیرگی رو بعالم نهد — که خور هر زمان چشم بر هم نهد
چنان تیره گردد زمین و زمان — که خورشید بارد اگر آسمان
نباشد به نزدیک و اما عجب — کند از غلط راه خود روز و شب
ز بس زرد گردد رخ مرد کار — شود نعل آتش گر آئینه وار
چو گردد بدیدن نگاه آشنا — شود دیدها مهرهٔ کهربا
ز بس سیل خون رو بدریا رود — ز دریا سحابی که بالا رود
چو در مزرعی قطره باری کند — وزان طائری دانه خواری کند
ز منقار صوتش چو آید برون — سر دیگر شنیدن شود لاله گون
چنان باشد انداز شمشیر تیز — که پی کرده افتد امیت گریز
دود هر زمان جان بکام زبان — که خود را برون افگند با فغان
ز هر سو ز بس کوشش و اهتمام — شود زخم در تیغ و خنجر تمام
جگرها فگند جای خود در دهان — که گردان فشارند دندان بران
نشیند اجل در تماشای جنگ — برد صیقل تیغش از سینه زنگ
شود سینه و پشت از هول چاک — پر از کشته گردد تهیگاه خاک
زمین را نم خون کشد در بغل — اجل را رود پا فرو در وحل
شوند اهل هیجا دران دار و گیر — چو شیران نهان در نیستان تیر
کند از سیاه اندرون نی تفک — هوا را مشبک چو جرم فلک
هوا چادر از گرد بر سر کشد — علم طرف دامان بخون درکشد
فضای جهان قلزم خون شود — ز عکسش شب و روز گلگون شود

چو گردد زدلها حسم گیر سے | جهان بیشهٔ نیست بی‌آن شیر سے
شغور ربع مسکون بر آورده بانگ | که شش دانگ از نیست این جا نهنگ
بشطرنج هیجا ز فکر درست | همه اسپ و پیل حریفان نشست
چو عکس سنان تو بیند در آب | شود راست مو بر تن آفتاب
شود در زمین گاه نیستان اگر | دران شیر از بیم بازد جگر
بفرقت چو بیند زراندود خود | شود چهرهٔ خور ز غیرت کبود
بده ساقی آن می بجام ظفر | که گردند مردان ازان فردتر
که در عرصهٔ فکر صیدی کنم | رجزخوان بمیدان طربدی کنم

تعریف رزم

فغان از زبانی که بر عزم رزم | زره پوشی از حلقهٔ جیم جزم
بزیران نگاور که روز نبرد | برآرد ز راب تن خصم گرد
بدست آن پلارک که گاه جدال | جگرگاه خوش کرده از بدسگال
ظفرنامه تعویذ بازوی تست | دلیری قوی دل به نیروی تست
چو سازی علم نیزهٔ رخ سم زا | بفرسنگ گردش نگردد هوا
ودار از دم کرنای آن نفیر | که خیزد ز هوش نفیر از نفیر
فتد جیب گردون بدست خروش | دریدن نهد پای در راه گوش
خورد خود از پیچش نیزه پیچ | شود چرخ از غلغل کوس هیچ
دهد یاد صفهای صحرای پیل | ز اعجاز موسی و دریای نیل
شود سرمه در دست و پا دشت | و لی سرمهٔ چشم خوف و خطر
زمرد انگیهای مردان مرد | رود شور روز قیامت بگرد
سپرها بتارک ز بازو کشند | سپرها ز چین نیز بر رو کشند

۹۴

به دهقانی کینه در سینه‌ها / ز ناوک کند تخم کشت فنا
درو کرده افتد سر گردنان / شود خودها کیسل انبار جان
چنان بر هوا دام بافد کمند / که گر دید دران طایر روح بند
تبر آن کند بر سر تیغ‌زن / که قصاب با کنده خویشتن
بدنها گذرگاه تر و تیغ شوند / جگرها غلاف تبرزین شوند
ز ناوک به پهلوی هر سرکشی / کمان پر کند هر زمان ترکشی
چو زنبور پیکان شود خانه‌ساز / شود سفته در سینه درهای راز
پی پاس جان تن وران در گریز / سراپا شود چشم از زخم تیر
ز ترکان همه ترکها ترک ترک / ز شمشیرشان جیبها برگ برگ
چو در ترکتازی کنند اهتمام / شود ترسکی ترک گردون تمام
بخصم افگنی هندیان کینه‌جو / مگو هندیان شیرهای سیاه
که در رزم چون مردمک بیدرنگ / درآیند در چشم شیر و پلنگ
نهاشی تبرداران رستم توان / به پیگار در گرم جوشی چنان
که نوک سنانشان بس تیغ و تاب / کشد داغ بر جبهه آفتاب
کشند از کمان بیلک اندر میان / بدوزند بر یکدگر جسم و جان
کنند آن غنیم افگنی خیل کرد / که سام و نریمان شناسند گرد
شود تیغ در آتش و شیان / بگیرد فلک تیر را نیستان
جگرخستگان ناله را جان دهند / لب از خیل افغان با افغان دهند
ز نوک سنان یلان عرب / شود لاله‌گون چرخ نیلی سلب
یلان خراسان گوان عراق / ز فیروزی لشکر اتفاق
ز اقسام بدم آوری بهره‌مند / چه شمشیر و خنجر چه گرز و کمند

۹۷

ز لخت زره کز بر جنگیان	فتد دشت گردد سر زنگیان
ز جنگی سواران بهر ره گذر	سپر با تن صاحبش بی خبر
ز بس مغفر و سر زمین سنگلاخ	بدنها در آغوش زخم فراخ
سکندر غوران بادپای حیات	بدست تزلزل عنان ثبات
برآرند گرد آن بگردان سپهر	سر از جیب گرداب بحر خطر
پرد هر دم از پیکر تیغ و شتاب	ز بس کیفر چار پر صد عقاب
ز بس آفت تیغ و تیر و سنان	نیارد که بر پیشش ضبه زبان
برآرد ز خون موج بحر نبرد	چو ماهی دران ساعد و ساق مرد
فشارد ز بس لرزه پا در بدن	دهن وا کند زخمهای کهن
زره برکشاید ز دلها گره	بدنها شود وز زره ها زره
چنان بر دو از خود و مغفر خدنگ	که سرها شود مجمعه پر خدنگ
ز بس در زبان گرم جوشد خروش	شود آهن خود سیماب گوش
بتابد تف تشنگی و آتش تن	ترک کند سفال زبان در دهن
ز اخگر دل تفته پر تاب تر	ز مرجان لب تشنه بی آب تر
شمشیر چو پروانه بی پر فتد	چو بر شعلهٔ شمع خنجر فتد
کند تیغ تیز آن زبان ترک ترک	که در شیشه ریزه کند پای کرگ
کجے یابد از برسے تیر دست	شود تا بکش استخوانهای وست
ز بس تیرگی خون و گرد سطبر	گریستان کشد سایه بر تیره ابر
زند نقب بر مخزن دل سنان	کمان افگند حلقه در حلق جان
به تب در رود جان تن از تاب تیر	سر انگشت پیکان شود نبض گیر
ز مغلوب گردد یکی روی و پشت	دل و گرده جوشند در جنگ مشت

چنین فیل در عرصهٔ گیر و دار ‌ ‌ ‌ ندیدست شطرنج روزگار

نماید زمین لقمهٔ در روش ‌ ‌ ‌ که بلعیده خرطوم او در رهش

بباد ار درآید بکف عرض حال ‌ ‌ ‌ بدرد ز هم شهپر بند خیال

زند سیلی از باز و بال او ‌ ‌ ‌ شود کوه را چون کف نیل رو

ز گوشش ست بر چرخ دامن فشان ‌ ‌ ‌ که از گرد ذاتش نگردد گران

بهیکل جهان را ز غوغا گرده بر ‌ ‌ ‌ باواز در قعر هم سفت در

چو گوی زمین پهلوی و کری ‌ ‌ ‌ ور و مغز سر کرد استخوان

باواز زنجیر افلاک در ‌ ‌ ‌ چو انگشت و از شعله چالاک تر

فلک زیر دست دو روتیش ‌ ‌ ‌ سبق گیر هشیاری از مستیش

توانا تر از علم قدر قدر زمان ‌ ‌ ‌ جوان تر ز بخت کهن دولتان

ز شرینیش بحر اندیشه شور ‌ ‌ ‌ بتعریف او طبعها فیل زور

تماشای او سرمه بخش نظر ‌ ‌ ‌ شب پیکرش بر ز دندان سحر

بسان نگارستن نقش و نگار ‌ ‌ ‌ پی گلشن دیده فصل بهار

ز صبح سپیدیش بهره یاب ‌ ‌ ‌ فروزان ز برج شرف آفتاب

کیاده شعاعی بچارم فلک ‌ ‌ ‌ درو کرده داغش زمین کجک

ز رنگش کمی در قمر بیشتر ‌ ‌ ‌ که تشبیهش آید نگر بیشتر

جلاجل چو فرمایدش شهریار ‌ ‌ ‌ کشد آسمان اختران در قطار

شود اطلس چرخ زیبنده تر ‌ ‌ ‌ برای جلش گر شود آستر

چو آواز خلخالش افزوده ذوق ‌ ‌ ‌ ز گردن بر آورده ماهید طوق

سپهر از سر افرازیش در حساب ‌ ‌ ‌ ز چوگهندیش سایه بر آفتاب

به پیشانی از سرمه رنگیش نیل ‌ ‌ ‌ با و چشم خور روشن از چند میل

ز آفت شود حال عالم تباه | سلامت بذات تو آید پناه
باقبال خیر و بادبار شر | شود طرح بحث قضا و قدر
برای تو نصرت معین شود | ببرهان نامت مبرهن شود
باین فال جنبد لب گفتگو | که چون قرعه بر خاک غلطد عدو
ز گوش عدوی عداوت شعار | دهد غلغل الفرار الفرار
مه هر علم در صف اهل کین | بنفرین شان رو نهد بر زمین
بحسرت دل از جان و تن بر کنند | سر آسیمه بر قلب گردون زنند
شود بسته بر پشت بر خیره سر | کمانهای بازو بشکل سپر
ز تیغ تو دهقان ملک بلا | ز سر تخم کارد بدشت فنا
کند خنجرت جلوه در جسم و جان | چو ماهی که باشد در آب روان
شود مرغ روح عدو در درون | ز رمح تو مرغابی بحر خون
زمین را که خواهد زدن بر کران | خم چون کند نیزه اندر میان
سر خصم را رخش آشفته دم | کند تنگ کاری بسندان سم
سخن گر کند دشمن تیره رو | خدنگت چو آید دهد ناف سو
گشاید چو زخم حسامت دهان | سنانت نهد در دهانش زبان
ز بس شغل ماند اجل از عمل | بمیرند خصمان همه بی اجل
چنان جان عدوی تو مشکل دهد | که صد مرگ در نیش زنبور دهد
بفیل تو از زنگهای گران | فتد آسمان چون افق بر کران
بیا ساقی ای شوخ منصوبه باز | مران اسپ در عرصهٔ خشم و ناز
می ریز زان گوهر باده در بلور | که زورش کند پشه را فیل زور

در تعریف فیل

که خواب بهر میرش بی گزاف — یکی جنبش بست گرد گریک لحاف

از آن کوه کا بیند و بوری — عیان شبه پشتش از لاغری

شدی فیل گر دوش با شب — دو دندان اگر بودی از آفتاب

پی سایش هر شبی آسمان — شدی [illegible] غربال از اختران

شهنشه [illegible] واو سپهر کبود — [illegible] چنین شعله [illegible] زدود

بگاه شنا گشته بحر [illegible] — تماشای از دیدنش چشم تر

علم گشته خون بر فرازش نشان — نشان داده از کشتی و بادبان

نگه تا شنا کرد در [illegible] دید — چنین کشتی چار لنگر ندید

بمیزان تخمینت [illegible] شد — بپا سنگ او کوه عنبر کشد

چو گردد خرامان بآن فر و شان — به پیشش رود چرخ چون چاوشان

فرو رفته دریا بحلقوم او — که زیر آب در رفته خرطوم او

گرت نیست گیرائی در نفس — به تعریف خرطوم او بر نفس

ز گوشش سخن [illegible] — شود پهن تا گفته ات در جهان

از آن کو که گردد سخن زور مند — درو بین که گردد فگنه سر بلند

به پهلوش بین زنگها جلوه گر — حصاری نگر کنگرش بر کمر

نه بیند ز زمه گداز و بال — اگر طوق دندانش گردد هلال

ز دندانش [illegible] ست آسمان — که آن گرد خوان است گرد اختران

ز حلقش همی هان بحر گرداب وار — یکی شیر ماهیش بر هر کنار

قمر در تقاضا همه سر شود — چو با نقش پایش برابر شود

عطارد نویسد گر از هوش او — ورق پهن تر آرد از گوش او

جلاجل نما ناخن از هر طرف — دف زهره آورد گوئی بکف

درختان صندل عیان از دهان
ز خرطوم او مار پیچان بران

سرش از کدو باست خنجر شال
تل پهلوش صندل و زنگ تال

بحیرت ز خرطوم او خرده بین
که چین کرده است اینچنین آستین

چنان کرد چین آستین دراز
که نگذاشت چین بهر ابروی ناز

چو زهاد کم خوار و شب زنده دار
سبک روح و فرمانبر و بردبار

جلاجل بگردن درش سبحه سان
ز دندانش مسواکها در دهان

ز تعریف آن پست و بالای تنش
ستونهای کاخ سخن آهنین

سر آمد سرائی سرش ز احتشام
ز نه طاق گردون بیک خشت نام

نمایان ستونهای دندان چنان
که در پایه بام فلک نردبان

بآن روشنی چشم مهر انجلا
که در جا نشست چشمک زند بر سها

بدقت ز روی زمین سو بسوی
بمنقاش خرطوم برچیده موی

مجسم ز تمکین و فر و شکوه
گه رزم از پشت نصرت بکوه

ز خرطوم و سرتیک و دندان او
کلید در ملک دندان او

سپه لشکر شاه پشت و پناه
برای غنیمان بلای سیاه

فگنده چو شیران فیروزه جنگ
بگوپال از گوش چرم پلنگ

شه و کوه را چون کف نیل رو
زند سیلی از باده و نیل او

طلب کرده از معدن قیر باج
قوی قدرت افتاده چون کاخ عاج

نه کاهد که پرورده دولت است
ز خردی بزرگیش در خدمت است

چو عباسیان ز اطلس مشکفام
فرو داده است آستینی ز بام

برای خدنگ نفسهای نوش
ز خرطوم قندیل آورده پیش

دهانش ز خرطوم اندر خفا
گرفته در غار را اژدها

سرش گنبد عالم عقل و هوش
چه درهای یک تخت دارد دو گوش

خود از حیرت جثهٔ خویشتن — فرو مانده انگشت‌ها در دهن
ببالید از دولت تنه چنان — که زنجیر زنگش شود کهکشان
بمردی چه آید ز پا در نهند — ز زنگش اگر خود بر سر نهند
چو لشکرکش شهریار ظفر — شود شاه برج حصار ظفر
ز دندانش کار ظفر محکم ست — نه دندانش آن بازوی رستم ست
چه شد کاستخوانست آن بازوان — بگو مغز مردی مگو استخوان
بخاک ار کند تیغ دندان فرو — بجای برد گاو کوهان فرو
درازی مقرر شد از گردشش — بانعام خرطوم خصم افگنش
چو گاهی بسرعت شود ره نورد — کشد از کف باد دامان گرد
چو در گرد گردش آید دهد گردباد — ز چالاکیش عرض خود را بباد
براهش نشان کف دست پا — شود نان راه شمال و صبا
شود گوشها همره او پر و بال — مگو گوش پرنده باشد محال
بشد اشقر دیو را دم زیاد — ببین رزم بآن مرکب پوزاد
فلک بقوت کشیدی فرو — اگر گیر حی کرد خرطوم او
گر از جوی خرطوش آب آورند — بجای گیا اژدها پرورند
نهد چون ز خرطوم ماهی را آب — فتد زهره‌های نهنگان بر آب
بهر سو که زنجیرکش ره برید — ز جمها محشر نابوان برکشید
نمیگشت اگر میخ کن روز کین — نفس پس نمیداشت گاو زمین
نهد پای چون در فضای خرام — کند جلوهٔ طاوس بر خود حرام
بدنبالش از موجه شکل شست — که طاوس را نقش در بر شکست
دبیرانه گه بر لب آبگیر — ز خرطوم راند قلم بر حریر

زنگلهای زرکش جلش آفتاب / شب و روز در عقده پیچ و تاب
به پیکار مریخ از آن ناخوش است / که از تیغ دندان او سست
به نیک اختری غیرت مشتری / که گردیده شاهنشهش مشتری
کند پا کشی خود پایه نردبان / زحل را از پیشه ار کند پیلبان
در آرایش پهنای پهنای او / قبای زبالای بالای او
ورعت ثریا بدفع گزند / فلک بر پلنگیش سوزد سپند
همه شد به تشبیه او معتبر / فلک نیز از وی شکم داده سر
مکان طولها صرف پهنا کند / چو در آب خوردن شکم ... کند
بدریا اگر آب گردد فزون / که چیزی زعکسش نماید برون
کشد عکس خود گر زدریا بدر / فشد آب صد زینه ته بیشتر
نروید بجز دانه زان سرزمین / که نقاش نقشش کشد بر زمین
بفکرش عدو بی شه افتاده از آن / چنین بر دل عالمی شد گران
بروی که جان در بدن زهره شد / شب از سایه اش در جهان تیره شد
اگر سایه اش گشته دریانشین / شده موج چین جبین زمین
اگر پایه او گرانی کند / زمین ناله ناتوانی کند
سماک بی نهیب گر گاه گاه / فرو رفته ماه از گرانی بچاه
هوا در زمین رفته چون نم فرو / اگر مانده در زیر پهلوی او
نهد پهلو ار سوی مشرق بخواب / بمغرب برآید زمینها ز آب
گران سنگ زنجیر او آنچنان / که کانهای آهن سبک شد از آن
تعجب کنان عقل در کار او / که چون میکشد دست و پا بار او
نیاورد با خویش آن دستگاه / که گنجد تماشای او در نگاه

کند پیش پیشش هر سر که در دست و پا — عجب گر شود گرد او زر حنا
نمی گنجدش در سر این شبستان — که باشد سرش گنبد آسمان
سری کز دبالا شد از ثقل بار — چنین گردنش در تنش غوطه خوار
سر دشمنان را به پستی فگند — نباشد چرا این چنین سر بلند
تکبر بدست درازش خوشنماست — اگر سر بزرگی فروشد بجاست
به نخوت ز خرطوم خود شد علم — بعالم دماغ از چنین قد رسد بهم
ز رنگش شده مستی او فزون — کشیده بسر گرد ساغر نگون
کند در تنش آب نشو و نبات — بلی در سیاهیست آب حیات
ز فرش بدل ها همه نقش ثبت — که بنیاد پاک گیرش بست
به بین از کجک دو کف پیلبان — کمانیست هر یک هلال آسمان
محیط است بر عرصه روم و زنگ — نگاه فراخش ز چشمان تنگ
نگاهش بآن روشنی راه بر — که شب در تن زنگیان موشگر
بجنبیده گر گاه برگی ز جا — بگوشش فرو رفته کوه صدا
ز آگاهیش گاه هستی و شور — نگردیده در راهش آزرده مور
برد دوش که گر ثقل چرخ زمین — ق توان کرد بارش بفکر متین
سبکبار گوید براه آسمان — که در زیر بار نگاه آسمان
بهوشی که گر بر فرازش سوار — ق ده صد برگ گاهی بخاطر گذار
فرود در دو آگاهیش در زبان — سر و دوش خس از ته باران
ز چشمش بموقعیکه در خشک و تر — ق عناصر لبریز قدر بکدگر
چو شه خواهد از زور چشمش حجر — شود آب و خاک آتش و باد و گرد
باین قوت و زور و تاب و توان — ق گر از شهریار سکندر نشان

فشاند چو از تارک خویش آب — بجوشد ز فواره دریای ناب
بعکس است چون کار بندد شتابان — برد آب بر بام از ناودان
ز بس جسته دندانش از اضطراب — ازان خورد دائم بجا شوره آب
ز دندانش سر پنجه در عصا — بجا زد ز خراطی خود عصا
بخشیش فن ز قصاب استلم — کند در دکا رسم هوا از دم
چو دارد بمستی سر خویش او — دهد باری از برگ زر گوش او
همیشه ز مستی دماغش تر است — بلی خسروانی خمش در سر است
بگردن بود خون صد دشمنش — سطبر است ازان استخوان گردنش
ز رشکست بر مصریان غم سبیل — روانست از دو رو کین رود نیل
دهد خاک ایران و توران بباد — وز آنجا گرش آید از هند یاد
کند دهر در چشم دشمن سیاه — دو دو چون سپیده مست بر قبلگاه
باقبال شاهنشه خصم بند — ز خرطوم جانها کشد در کمند
ز پا کنده بر پای دشمن نهد — ز دندان دو شاخش بگردن نهد
چنان خوف غالب شود بر زمان — که از خویش بیرون رود دهر نشان
اجل چون ز بیم خود آید بسرش — نهد دست از آستین بر سرش
سر سرکشان گوی میدان کند — ببازی چو خرطوم چوگان کند
براهش گر آید قلال جبال — چو ابر بهاران رود کوه مال
حریفان در اندیشهٔ فیل مات — دو اسپه گریزان براه نجات
ازو آتش کین بر آرد علم — ازان گشت واقع ترکیب دم
سر دشمنان کوفتن کرده ورد — که از ناخنان مشتها کرده گرد
فشارد چو بر کوه دندان کین — دو کوهان شود دوش گاو زمین

ز سر تا قدم غرق زر و گهر ... ز تنگی هوس کرد قیصر کمر
مال تنه آن تخله باشد کمال ... که پهلو زند بارکابش هلال
طلا خویشتن را چو آهن بکام ... همی خواهد آن دم که خاید لگام
سبک بار زیر سلاح گران ... چو نقشش که باشد در آهن نهان
زند در اثنای هر باد آهو ... گره بر دو دستش از برای گشاد
جنیبت کشی میکند تا زمان ... ازو خوش عنان تر ندارد نشان
ز گلگلی جا داده او گرفت ... که بر چشم آهو ره آهو گرفت
فرو شد گر از خوبی سینه ناز ... پی سینه خود خورد سینه باز
رود در رجدار از تن زورمند ... چو سیلاب در جوی پست از بلند
بصحرا ز نعلش چنان جست سنگ ... که شد اژده در بحر وحشت نهنگ
چو نظارگی آردش در نظر ... شود جسته بار نظر تیزتر
اگر از روانیش باشد سوال ... جوابش بدر تازد از کام لال
بمیدان نظاره گر رم خورد ... نگه را سراپا پی هم درد
پی قطره تنگست دست امل ... چسان درد دیدن گشاید بغل
ز سطح مکان چون رود دعل ... نماید از جست و خیزش شمال
ز چابک روی های رخش قلم ... ز جولانش ورق گر نپرد درسم
نشانهای مسطر کمند شش کنند ... بز نجیر شیر از دم بندش کنند
ز روانیش اگر پی رساند اثر ... برد شان بیک دم ز عالم بدر
صبا گشت اندر رکابش دوان ... ز دستش بهم دوخت نسیان عنان
ود و بر بلندی بباد رکیب ... بآسانی سیل سر در نشیب
بو صفش معانی همه تازه زور ... جلو ریز آمید از راه دور

۱۰۷

شود تشنه ناتوان مشت مال | کند گوشها عرض گوشمال
باین قدر رسمیت ناشه یکم | کمیت شهنشاه خورشید فر

در تعریف اسپ

بنازم بآن خنگ آگنده ران | که رفتست از وصف او داستان
هوا انتخاب و بدیعت آغاز | نهنگ شکار و پلنگ جدال
که پوید باد و گه غلتد به آب | گران جوان و زرنگ سبک تر شتاب
بنفشی تمیم و رنگ سراپاست پر | ده هایی خیمها سر او راه خور
به پیشانی لعبت خاوری | بترکیب زلیخه تمثال پری
زنقاره دمش باد و پیچ و تاب | زشست تمامش گره خورده خاک و آب
چه گویم ز زیبایی داغ ران | نکو داغ آن لالهٔ باغ ران
چه داغی که داری کی افتخار | چه بال طاوسش آیینه وار
دل آرامست چون طلعت صاحبش | توانا ست چون همت راکبش
نشیمن نهاده عرض خضر قمر تز رو | شود شیشه کش گوش تندرو
بگوییم سبکرو چو باد بهار | بی چین نفیت از و پیچان
چو آورده تخمین آن را زو | بچربید بر سایهٔ خویشتن
بمکتب معلم از و قصه خوان | که گردد سبقهای طفلان روان
ز همراهی آن سمند در گرانمایه | زمین دوز رهر صبر تیغ زر لناب
چنان جسته چون شهد وبا | که نعلش مه خاکمال باد ا
کشیده ست بر غنچه خنجر گوش | بنگ چاک سرخی سرسبز فروش
کواکب ز زینش درین آرزو | که در نور خود را به میخی براو
فروان که زیورش را قیاس | که خورشید لرزد ز رشک قطاس

۱۰۶

بملکے که باشد ز سیرش خبر	شود بُعد از قرب نزدیک تر
برفتن چو باد افگند در دماغ	دود از پیش برق گرم سراغ
کند بر دل عاشقان گر عبور	برآید از آرزو باے دور
کشش را کسے گر در آرد بیاد	دهد خاطر خویشتن را بباد
گر از غرب سازم فضا تا بشرق	کند طے بیک جستن آن تند برق
چو گاهی تگ گرم میدانش	بمیدان جاه تو می نازش
که پویه چون در عرق تر شود	چه تیغت سراپاے جوهر شود

در تعریف شمشیر

که دارد چنین تیغ مغفر شگاف	که خفتان فسانست روز مصاف
به جوهر چو تیغ دم واقفان	به صیقل چو لوح دل عارفان
ازو شعله در خرمن اهل کین	وزو آب در خندق حصن دین
جهان سوز چون شعلهٔ اشتیاق	بخونریزی استاد تیغ فراق
چه ابرے که راند ز شریان شمر	چه خطے که زو نقطه گردد جگر
ز بازوے شاهنشه رزم ساز	به تهدید خصمان زبانش دراز
سر خصم ازان برق پیکر سحاب	زند چرخ در بحر خون چون حباب
نه جنبید پے قتل خصم از نیام	در انکار کے کرده کارش تمام
چو برق شب خون درخشید ازو	چنان چشم بدخواه ترسید ازو
که خوابش به پیغوله دیدها	شبے کرده صد بار تعقیب جا
شجاعت ز کانش به تمکین نشست	ز سازنده اش شد هنر تیز دست
بآبش فرو آمیخت زیرکی چنان	که نامش بری تلخ گردد دهان
ازین صیقلے تیغ تیغ خلاف	برای خود از زنگ سازد غلاف

بهر کام از و تند جنبش صبا ‌ ‌ ‌ بیابان بیابان رفتار و قفا

دم دعوی از برق بادی نبد ‌ ‌ ‌ ز کندیش تند برد ... زند

دود بر دم تیغ شبهای تار ‌ ‌ ‌ چو در گوش چه برکسی خوشگوار

تعریفش از عیب آید برون ‌ ‌ ‌ اگر ... طبع باشد چه رو

بنگاه دویدن برآرد حریر ‌ ‌ ‌ شهد دست از بیش بیشتر

چو طالع شود مهرش از رقفا ‌ ‌ ‌ نهد بر سر سایهٔ خویش پا

نهال ربا مشش نشاند ... ‌ ‌ ‌ برش خلقه بودی وطی اللسان

چو نقاش بندد ز مویش قلم ‌ ‌ ‌ نگردد ... نقش صرصر رقم

کند جلوه گه بر سر کوه ... ‌ ‌ ‌ زند چرخ بر روی خشت نقط

نهد حلقه بر سم اگر ... ‌ ‌ ‌ زبس چرب و نرمی جنبدان ...

از و بشنود گر تهی پیام ‌ ‌ ‌ رود چون حرف ساکن برون از کلام

ز نعلش اگر آینه ساز دستکو ‌ ‌ ‌ ازو عکس نعلی تا زد بر زمین

اگر تازیش گوهر شهور برین ‌ ‌ ‌ شود بر سر قیر غبار جبین

چو باشد بزیر ... نورد ‌ ‌ ‌ توان سیر ایام اینده کرد

برو از اجل بر نشین بادپا ‌ ‌ ‌ توان تاخت بیرون ز ...

کسی کز برو اینش گوید مثل ‌ ‌ ‌ شود در لبش اسکن العمل

تپی کز ... اگر سنگ گران ‌ ‌ ‌ بمویش به شبدیز رود میان

ز نعل آهن ار سکه بر نام خویش ‌ ‌ ‌ ... میر و نعلیش پا

اندازد ... میرود رنگ حنا ‌ ‌ ‌ که بندد کاهیش بر دست و پا

مگر قطره از خوی او چکید ‌ ‌ ‌ بجایی که سیماب از و برود

براهی که راهش شکارگاه ‌ ‌ ‌ همه سال و مه میرود راه را

چو این گوهر تیغ پیدا ختند
پی آبش الماس بگداختند

چو در قیمتش لب بگفتن [illegible]
طلا را ز فولادش آهن [illegible]

زمانه بکانون فتح و ظفر
ندارد ازین شعله سوزنده تر

در اکسیر تحسین سیماب خشک
بخون تر شود دست از [illegible]

گر از استخوان مغز دارد مکان
مکان دارد از مغز این استخوان

کج است و ازو کار اقلیم راست
چنین فتنه فتنه کش هیچ کجاست

باین تیغ بس گنج پر گوهرست
باین تیغ بس خیره سر بی سرست

باین تیغ دست تو سر افشاند
باین نخل هر جا ثمر افشاند

ازو بر سر اهل کین تاختی
وزو کار خصمان درین ساختی

ز ایام جم تا باین روزگار
برایت زمان بوده در انتظار

جهان بر شهانت اگر برگزید
چه منت درین صرفهٔ خویش دید

خدایی ترا در کارها یار تو
که شد ملک آباد ز آثار تو

بیا ساقی ای زینت گفتگو
بشهر از تو آبادی آورده رو

ازان بادهٔ کهنه در گردش آر
که گویم ز شهر نو شهریار

در تعریف شهر نو

بنازم بآن شهر عالی بنا
که مصرست در جیب او روستا

بشهری که هر کوچه پا می نهد
چنین شهریاران بناها نهند

بر اقلیم این شهر فرمانرواست
بلی شهریار همه شهرهاست

ندارد عجم از ترکتازی گزند
که دارد ز رفاهیتش کوچه بند

گل خاک و آتش بآن جوهرست
که گر چهره سازند از او گوهرست

شود خاکش از تاج شاه کجکل
ز قصر خود را بر آرد بگل

گل ملک ازو بهر زمان تازه تر | که نهری است از چشمه سار ظفر
اجل کز کف او نجسته است قبض | باین قبضه جان عدو کرده قبض
اگر از روشش بر نیارد نفس | مکن در سخن موشکافی هوس
مقرض شد ابر چشم آفتاب | که با عکسش افتاد در روی آب
بدستیکه روزی شود خون فشان | فشانند خیری شود ارغوان
زیک زخمش آید به شیران گزند | که سوزند صد چشم زخمش سپند
نگر گشت زخمش بدخشان گلی | که کانش چنین گشته خونابهٔ
ازان خصم نمایدش پیش نظر | که گردش قضا خیمه گاه ظفر
چو نگاه بدخواه غارت کند | بدنبال آن گرد اشارت کند
بوصفش زبان تیغ زن کرده اند | کسانی که قطع سخن کرده اند
عجب نیست زین تیغ الماس بار | که نومید عاشق نبرد زیار
هوا ترس ترسان فتد در کشش | که ترسد فتد ناگهان بر دمش
کند خصم بیهوده جوشن به بر | که زخمش ندارد سپر جز جگر
ازو بوده آب گل دشمنان | که زخمیست دائم دل دشمنان
گر این تیغ میداشت او آفتاب | فگندی سپر پیش او آفتاب
بدریا فرستد گر از عکس فوج | همه ماهیان را کند قیمه موج
بخواب مخالف در آید اگر | شود بسترش غرق خون جگر
ز آبش مگر بوستان نم کشید | که گلبن سر غنچه در خون کشید
رقم زخمی آید برون از قلم | شود گر بتحریر وصفش علم
ز تیزیش عشاق در سفته اند | ز رشک آنکه سحر هنر گفته اند
بسوزیش کسی بیند از تیر تیز | نگاهش فتد پیش پا ریز ریز

ساقی نامه ظهوری

پر از لاله و سبزه دامان شهر / بهار ارم در گریبان شهر
درین شهر فرخنده از فر شاه / سحر سر کشد می فشاند گیاه
چنان آب دهقان روان شد بجوی / که شد دانه در خاک تسبیح گوی
ثمر گشت با شاخ بید آشنا / شکر جوشش زد از نی بوریا
عدالت گیا را به نخلی نشاند / سخاوت کمی را به بیشی رساند
بگنجشک پرواز شاهین رسید / که در فراز و نشاهین رسید
زبان در مناجات بحکم سخا / که گفتن نداند بهانش لا
بدهقانی جود آورده بار / نهال هنر میوهٔ اعتبار
طمع در جواب سوال کرم / در ابرو بایمانیا ورده خم
زر زیر کواکب شب سائلان / توان از طلب در لب سائلان
گدایان عزیزان شهر و دیار / زر کنده در دست او کیسه خوار
قوی پایه ارکان ایوان شرع / سر عرف بر خط فرمان شرع
ز مسند نشینان دارالقضا / ادای تدین شعوران از قضا
سر از شرع پیچد اگر آفتاب / کبودش کند ذره احتساب
ز مفتی آنچنان مفتیان پر حذر / که خواهند گردد لقب شان دگر
گذشته است از نشهٔ اشتلم / فرو برده سر در گریبان خم
مغنی بر هم دراز کردها / کرے نغمه پیچد و سرگردها
شب و روز در کار وعد و عید / مه و هفته پر روز نوروز و عید
دهد گر کسی را غمی خاکمال / برویش کشد آستینی شمال
چنان خلق آسوده از عدل شاه / که مجمر زند آه و قوال راه
ندارد غم از اهل این شهر بهر / طلسمی ست در دفع غمهای بهر

ز خاکش تیمم چنان تازه رو | که رو سازد آب حیات از وضو
زهی خاک پاک سعادت فزای | که غلطد بر آن زاغ گردد همای
غبارش که بر چشم سرمه بر و جلا | مقدم نشین است بر توتیا
ز گردش صبا گشته نکهت پذیر | تو گوئی نفس داده سرد عبیر
درانفس بر روی دلها کشود | بگیر خاک انسان ازین خاک زود
درو سینه‌ها فارغ از کلفت است | که آتش ز سرچشمهٔ الفت است
شود نوک شقب چو زین آب تر | ز خجلت شود آب آب گهر
هر اختر که عکسش درو کرده جا | چکانیده بر صبح صادق صفا
صفا بر زبان دارد این آب ازو | که چون بی‌نمازی شود صاف ازو
چه ناصح ازو نکته آرا شود | نصیحت‌های تلخش گوارا شود
بشیرینی کز انفس شوره زار | شکر آرد از تخم حنظل به بار
شکر گفتمش در عذوبت شور | به بخشا بر اعرابی و آب شور
بابی که از خضر جان پرور است | بوزن است کمتر اگر کمتر است
بطبع غریبان چنان سازگار | که بر خاطر عاشقان یاد یار
هم آبش بقا پرور و هم هوا | کند پیر طفلانه نشو و نما
هوائی که از آب حیوان چکید | فشاند یکمشت صد جان چکید
ازو عیسوی دم صبا و شمال | ز پروردگانش یکی اعتدال
نفس روح پرور بتعریف او | لطافت مشرف بتوصیف او
چنان در تموزش بناز آفتاب | که دارد ز ابر بهاری نقاب
گاش شبنم از خود برانگیخته است | صبا را حریر هوا بیخته است
ز موج گل و لاله در مرغزار | شنا ور بهر گوشه صد نو بهار

۱۱۲

چه گویم خود از لشکر شاه رش | گر آوازه شد فتح هر کشورش
طلب پا کشیده است از هر دری | نبود هیچ پیش از این لشکری
ز بس لشکر تجربه روزگار | که سر گشته بر گرد گشته هزار
ز جرم قمر در کمی و برے | فلک را بکف ظرف راتب جوے
درش چون در توبه پیوسته باز | در و پای کوتاه دستان دراز
دل خلق فارغ ز فکر معاش | برای کسان رزق خود در تلاش
همه پیشها هیسته مطبخش | همه گلها طعمهٔ مطبخش
اگر پرسے از آسمان سقف او | و گر گوئے از بحر و کان وقف او
کشا و کف همت صرف خوان | مسلمان و کافر برابر میهمان
مگو از چه بر نیک و بد شد سبیل | بخوان قصهٔ پیر و خوان خلیل
محاذات این بقعه در آسمان | شود منقسم رزق اهل جهان
زبانگو مکن رخش پیکار زین | گذر در از خشت حصن حصین
خلائق چو مور و ملخ در رهش | مغان را بکف نذر آتشکدش
ز خاکسترش فقر بستر گزید | ز سنجاب خارش نهنگو خرید
چنان توده گردید خاکسترش | که هر چیده اختر فلک اخگرش
باین رتبه گردون نیلوفرے | ز خاکسترش گشته خاکسترے
از و چون بکحل آمد شمال | کشد سرمه در چشم چشم غزال
از و شام در جیب و در این کند | که آئینه صبح روشن کند
چنان جوکیان را بدست و سوی | که از آب حیوان بشویند روی
دل از حرف خاکسترش تا به شد | مگر وقت تعریف گرمابه شد

در تعریف گرمابه

115

گرانی سنگ دل را در نشست | غریبیست در سلک خود هر که هست

در و هر مسافر مجاور شده ست | از آن باطن خلد ظاهر شده است

گر آید حدیث وطن در میان | بنالد ز درد غریبی زبان

ز دلها سفر کرده فکر سفر | بخون تشنه شد داغ وداع از جگر

بمیخانه پیر مغان اهل بول | رسانیده چون بوستان گل بگل

ز روی بتان کارها نغز تر | بعشرت دل از پسته پر مغز تر

ز تجار بیدار با احتشام | اگر کان اگر بحر در زیر دام

سپاهی کفیل کفایت همه | رعایا رهین رعایت همه

حراست مفوض با من و امان | براحت هم آغوش پیر و جوان

سر کوی خنیاگران زهره خیز | نسیم در و بام شان نغمه بیز

وشع بسته تار آواز شان | نهال نی از خود و گوش بر ساز شان

بهر بام سر بر فلک غرفه | ز هر غرفه ای طرف فلک طرفه

به پیچاک مو ناگه در پا کشند | دل اهل نظاره بالا کشند

گرفته پی کار خود بلهوس | سر کوچه عاشقی بی عسس

چنان پاسبان کرد تفتیش راز | که در لب تبسم ندزدیده ناز

دلی گم اگر گشته در شهر کوی | بلرزید زلف بتان مو بموی

بکاشانه باد اگر سر زند | پی رخصت انگشت بر در زند

بروی صبا گر ببندند در | نیارد زدن دیوار بر گرد سر

بهر خانه عیدی بر آسوده است | بدهر اینقدر عید کم بوده است

عمارات عالی بدامان کوه | بر آورده سر از گریبان کوه

در تعریف لنگر

۱۱۴

خوشا مسجدی کز سجود امم / دکن گشته رشک زمین حرم

نمازی که اینجا توان کرد ادا / توان کرد در کعبه عمداً قضا

ملائک درو هر طرف بسته صف / کند جمعگی شنبه اش از شرف

ز شامش صفا بر سحر ریخته / تجلی ز قندیلش آویخته

ز شمع معنبر علم نور طور / دخانش بخور سر زلف حور

چراغش ز پروین شرار افکن است / که از مغز مهر و مهش روغن است

چو داماان فانوسها بر زنند / به پروانگی قدسیان پر زنند

چو هر روز خور چهره بنموده است / پس از کعبه اینجا جبین سوده است

زهی فیض کز پایهٔ یک دعا / شود حاجت صد اجابت قضا

بحوضش که قلزم شنا میکند / صبا سینه آشنا میکند

باب بخت احباب از ره بر است / که آبش ز سرچشمهٔ کوثر است

خورد عکسش اگر غوطه در بن زلال / توان دید در سینه موج خیال

ازو پارسائی وضو ساخته است / که خود را چنین تازه رو ساخته است

بمحراب او مائل ابروی شاه / درخشان درو پرتو مهر و ماه

جبین سای قوس قزح در سجود / کزان طاق رنگین نشانی نمود

بصد لجه آن عمق و پهنا نهفت / که طاقش تواند شد از عکس جفت

ز بس رفعتش تحت فوق فلک / طیور لب بام جوق ملک

زمین کرده بر گنبدش تا نگاه / برافگند از شادمانی کلاه

ز بنای عالی هنر بین حسان / زمین گرد گردیده بر آسمان

ز رفعت زمین گنبد اخضرش / جهان زاسر قبه اش افسرش

ز حرفش سخن شد فلک دستگاه / عمارت کنم وصف درگاه شاه

که گرما به دروی سرو دید اینچنین | که گلشن ازو گشته گلخن نشین
گدایان و شاهان درو هم کلاه | تجبه و بود پیر این خانقاه
جهانیست از جاش اختر شناس | که لبست این رصد بر ضمیرش سپاس
بهم آب و آتش در آغوش هم | دران خاک تن ایمن از باد هم
زمین با فلک بر سر سرکشی | که بر جنبش هم آبی ست و هم آتشی
زشانش فروزان صفائی سحر | درو فرش مرمر بجای حجر
برای جدارش ز کاشی تراش | دل کان فیروزه اندر خراش
ولاله رویان بالای سرو | ز جاش نگه رشک بال تذرو
هوسهای پژمردهٔ زاهدان | تر و تازه از جلوهٔ شاهدان
بلغزش نگاه از بدنهای تر | بدنهای ترنی سمنهای تر
ز خوی کرده خوبان با آب و تاب | ونسرغ دیده را داده از دور آب
عراقی و هندی بهم دوستان | چو ریحان و نسرین یک بوستان
سفید و سیه دید تا چشم دید | چنین بیشهٔ عود و صندل ندید
ز لطف هوایش خزان بهار | ز مو سنبلستان ز رو لاله زار
بپاکی فزون نیست جیحون ازو | چه پاکان که آیند بیرون ازو
در آبش فروغی فروچیده اند | که گرمی و سردی درو دیده اند
چنان صاف کز بیم افشای راز | گذارند در خانه مهرهای راز
ز آب خضر طاقتی طاق نیست | درو ماهی از ساعد و ساق نیست
اگر و تا نشوید سخن در دهن | ز آلودگی بر نیاید سخن
شد از حرف آبش نمازی زبان | بتوصیف مسجد نفس شد روان

در تعریف مسجد

در تعریف باغ

بگلزار رنگش افگنده عشرت بساط
نگنجید در پوست گل از نشاط

صبا مست افتاده در سبزه زار
سر سبزه با تکیه کنار بهار

در جام جمشید از عبهرش
زند چتر خورشید نیلوفرش

ز هر برگ آثار حسن آشکار
دل لاله از عشق خود داغدار

معطر مشام از شمیم سمن
معطر ز ریحان نسیم ختن

ریاحین ز شبنم قرین با گهر
بهم سر برآورده دل غنچه پر

بچشمک زنی نرگس پرخمار
نظر کرده بر گل که مست است یار

ز هر سو برآورده مرغان خروش
ز جام گل آتشین مست هوش

پسندیده گو سوسن نکته دان
ز مدح شهنشه نغمه بر زبان

ز موی بنفشه سری بر قدم
بهار گل عنبرش هر قدم

ز خورشید خیری دل شب بجسم
نظرباز خورش از دیدن خوش نظر

شقایق چو خوبان گلگونه زای
خود دوست بر رنگ تقسیم جوی

ز هر گلبنی چتر طاوسیی
ز هر غنچه تاج کاوسیی

ز شوق تماشای گلهای تر
ز نظاره هر دم نظر تشنه تر

زلالش که ریزد صفا بر روان
ز عکس گل و لاله رنگین چنان

که هر جا فرو داده نم در زمین
زمین ته به ته گشته گویا عقیق

ز دلهای رنگین چنان زنگ شوی
که زنگار گون گشته لبهای جوی

از آن دُر خشندگی در شب است
که کرم شب افروزش از کوکب است

بآن روشنی گوهرش چشم کور
کند مردمک سینه چشم مور

اگر لال گردد ازو تر زبان
کند معنی خوشگوارش بیان

در تعریف عمارات

زهی قصر و منظر که از قدر و شان
زمینش کند پیش پا آسمان

برد رونق از قصر خورنق فزون
ستونهاش از سنگ بی بیستون

ز خارا تراشان فرهاد زور
ازین قصر شیرین فتد در آفاق شور

شده پر زبان حسرت نقش چین
متانت شود آیه داستان

زمین آسمان منظر از منظرش
در فتح بر ملک باز از درش

به عالم فروزیست در آفاق طاق
خور از پرتو شمسه پیش طاق

[illegible] بر سر پرتو فگن
لب بام با آسمان در سخن

بعرشش زمین دامنی فشاند
ز کرسیش چون عرش بکرسی نشاند

بایوان کند چون سلام آفتاب
کند ابروی طاق ناز از جواب

[illegible] طراز رواق بلند
سپهر را نهاده بطاق بلند

ز بستان تصویر سقف و جدا
گل و لاله در جیب باغ و هوا

فضایش مصور نقش چین
چه خوش صورتی [illegible]

[illegible] زیب ایوان [illegible]
چه لیکن ز نقاشش [illegible]

به تصویر خوبان خامه [illegible]
ز دلها [illegible]

بجنبش درآورده [illegible]
[illegible] نقاب [illegible]

خلش برده [illegible]
که کرده [illegible] چشمان [illegible]

گر افشاند [illegible]
ترشح رنگ [illegible]

چو فارغ ز آرایش گل نشست
بپرواز ناآمده از بلبل نشست

بدرها هنر کرده نقش و نگار
که گردید نقاب نقاش چین

چه دریا چو لوح دل اهل راز
چو گلزار بر روی گلزار باز

خزان تا بنا زد به بستان فراخ	نهادند این گرز بر دوش شاخ
پی خرقهٔ نخل خود بخیه هاست	ازان حقه بازان شیرین اداست
زبس چنگیها با رباب درو	دم نشتی زد ز رخسار زرد رو
باین طبلهٔ زعفران در چمن	دریدند از خنده گلها دهن
ز عطرش گره گشته در نافه بو	ز سیب ذقن در صفا برده گو
معطر ز جیب سمن غبغبان	از لب چشی کام شیرین لبان
ز لذت چشیدن بکام ست ازو	به نکهت ختن در مشام ست ازو
به نکهت چنین و بلذت چنان	که این مشک آغشته در زعفران
برای مکیدن چو خوان می نهند	بتان را زبان در دهان می نهند
زبس کرده در وصف خود گفتگوی	زبانیست تخمش آورده موی
باجاب از ریشهٔ شهدی چشاند	که در کامشان چاشنی ریشه آند
تدرو از اسیران نمکینیش	شکر چاشنی گیر شیرینیش
ببازار کام و زبان ره سپر	بیک چاشنی از شکر بیشتر
رود گر بجو ار لذت بکار	ازین تنگ شکر توان کرد بار
چنین تازه شکر بعالم که دید	که گفت آنکه لذت مجسم که دید
تریج طلائی که پرورده دشت	کی این داستان شکر خند داشت
زبس دارد این بوستان ساز و برگ	حکایت ازو گشته بر شاخ و برگ
بشوخی سخن راستی بر زدست	گل سیر بازار بر سر زدست

در تعریف بازار

چه گویم ز آئین بازارها	نه بازارها تازه گلزارها
بطول مقالات شیدائیان	بعرض خیالات سودائیان

نیارد کشیدن برون آفتاب — ازو عکس خود را بچندین طناب
غنند ماهیش گرد آب بقا — مراعی کنان بچید از بحر چاه
بهر شوز دهقانے صبحدم — خرامان خرامان هوای ارم
اگر شام اگر چاشت از خرمے — هوا صبح و سبزه تا شبنمے
تر و تازه اشجار را شاخسار — همه کرده پیوند با نوبهار
چو خرداد صد باغبانے کنند — خزان چون بدرابان خزانی کنند
درختان پربار آن سرزمین — پے سجدهٔ شکر سر بر زمین
درختان نادیده روی خزان — همه چون الٰهی پیران غوان
خیابان سرو و گل دلکش و خرم اند — که قمری و بلبل رقیب هم اند
صنوبر بتحسین سراپا زبان — زبرکار شے قمرے ساده خوان
گل انبه گرد نهال از شمال — چو پروانه بر شمع افشانده بال

در صفت انبه

بشاخ انبه بر برگ غلطان بناز — چو طوطی پرے در قفس کرده باز
نهالش خیابان دلکش و دلربا — کزو مشت بر سینه گوید هوا
ز سبزے بطوبے خطا ردکشید — باب زمرد مگر وشد کشید
برو تازگے آنقدر بسته آب — که لغزیده در سایه اش آفتاب
ز شادابیش سایه در دشت و در — خس خشک را کرد ریحان تر
نم افتاده بر پشت و بر روی برگ — بدر رفته چین باز ابروی برگ
خم طاق شاخش بحدی بلند — که دارد شاخ گل پروین پسند
اگر نشنیدش تشنه بچشم عتاب — شود گرد شاخ از نم آب
کر نیابان شاخست چون هرزه خند — شود سعی نشو و نما تکمه بند

نگه غیرت گلشن از چهر شان | ولی نیست بی ریشهٔ مهر شان
غم نامسلمانی هجر نیست | نخ سبحه زنار بی اجر نیست
فتد با مسلمانی از داوری | کند غمزه منع خود از کافری
بشخصی ز دین کفر کاری نساخت | به فن رایت دوستی بر فراخت
فتادند در کفر صبر و شکیب | حذر از کمرهای زنار زیب
در ایام شان زهد کیشان نماند | چه دینها که در رهن ایشان نماند
سر تقوی دیری گرد درد | از ایشان سر صندل آلود کرد
ره مایه داران ایمان زنند | بخروار نقد دل و جان زنند
بهر گوشه وز تیغ لطف نهان | نگه داشت دلالی اندر میان
بر آورده در چارسو عشوه شور | بگرداب صد کشتی صبر و هوش
تماشا یکی و هزار آرزو | ز هنگامه بندان این چارسو
پر از وسعتش چار رکن جهان | کز و برده از چار فصل زمان
غلط چارسو بر زبانم گذشت | که راهش چو راه بهشت ست هشت
محیطی جدا گشته زو نهرها | وز آن نهرها خلق را بهرها
چو خورشید از و گشته روشن بقاع | برو کوچها خطهای شعاع
میان آنقدر بر دو رو بی نگار | که دارد کنارش میان در کنار
که پیداست مرکز باین وسعتگاه | که پرگار دورش ندارد نگاه
نمیداشت گر آسمان این زمین | نمیداشت انگشتریش نگین
زده حلقه بر دور او کاروان | متاع جهان دارد ش درمیان
بمهمانی شور ایشان زدند | برین گرد خوانش صلای فزند
بروی هم افتاده کالا درو | میان گیر بین گرد سودا درو

دبس زیور روز زیب زشکاسپهر — بروج دکاکین پر از ماه و مهر

بسود از بس دلبری کرده اند — مه و زهره را مشتری کرده اند

بسودای ایشان چو کوشید جان — بهنگام نگه رفت دل در میان

سیه چشم سبزان زنگین نگاه — بشوخی نمک از شکر باج خواه

خرود در خم طره ها مبتلا — دل از ساعد و ساق بند و بلا

بدل از ره دیده پیغام ده — پر از بوسه لبهای دشنام ده

خم موی شان در خم جان و دل — سر کوی شان عالم جان و دل

درخشان چراغی بدست نگاه — که دودش نشد شعله بر چهر ماه

بعاشق نوازی چنان عشوه ساز — که گیسو ندانند ناز از نیاز

بجذب دل و جان اهل وفا — دل آیینه شان سنگ آهن ربا

پر از چین همیشه سر آستین — که با گرد روبند چین از جبین

کسی را که بینند چون خاک پست — بدامان درازیش گیرند دست

تغافل چه تا زد بیازار خویش — نجابت نگه گوشه کار خویش

اگر جیب شان تنگ نکهت نهد — شمیم ختن تن بسجده دهد

سر عقل بر داغ دیوانگی ست — بلی حسن بازاریان خانگی ست

ز عابد فریبان هندو مپرس — ز اعجاز چشمان جادو مپرس

بکنجی بفکر برد هوش رو — در آغوش خود گنج و بیهوش شو

ختنهاست در چین موی شان — خراسانیان جمله هندوی شان

رمنده غزالان صیاد فن — صنم لیک در دوستی برهمن

دل اهل دین کعبه محترم — ز ایشان همه کعبه ها پر صنم

لب باده پیمای جام آشنا — تبسم شناس و سلام آشنا

چنان پر ز صراف همیان بهر | که برگشته چشم حریصان دهر
شود تخم تا زر پشه مرو دیار | شبا رست یکتا نهاره دار العیار
ز نامت یکتا نها خبر داده اند | طلاهای نامی بدر داده اند
پراگنده مینع هوش پرتوی | زر کهنه آورد روی نوی
پی خطبه آتش تخت منبر بهلو | چه خوش دولتی زو بیان زر نهان
چرا سکه از خنده بندد دهان | شد از نام شه روشناس جهان
چرا دین نبالد که زد در سخن | زر بت شکن شاه دشمن شکن
نیاید زر دیگران در حساب | ندارد سها پرتو آفتاب
ز وصفش زبانها زر افشان شود | لب از گفتگویش درخشان شود
ز رنگش نگه شعلهٔ آتش است | ز حرف عیارش سخن بیغش است
ازو گر بچین گفتگوی رود | بزر نام خاقان فرو می رود
شب عید را این هوس بی سپهر | که آویزدش در گلوی سحر
در اقطار عالم روان آنچنان | که در مدحت شاه طبع روان
ظهوری که خود را طلا می شمرد | درین گفتگو عویش سکه خورد
چه بین ست چشم طمع اندر | ازین زر کشم گردمشتی مگر
شود بر تن دشمنان زاغ گرد | کزین زر جگرشان کند داغ گرد
ازین سکه دار و زر خور نشان | که کردند در شرق غربش روان
بکسب طرب در ره جستجوی | جهانی بزر گرچه دارند روی
دلی خویش ازو را زین غصه کشت | که نام شهنشه برو کرده پشت
دو رویست لیکن بیا زار و کوی | زند طعنه بر وعدهای دو روی
ز بسیاریش شکوهٔ فاقه کم | ز سنگینیش طاقت ناقه کم

بصد زیب و زیور عروس هنر | زدوکان صنعتگران جلوه گر
کمانگر خم ابروی دلبران | نشانیده در خانهای کمان
خدنگ آنچنان تیرگر کرده تاز | که سوفار در زه وطن کرده باز
ز شمشیرگر کرده بران حسام | در آنکار سکه کار خصمان تمام
ز صیقل گران عکس آیینه ها | دم صبحدم چیده در سینه ها
ز صباغ گر باغ گر خراج | تلون تصرف کنان در مزاج
ز بزاز گل کرده گلزار سود | وز او گرم گردیده بازار سود
فروچیده گل از بر ندختن | سمن ته به ته از قماش چمن
گشاده گره پرنیان تنگ تنگ | ز هر رنگ بر روی هم رنگ رنگ
ز عطار آن نافه بند شمال | که در چین خورد و ناف غزال
چو خواهند مجمر بدود آورند | ز هر خانه صد شیشه عود آورند
برای نشست صغار و کبار | همه صندلیهای صندل قطار
ز بس خاک ره عنبرآگین شده است | عبیر گریبان نسرین شده است
ز تزیین دکانچه زرگری | مرصع نگه دیدهٔ مشتری
چنان نوشد از زرگران قدم | که شد پایهٔ زهره کار قدیم
خرد را بحیرت رها کرده اند | درین خرده کاری چها کرده اند
بدام قفس شان زند بال و پر | بکاوش رشته زنند زد و نظر
طلا گرچه مستغنی از کیمیاست | ز ایشان هنر کیمیای طلاست
جواهرفروشان بگنج و کان | ز بس مایه پل کرده دریا و کان
زمرد ز سبزی نگین چتر شاه | ز رافع خرامان فروبسته راه
ز تسبیح در گشته ارزان بها | گرانقیمتی گشته و کهربا

بمنّد وهر خاک ره شان طلا ‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌ | کشد ور بسر از سر خلق پا

بطبع سبوست در از بدنه | بتدبیر کنند استخوان تنک مغز

از ایشان عجب نیست تیمار دل | ندارد دوا گر جیسه تیمار دل

اگر سعی در دفع سودا کنند | چه دانش که غارتگر ...

شد ندسے اگر از کرم چاره ساز | نمے بود فرمن سپهر حرص آز

اگر گرد ره شان شود بیشه گر | تب از نیک شتر ریزد چو گرد

ز اهل نجوم آسمان آسمان | علو و شرف کرده بهر سو قران

دقیقه شناسان گردون جناب | صطرلاب شان عنکبوت آفتاب

به فکر طویل و خیال عریض | برآرنده اختر ز چاه حضیض

ز تقویم شان دور ساعات بد | چراند درو درک ساعات رد

قضا و قدر راند ایام شان | مطابق نویسان احکام شان

عطارد که از جعبش بود بیم | شد از جدول زیج شان مستقیم

شود از رصد بند نیک اختری | زحل در سعادت شود مشتری

خط خوش نویسان خوبروی | در آرایش صفحه روزگار

ز استادی آن رقم پروران | کشد مشق خط عارض دلبران

دهد لام شان طره را گوشمال | نهد نقطه شان داغ بر جان خال

اگر سطر باشان مقابل نهد | بپای نظر با سلاسل نهد

رسد شان کنند ار ز حسن رقم | بزلف بتان پاک نوک قلم

پی آورده از نام شاهی نظام | براحوال ارباب نظم انتظام

بلند آنچنان پایه شاعران | که شعری ست در سایه شاعران

اگر فرق اقبال شان عرش ساست | بجوشند حسا و بیجا بجاست

نه آن وزن رفته است در کار او | که مبلغ کشد بار مقدار او
زر دیگران را سبک کرده است | طمع تشنه چشمی تنگ کرده است
ز بی نقد گویان که چار سپهر | که دارند ازین زر خلایق سپهر
بدیهی ماه عشرت کش خوشه چین | ازین زر بخیه من گل آتشین
ز صرافی خود زبان در سپاس | که آخر شد از زیرکی زرشناس
چنان جود نشه داد فرمان هند | که آمد عراق و خراسان بهند
زایل هنر شهر در زیور است | هنرمند را طالع دیگر است
خوشا عزت و قدر ارباب علم | مقاصد گو باتمر زابواب علم
رواج علوم از مدارس فزود | بلی علم را جان و باقی نبود
ز تنگی دل حلقه درس رست | افادت بکام دل خود نشست
زدود از خاطر اهل دانش کدر | به عیش مطول غم مختصر
زخورشید شاه بیضا علم | بهر علم صاحب کمالان علم
بکف خامه مفتاح باب فتوح | نویسند بر متن عشرت شروح
بجهد فقیهان صافی نهاد | جهان روشن از پرتو اجتهاد
جهان منطقی داده داد بیان | که پیش آمده منطق طوطیان
بجوی ز حکمت فقه گشته شرف | گسیخته ارتباط علت ز حرف
حکیمان خوش خلق فرخنده پی | دوائی به صد چون ارسطو بی
اشارات شان گر بحث شفا | مریض جهالت بیابد دوا
شفا در نفس نهیمت و رستم | بخضر و مسیحا قسم خورده اند
بحکمت ختم چون برافراشتند | مرض را به پرهیز واداشتند
گه نسخه دادن بهات مرضا | نویسند بر جان اهل غرض

اشیاء موجودات خارجیه چنانکه هست بنفس الامر بقدر طاقت بشری و آن بر سه گونه است طبیعی و ریاضی و الهی طبیعی علمیست که بحث کرده شود

نگاهش تف شعله از تاب اشک / نمک سود پلکش ز شوراب اشک
لب از خنده بنهاد بر روی هم / رسانیده در گریه‌ها نم به نم
برون داده آلایش آب و گل / بخون جگر کارزی کرده دل
بهر جا که صورت برآرد تمیز / بمعنی عزیز و بغایت عزیز
کلامش همه حمد و شکر و سپاس / زهی نکته‌دان مخاطب‌شناس
ز اندیشهٔ دیگران تافتست / ز خود در صف حاضران غایبست
درین باغ زانگونه حق‌جو شده است / که هم بلبل و هم گل او شده است
چو داروی تلخ نصیحت دهد / رگ و ریشهٔ دل بلذت دهد
ز پیمان حدیثی که آرد بلب / بزد لب شهد دل تا دل آرد بلب
ز نخل قناعت برومندیش / هوس در شکایت ز خرسندیش
شکایت نگردیده گرد لبش / دلش خوانده در شکر ورد لبش
زبر ما نگه کنج آید بتنگ / اگر وا کند در دلش جای تنگ
بجز سندیش نیست کس در زمن / ندارد قناعت فنی در سخن
چو بر لعل معنی گشاید دهان / بدخشان بدخشان برآرد ز کان
سمندی ز معنی برانگیخته است / نمکسای بدعوی در آویخته است
خرد شحنهٔ طبع وقاد او / معانی در الفاظ منقاد او
به نیروی طبع و زبان دلیر / حدیثش بخاید جگرگاه شیر
کم افتد چنین بخت بیدار کم / که نازند ازو لفظ و معنی بهم
ز مغز دل و جان سخن سر کشد / بمغز دل و جان سخن در کشد
سبلی حرف زانجا که بالا رود / چو آید فرو تا بانجا رود
ندارد بر آیینه زنگ گزاف / درون کرده از نور انصاف صاف

چو انسان بنطق از همه بهتر است | که مردم ترا نکو سخنور است
اگر بر زبان حرف خار آورند | از آن معنی گل ببار آورند
گدایند اما گدائی شه اند | برونند لیکن درون گهند
درخشانی معنی و لفظ رو | شب فکر شان داد پرواز رو
ز مداح حشمت سنجری | همه صاحب فطرت انوری
همه خرده دان و همه خرده گیر | بیان دلنشین و ادا دلپذیر
از ایشان در اهل دکانا نشی | خرد را بهر یک جدا نازشی

در تعریف ملک قمی

سر حمله عرفان طراز قمی ست | که از شور او قطره در قلزمی ست
ملک نام و ملک سخن ملک او | سکون گل از جنبش کلک او
دلش کعبهٔ راز را هودجی | ز طبعش کمالات انموذجی
فلک سخرهٔ اوج اندازه او | ملک غرقهٔ موج پرواز او
مصفا دلش از غبار نقار | چه نسبت بلی بحر را با غبار
چنان خاطرش محو دریا و دوست | که آب و گلش رفته بر باد دوست
چنان پوست بر پوست بشکافته است | که در مغز مغز دگر یافته است
دلش آنچنان روشن از نور راز | که بی گفتنی دیده کرده است باز
چنان برده ز آئینهٔ دیده زنگ | که هم رنگ بو دیده و هم بوی رنگ
پر از سود و سوداش جیب سفر | سحرها ز رشک گداوی نسیر
ز فطرت شمارد هنر عیب خود | برون کرده از دست جود جیب خود
صبوحی بجام دل شب زند | ته جرعه گی خم لبالب زند
ز تعمیر کاخ فنا دم زند | گل طینت خویش بر هم زند

١٣١

چنان کرده ام لعل و در در طبق
که روی بتان گشته غرق عرق

شراب معانیست و مینا عرم
سخن فربه است ار چه من لاغرم

به جنبش چو آرم کلید زبان
پرد پره از قفل گنج بیان

ببزمی که خوان بیان می نهم
سخن بر سخن در دهان می نهم

ندارم ز کس منت آفرین
که دارم کلام آفرین آفرین

نهی در بغل جزو اشعار من
شود سینه صندوق در سخن

بفکر بلندان همین جادوم
که بر عرش و در پای زانوم

درین نسخه خود تیغ آن خون فشاند
که از لفظ معنی بکرسی نشاند

فصاحت ز شادابی طبع من
گل تازگی زد بفرق سخن

نه کلکم بحرف رخ شهریار
ورق گشته از نقطه خورشیدزار

ز رزمش به پیکار ارباب کین
بود نهر مسطر پر از خون به چین

ببزمش ز رنگینی گفتگوی
شقایق توان چید از رنگ و بوی

چو از دفتر خلقش آرم رقم
نویسم برات گیا بر ارم

بوصفم چنان شهر نو خرم است
که ده ده گر انعام گیرم کم است

زبان با طمع گر ندارد زیان
فگند از چه حرف طلب در میان

بیا ساقی ای آرزو مست تو
فقیر و غنی چشم بر دست تو

بجامی بر آتا صهبائی کنم
بشاهی نشین تا گدائی کنم

بظاهر ز روی استغنا لب بطلب گشودن و در باطن نهان از خود ممنون بودن

ز دریا دلان ساز طرف خویش
نه بندند جز در خور ظرف خویش

نیاید خور از نور بختی به تنگ
ز بخت تمکن روزن خانه تنگ

نجوید ز طوبی ثمر طبع پست
گشا پهن دامن مکن غنچه دست

به تحسین چو پر پایه راند نفس ‌ ‌ ندارد نگه حق تعریف کس
سخن توده بیمار و بیمار ‌ ‌ وحیثیت کمان فارغ از حق نخست
بالنیش او یاس تحسین خوش ‌ ‌ خدا از برائش مستغنی بماند
خرد با همه حشمت و شان خویش ‌ ‌ ز دیوان او داشت دیوان خوش
فروغ سخن طالع از مطلعش ‌ ‌ ولیکن خرد قاطع از مقطعش
در اقبال تر دو دست مثنوی ‌ ‌ قصائد ظهیری غزل خسروی
رباعی مربع نشین آنچنان ‌ ‌ که بالیده زو چار رکن جهان
بهر قطعه صد قطعه در خوش دل ‌ ‌ نشانیده برافسر آفتاب
بان پایه شرح پایان نثار ‌ ‌ که گردون بر آن شرح سازد نثار
که چون او تواند سخن گردنش ‌ ‌ ظهوری نکو دید مروان نثار
بوصف نفس گرم تر رانده است ‌ ‌ هر اشعله رشک خود خوانده است
بقدرت دو دو گر چه در حساب ‌ ‌ ولیکن نسنجد سخن در حساب
نکرده است جان گرچه تقلید من ‌ ‌ بشور اندیش گاه تقلید من
به پرواز خود تا فلک می پرم ‌ ‌ جبال ملک تا ملک می پرم
نشان گردنش خوانده شادیش ‌ ‌ اسیرم بنازم بآزادیش
زبس ظرف در بزمگاه بیان ‌ ‌ سبک سنگ شد گرچه طفل گران
مرا تا سخن بر سخن می رسد ‌ ‌ حریفم چو نوبت بمن می رسد
معارض اگر رستم این من است ‌ ‌ باقبال تیه دست و دست من است
نزند چرخ در ذره ام آفتاب ‌ ‌ نهم نقطه بیرون ز او دو کتاب
ز موی جهان ابا قلم پلاس ‌ ‌ ز رشته بکیوان برآرم اساس
کهن نخل این باغ با نو برم ‌ ‌ سبب خشک نگذاشت شور ترم

که دیدست شاعر باین برگ و ساز | ز بس کرده بر دولتم بی نیاز
نگردم ز راتب خود جستن | سخن می کنم ز اصطلاح و کن
ترا گر ز رناعت باید شمرد | مرا نافه می باید آورد و برد
ز تحصیل باقی ست مقصود من | به تقریب مذکور شد این سخن
ز لب حرف خواهش برون کرده ام | بسمت طمع راز بون کرده ام
نیم کرده پشت ارچه بر هر طلب | چو رو داده ام رو کنم در طلب
اثر از برای دعا نطلبم | ولی چون تو خواهی چرا نطلبم
ندارد دهن گرچه کار احتیاج | بلطف تو دارم هزار احتیاج
ببالد ز حسنا د تا کاستن | سزد ورزم اهمالی در خواستن
بدریوزه بر خویش منت نهم | بر و دوش از تو به خلعت دهم
برای تفاخر گدائی کنم | گدائی شهم خودستائی کنم
تو مگر دلم نازشم میرسد | نیم خواهشی خواهشم میرسد
گدائی باین بی نیازی که دید | ضعیفی باین مرکنازی که دید
گدائی ز اهل سخا جسته تاج | که محتاج گردد بی احتیاج
بهر در لب خاکبوسیم نیست | زبانی در این چاپلوسیم نیست
زنم کند دستانه گاه تراش | بسیما نیم گو جگر خراش
تب حرص تاب تلاشم نبرد | دم صرفه هرگز معاشم نبرد
بداحوالی آنکس که دارد نگاه | ز سرخ از سپهر و زر سیاه
نیایم به تنگ اعتمادیم هست | که در جبهه و کف گشادیم هست
براحت بدل گشته رنجم تمام | ز ویرانی خویش گنجم تمام
نخواهم دگر گشت گرم طلب | که بگداخت حرفم ز شرم طلب

بحمد الله از جود شاه جهان / گر وگشته طوبی گیاه جهان
چنان برده بی مهرگی زیب جیب / که سائل ته دامن کند زیب جیب
طلب در زبانها معطل شده است / گرفتن بدادن مبدل شده است
باقلیم آبادی آورده روی / همان کان خرابست و بخت عدوی
پی فاقه کوس روا رو زنند / کهن مفلسان بر زر نو زنند
ضرورت برافتاده از روزگار / همین جا ضرورست بهر شمار
زبان هر زمان این تقاضا کند / که دل هر چه خواهد تمنا کند
چنان در دهش جود شه برام کرد / که می بایدم صد طمع دام کرد
بدزدد ای طمع دوش از زیر بار / مگر چیست ترکن که افتاده کار
ندانم چه خواهم همه چیز هست / مگر را اگر یابدم نیز هست
گرفت از وی کار و بارم رواج / که دارند شهری بمن احتیاج
شد آن ده مقرر به تشریف من / که در خوش تماشیست رشک چمن
به تعظیم او بنده زانو زند / که در نفع هر شهر پهلو زند
نه آن شاه ده دارم از لطف شاه / که یاد آرم از شهر خود هیچگاه
کشم از سلیمانیت جا بجا / سر سرکشان شکن بر روی هوا
ازو مسکنم کوچهٔ حشمت است / که دروازهٔ کشور دولت است
گرفتم ازو ساحل اعتبار / که کشتی است در لجهٔ روزگار
ز سیمین ستنی طفل فکرم بناز / کند پای در مهد زرین دراز
فدای تو هر لحظه صد جان پاک / که برداری افتادگان را ز خاک
ز نقد آن گره در گشادن است / که جنس طرب در فراوان است
سمند صبا ماند اندر شگفت / ازان طرفه توسن که خواهم گرفت

۱۳۲

دعاگوی شد عاجز ناتوان — که خصمت سبک دو بخشش گران
ز خاکستر مطبخ جاه تو — یکی پشته بادا این پل هفت تو
خورد نخل عمر عدویت بتر — تو همیشه تر فروشد اگر
ز ذم گرمی پیر بزم فروش — جوان را بدیگ سخا ریخت جوش
بعزت بآن خوار گفت ای عزیز — یکی آزر و کن ازین چند چیز
غم منزل ار طاقتت کرده طاق — کلیدش مهیاست بر طرف طاق
وگر داغی از حسرت میکشی — بکش داغ تملیک براشهبی
ورت در سر افتاد سودای باغ — برو برخور از نخل عیش فراغ
بصحرا خوشی میش کن گله ئی — نه بر ره گرگ غمت تله ئی
بغل ورنه بگشای بر خلعتی — گرهی تراز وصل هم طلعتی
وگرنه بجستی ز رستی بچه باز — بزورش به پیچان سر دست آز
بپرس از دلت آرزوی دلت — که بی انتظاری شود حاصلت
چو زد خارکش این سخنها شگفت — گل خنده گوئیش در هم شگفت
که دل راه خواهش چنین کرده سر — که در جیب خلعت کنم مشت زر
کشم زیر ران مرکب تازه داغ — ز منزل روم گلرخان سوی باغ
سخاپیشه از ذوق بر روی هم — فرو ریخت از لب بلی نعم
بگفتش چه منت ترا زین عطا — زیادست این خواهشت را بها
چو شد کیمیای سخن جلوه گر — بیک لحظه گردید کارش دگر
بحسن ادا چون سخن پیش برد — نمکهای او سیلی زر نخورد
ولیکن شنیدم که آن خارکش — ز آزاده طبعی نسند بارکش
بروی عطا یا زروی نیاز — در معذرت بر جوان کرد باز

گرفتن ندانم تقاضا بجاست ‏— توان امتحان کرد خازن کجاست
نیایم ز شیرینی زر بشور ‏— نمی خواهم اما تو می ده بزور
نیارم گذشتن ز حق ادا ‏— که حق ادا نباشد قضا
نیفتند اهل طلب در تعب ‏— اگر یاد گیرند طرز طلب
ازان توسن خواهشم کرد گرد ‏— که بد گو نگوید گدائی نکرد
نبائی طلب کرده ام پای بست ‏— که داند درین کار دستیم هست
شود فوت هم صحبت شاعری ‏— کنم خویش را گر ز خواهش بری
بنخل طلب کم فهم برگ و شاخ ‏— ق — ولی چون کشایم دهان فراخ
دهم در یکی مصرعه تنگ جا ‏— زر و خلعت و اسپ و باغ و سرا
باین گفتگو چون نفس شد علم ‏— بتمثیل گشت این حکایت رقم

حکایت

یکی خارکش پیر غیرت جوان ‏— که بود از سخن خاطرش گلستان
چو هر روز در روزی تنگ آیا تلاش ‏— میان بست در کسب وجه معاش
بشهر اندر آورد بار وی زرد ‏— ز گرد بیابان بیابان گرد
به نرمی ته بار خار درشت ‏— بخاک آشنا سینه چون خار پشت
تنی خشک چون نی ز بار تعب ‏— سراپای تر در عرق غیر لب
به پیچاک افتاده پای توان ‏— حمیت بر و بسته زنان هر زبان
بسر گرد سر راه بازار و کوی ‏— بصد چشم چشمش خریدار جوی
ره از رهبر بهای بخت بلند ‏— برآورده مایه دار رنگلند
چو ضعفش قوی دید آزاده مرد ‏— دلش آمد از مهربانی بدرد
بتا فروختش گوهر نیک اختری ‏— بگفتش مرو پیش من مشتری

۱۳۷

طلسمی چنان بست بی دست مزد | که کوته شد از منزلم پای دزد
در ذوق عزلت بروی گشاد | به بیگانگی آشنایم داد
نکرد ست مستی و شاهدم | ز بی قدرتیهای خود زاهدم
ز دریوزه منع دلیرم کرد | توانگر بعجز و فقیرم کرد
نینداخت در محنت راحتم | نگهداشت از خواری غربتم
باندیشه گیرودارم نداد | بی پاس زر طمع بارم نداد
برآیم چنان پشته خار بست | کز و قیمت خرمن گل شکست
چنازم بگلزار صحرای خار | چه خوارست در دیده باغ و بهار
سر این خوان کرم تنگ جاست | اگر سیر چشمی نباشد بلاست
بنزمی روم گر بعرض خیال | بنالد ز من صدر صف نعال
دم سرخرویی زند آبرو | که گر در رخ زرد رفتم ازو
زدم سکه بر رخ ز زرد و کر | چنین زرد در رهن نشد بهر زر
بسختی کشی گر ز تیغ و عنا | پر از آبله کرده ام دست و پا
ز رشک کفم اشک ریزد لآل | ثریا خورد در رهش کم قفا کمال
بآن سخت جانی که با خاره سنگ | زدم دوش در کوچه تام و تنگ
بلندبار شود چوب دربان شاه | تنم گردد از سایه آن سیاه
بآن گوزه پشتی که می بینیم | که زانو زده بر زمین بینیم
نیفتم بزانو زدن پیش کس | که زانو زدن زنهارست و بس
بشیرینی زهر بردانگیی | زلبس تلخی شهد افتد بقی
برون شد ز دل نقد سیم و زر | کسی چون برد با دو ویران بسر
نهادم بر پشت از چه پشته ازو | عزیزم چو سیماب گشته ازو

نخستش باشیار و بخشش ستود — که ای از کفت حاتمی های جود
کرم گشته دست ترا دستیار — بپامردی خلقت آمد بهار
زمن ردّ اینها فضولی مبین — دگر زحجّ باید ت وجه این
که دارم و بی نعمتی فقر نام — بسان غنا در فن خود تمام
غلط گفتم او راست عار از غنا — برین نصّ الفقر فخری گوا
زهی شال پوشی که چون در لباس — سخن کرده اطلس بر آمد پلاس
به تشریف او فاقه بردست راه — به از زر سرخ ست خاک سیاه
گل از گوش بر بند او می کشاد — نداده زر خویشتن را بباد
با فسانهٔ او رود راه پیش — بهر کس در آمد بر آمد ز خویش
زه جیب جا نشار فوی رند — بنازم بجایی که او می زند
مبادم دمی دوری از صحبتش — چه گویم چها دیدم از خدمتش
ز تلقین او گشته ام آشنا — بخوشنودی و صبر و شکر و رضا
به تعلیم او گشته طبعم نفور — ز خودبینی و عجب و کبر و غرور
نمیخواست چون غنچه خونی دلم — شدی گر نه مشتی زری حاصلم
باین کهنه دلقم بپوشید عیب — غم خلعت نو ندارم بجیب
کنم باغ گل گشته از زخم خار — بگلگشت باغ و بهارم چکار
ز تعمیر دل گشته ام بهره یاب — گل فکر منزل ندارم در آب
به تیمار اسپم نفتاده کار — تمنا نگردیده برمن سوار
کنند از همه گرگها دست برد — ز من گوسپندی نیاز نذر برد
شود عاجزم صاحب تخت و تاج — اگر خواهد از من ستاند خراج
مصون دارد م در سفر از خطر — نیم در حضر از کسی پر حذر

معانی ز الفاظ در چاه بود
ز فریاد رس حیث فریاد رس
شد آن کز سواد سخن بهره ور
سخن چیست تیغ و فسانش زبان
درین نغمه کامد بکار نفس
موظف از و گوش شاه و گدا
محیطی گرفته کنار از کنار
بهاری حکایات رنگین گلش
گهی همره مناجاتیان
ز لعل یکی در شکر غوطه خوار
ز سلکش گهرهای درج دهان
جواهر فشان لب گنج ریش
نمایان از و جوهر موشکاف
از و نقش ابداع را زیب طرح
از و حیله فکر زیور پذیر
بحسن ادا ذره را داد جنبش
برآورده تا دود عشقش ز خط
بلفظی کز و تازگی گشته درج
لب بام گردون ته گام یافت
فتاد این پسندیده گوهر برون
چه مشکلکشا لفظها برشگافت

زبان در رو عاچشم در راه بود
سخن برکشیدش ته بار نفس
بیانش دلش گفت درس سحر
چه تیغی کزو تیز گرد فسان
زبان گشته مضراب تار نفس
و زو در حکایت صواب و خطا
و زو تازه معنی در شاهوار
ز هر سو زبان آوری بلبلش
گهی همره خراباتیان
بکام یکی زهر اندوه شرمسار
ز کلکش رقمهای لوح نقیان
توانگر ز ما نماز فقر درویش
و زو پرگهر دامن گوشها
و زو دفتر متن را مد شرح
و زو گشته معنی بکر دانا و گیر
فگنده بر آسمان عشق مهر
سیاهی نیفگنده داغ نقط
نیرخ زر کسنه گردید سجع
از آن نردبانی که بر بام یافت
بموج نفس از محیط درون
رسیدش کلیدی که دندانه یافت

خوشا روزگار هوس گشته ئی ... که بر دوش خود دیدار و پشته ئی
بظاهر چنان ست احسان او ... مپرس از کرمهاے پنهان او
لتون داوری از تو بگذر راست ... کرا نکس که انیش وفاق و وفاست
ز فرقتش چون توانم کشید ... بصد تیغ از و چون توانم برید
کشد بار مهرش تو جان در تنم ... مست بار تکلیف بر گردنم
شهادت که دادن ترا در نهاد ... مرا تا گرفتن بخاطر نهاد
چو کردے کرم زانچه راندم سخن ... زعندوم مرنج این کرم هم مکن
مرا زان طلب مدعائے نبود ... تمناے باغ و سرائے نبود
بشوخی سخن برقع از رخ نبود ... جواب سوالت چنان رخ نبود
سخن را جولان چو خسرو عنان ... عنان گیرش نیست حد زبان
بیا ساقی اے گلبن رنگ و بو ... که هست از تو در نگینے گفتگو
از آن مے که ریزد سخن بر سخن ... کرم کن که گویم سخن در سخن

بشیرازه بندی نسخهٔ تعریف سخن تارهای نفس باهم بستن و در چهره کشائے صور معانے برزانوے هم نشستن

سخن چیست سرجوش این هفت خم ... گزد هوشیاران کشند اشتلم
جهان نیست مستانه از گفتگوے ... ز خمخانهٔ اوست این های و هوے
زبانها از سخن چنین تازه روست ... دهانها خموشے پر از گفتگوست
سخن عشق جان را به تن میکند ... همه دلبریها سخن میکند
سخن کرد در دو ازل هرچه کرد ... از و رفته انفاس عیسی بگرد
مسیح خرد گر شود ناتوان ... طبیب سخن گیرش نبض جان
سیل سخن تافت بر روم و زنگ ... ادیم زبان یافت این آب و رنگ

۱۴۱

چو در مانویت قلم برکشید — صدف بر پر و بال طاوس چید

خوش آنکس که سازد بجنت نمو — دل ساده را تخته نقش او

بگوشه همه کارها چیده اند — از دو گوشه کارے از دیده اند

چو تیرش شود کج ز فرزانگان — کشد تابش انفاس دیوانگان

کند جنگ بر صلح گر اختیار — شود بزمها عرصه کارزار

به نرمی در آید خسک قائم ست — بگرمی در آید فلک منهزم ست

یکی راست افسر یکی راست طوق — فروتر ز تحت ست و برتر ز فوق

درو واجب اندیشه زومی و زشت — که شیرین و تلخ ست و نرم و درشت

شود گاه مقراض و گه سوزن ست — بدزد و بدوزد چه چابک فن ست

برآورده گر چین ابرو بقهر — ز تلخیش صد پوست افگند زهر

در از مرحمت پیر دهقان شود — جهان از جوانے گلستان شود

بصباغیش گفت عیسی درود — ز یک خم کشد سرخ و زرد و کبود

چو زخم سنانش بدل جاے کرد — بمرگش توان مرهم اندائے کرد

براے خرد دار عبرت زند — اگر نیشش او لاف خبرت زند

ز توضیحش آن روشنے برد خط — که اندیشه را کرد پروین نقط

بابهامش آن تیرگی یافت راه — که انگشت در چشم خود زد نگاه

برقت چو سازد سر انگشت بند — تواند ز هر مغز صد پوست کند

کشد چون ز روی سوالی نقاب — شود خود نقابے و گوید جواب

نه تنها زبان در بیان ست ازو — چه چشم و چه ابرو زبان ست ازو

به بیگانه خوبان زبان کرده راست — چه ذوق ست لیک آن زبان کاشناست

شود شیر در شکر هر مزاج — تصرف که داند جز او در مزاج

نمیداشت خامۂ سخن گر چو رود | بہ ہنر و بد و نیک سے او نورد
ز او نشش مہ نو خورد گوشمال | نقاطش بخوبان دہد تخم خال
بسر منزل جان ہمے زد قدم | بتعلیم او دال دل گشت خم
بنام ایزد از شوکت وجاہ او | نفسہاست چوب زرگاہ او
خطش ایمن از آفت شست و شو | ہمہ سینہا تختۂ مشق او
چو پیران کند دعوی زیرکے | بگہوارۂ کام در کودکے
از و یاد گیرد زبان ہر زمان | نشانہا کند ظاہر از بے نشان
کہ برداشت برقع ز رخ راز را | کہ انگشت بر لب زد آواز را
سوادیست در دل سویدا از و | نہان در دو عالم ہویدا از و
از و سنبل جویبار رقم | وزو چہرہ شستہ مار رقم
بصد رنگ نیرنگ دیباے او | ہمہ طولہا صرف پہناے او
ہمہ نسخہا حرف این داستان | وزین چار سو نہ فلک یک دکان
نہش کہربا و سہیلش عقیق | بساط جواہر کہ چید این طریق
بہ بنیاے افسر دہر جا قدم | ز یک برگ گل بنا کرد دیر و حرم
چنان در عرب زد در داورے | کہ اورد ایمان با و کافرے
ز ادنے و اعلے چو راند سخن | بقارون و عیسے رساند سخن
سلیمان ز مرغان بآن قدر و شان | بتعلیم او یاد گیرد بیان
گہے حیلت در وعظ چندان شود | کزو شیشۂ توبہ سندان شود
بلفظ سہا گر دہد آب و تاب | درخشد در و معنے آفتاب
گشایش بہر جا درے بر کشود | کلیدش ہمین قفل وسواس بود
پے حل صفحہ بر و رقم | بجرح زبان زشت دوک قلم

۱۴۰

ندارد چنان قصر رفعت بلند ... که اندازد اندازۂ همت کمند
بآن پایه ایوان رشان ساخته ... که از عرش کرسی برآن ساخته
بهر موجه صد لجه گردیده صرف ... چو بیرون تراوید از ظرف حرف
ببویش قلم مشک تر می خورد ... ازو گفت طوطی شکر می خورد
بود نفس چون بخورشش دهند ... ببزم فصاحت عبورشش دهند
کسی دست چیدن باین میوه برد ... که در عرشش پا بر سر خود فشرد
نسیم گل این گلستان دم است ... خوی جبهۂ فکرتش شبنم است
که دید اینچنین بلبل صد زبان ... که کام و دهان باشدش آشیان
چو پرواز گیرد ببال نفس ... بیاد پرشش رفته این نه قفس
ندارد زمین پایۂ غور او ... فلک گرد از سایۂ دور او
چو بینا شد آسمان ساغر است ... چو خلوت نشیند زبان بر در است
زماهیتش دم زند حد کیست ... مگر هم خودش لب کشاید که چیست
فراهم شده معنی هر چه هست ... بحرف آمده دعوی هر چه هست
چو افروخت شمع شبستان کن ... جهان دید خود را به نور سخن
باین فال نازم کش آنحالت است ... که در کارگاه وجود آلت است
زگردون نه پایه در صدر خویش ... سند منبر خطبۂ قدر خویش
بود بادبنیان دسی از نبات ... بخاک کسی پایه بخشند زکات
چو بر سر خوان خلقت قدم ... طفیلیش بود نه لوح و قلم
قلم چون ازو کیمیاگر شود ... سیاهیش کبریت احمر شود
چنان گشته در پای مردی قلم ... که از دولت التفاتش قلم

تعریف قلم

بتان را نشیند بزیر زبان ❊ بعاشق زند حرف لطف نهان
بآرایش خود کشد پرده پیش ❊ کند خون دل بیقراران خویش
ز سودای او عقل دیوانه ایست ❊ از و خانهٔ دل پریخانه ایست
خرد زو بدیوانگی شد سمر ❊ نهادند از نقطه داغش ببر
نه آن یوسف است این کزو آفتاب ❊ نسازد بخون دست و تیغی خضاب
درآید چو شیرینی او بشور ❊ کشد کوهکن راز شیرین بزور
چو در دلبری ابروی زند ❊ رقیبانه مجنون سیلی زند
چو گلشن نازکی گل کند ❊ ز افغان گل منع بلبل کند
دهد نغمهٔ نالهٔ زار را ❊ که نا امید درهم کند تار را
کند بسته از آه ریحان تر ❊ بنکهت کند تازه جان اثر
بشربت آورد اشک تلخ ❊ که شکر زند یارب از رشک تلخ
ز مژگان چنان گاه نشتر زند ❊ که از هر بن موی گی سر زند
نهد گه زکاکل کمندی بدوش ❊ که چنبر کند بازوی عقل و هوش
چو از چشم جادو بجادو رود ❊ باعجاز پهلو به پهلو زند
ز فردوس رویان چو بلبل شود ❊ بدوزخ همه شعلها گل شود
ز کنج لب آورده شهد هوس ❊ برآورده پروانه بال مگس
ندارد نمک بزم بی شور او ❊ بافلاک اطلس دهد عور او
ولی گر ز قارش سبک گشته کوه ❊ چو کاهش بچرخ آورد از شکوه
سپهر است با نفس محور کش ❊ ز والاخیالان براوج اخترش
سوار است در عرصه گاه بیان ❊ معانی و الفاظش اندر عنان
کجا دارد آنقدر گوی زمین ❊ که گردد ز چوگان او بوسه چین

زبان بر سر کار گفتن نهاد | تراود هنوزش سخن از نهاد
به بازار سودا بامید سود | سراپا قدم گشت و در سعی سود
نشیند چو بر دست صنعتگران | بعنبر کند صفحه را ته نشان
نهد بر کمان بیان چون خدنگ | قلم و شمارد چه روم و چه زنگ
بفصد رگ مسطر آورد راه | ز نشتر چکانید خون سیاه
بود ناقه از بنان زیر بار | ز تار رقم بر سر او مهار
دل لفظ و معنی ازو تازه جان | زهی کعبهٔ فیض را ناودان
خرامش چو بالا بلندان بناز | ز پابوس او حرفها سرفراز
ز منقارش آرا ز بلبل درا | نهد بر سمن پای سنبل و در
رخ صفحه زو در خراش حروف | کند تیشگی در تراش حروف
ندیده چو او کس بعشق سخن | سراپا زبان و سراپا دهن
بعشق سخن در ازل داد خط | بران خط نهادست مهر از نقط
نشد خامه تا با سخن همزبان | نگردید بر نامه حکمش روان
نی بود اگرچه سخن گوهری | نمیداشت تیغ زبان جوهری
زبان سطح میدان جولان اوست | نفس گرد رفتار یکران اوست
باین درج بوس زبان زینتی ست | نفسهای غواص او قیمتی ست
ور از نور درج روز و شب ست | گر در سفتن آن نفس مثقب ست
زبان برگ گل شبنمش گفتگوست | وزان برگ گل دهر در رنگ و بوست
پی سالکان نردبان ره است | بجاهش گدا همزبان شه است
گشاده بهر کس زبانی دگر | نهاده بسر جا فشانی دگر
بجولانگه توسنش رانده کتل | بمیدان ز فردوسی آورده پیل

بدست سلیمان دانش عصاست — برای سر گنج قفل اژدهاست
عجب کاین چنین اژدهائی سترگ — ز پیچیدنش از خط خرد و بزرگ
از انست کام و زبانش سیاه — که نفرین کند بر بداندیش شاه
همه نامهای قبولش روست — زبانش دو اما بیانش صدست
بدو تخم حرف از نقط کشته اند — با دو رشته گفتگو رشته اند
درین عرصه از سالکان برده گوی — که از سر قدم کرده در جستجوی
نکرده کسی از عبید و خدم — چو او جفت در راه خدمت قدم
کس از سینه چاکان چو او بیدریغ — برغبت نیاورده سر زیر تیغ
نشیند چو بر دوشت گردوران — شود تا سخن در برندش زبان
چو آرد بتحریر لحن صریر — زند بلبل باغ معنی صفیر
ندارد خرد نسخه در نظر — که نگذشته باشد بران سر بسر
بر از سطورش ارسطوست گم — که دارد سری چون فلاطون بخم
بر نقطه در هندسه چون بکار — یکی ده کند ده صد و صد هزار
بجنبش زبان آوران جمله هیچ — همه حرفها کرده انگشت پیچ
یکی در عرب دیگری در عجم — ازو راز گویند در گوش هم
ازین شمع در دودمان دوات — نویسند بر شعل خور برات
نشمع گرش بر نیفراختند — زبانش فتیله چرا ساختند
بتشبیه قد بتان شد علم — بیاسود در سایهٔ او رقم
ز گردن فرازان خبر میدهد — که برپای هر حرف سر مینهد
بآن دلربایی نهد گاه خال — که خط بتان را دهد گوشمال
سطور آنچنان گر مقابل کشد — که پای نگه در سلاسل کشد
حدیث تف جوش آمد بگوش — برون داد مغز استخوانش بجوش

دهم جام وحدت اگر کثرت ست ... نهم دام کثرت اگر وحدت ست
خجسته است فالم بر ارباب فال ... گر گیرند از گفته ام حسب حال
ز بر شعلگیهای فکر من ست ... که عشاق را برق در خرمن ست
غزالان صحرای ناموس و نام ... بمن از غزلهای من گشته رام
ز نظم چنان نیشان کامگار ... که بر نثر شان نثره گرد نثار
ز هر فم لب مطربان بهره مند ... سرائیده از من بآهنگ بلند
مناجاتیان ورد خوان من اند ... خراباتیان خود از آن من اند
نباشد وی کز حسد شوره زار ... در دلشگفانم گل صد بهار
گل و لاله ام تازه و خرم ست ... ز روهای خوی کرده در شبنم ست
ز وصف بدنهای چون سیم خام ... هوس بختن زر شمارم حرام
بسودای سنبل روی گر نفس ... خم و پیچ کاکل کشم در نفس
چو باشد ز شمشاد قد سنغنم ... ببالد سرو گردنی دعویم
بمن تا غزال سخن گشت رام ... ز خود می کنم رم چو وحشی ز دام
حریفان و جام و می و لاله زار ... من و مستی و نرگس پرخمار
از و گر کسی گشته آشفته حال ... کند پشت بر روی خوبان چو ال
کسی را که بنشاند از جوش دور ... در خلوتش بسته بر روی حور
برسی گرسد پرده در پرده است ... بنازم بخود کز خودم کرده است
چو دیوانگانم از و در سخن ... و لی عقل و دیوانه هر سخن
چو در خلوتم مجلس آرا شوم ... نشینم چو با جمع تنها شوم
خموشم چو آیم ز گفتن بجوش ... ز نم جوش گفتن چو گردم خموش
دگر با کسی نیست روی سخن ... تو گویی برو کرده پشت انجمن

۱۴۷

فروغش ز مشکوة غزنین دمید
سنائی بآن روشنائی رسید

نشاپور دکان عطاریش
ز عطار سود دکانداریش

شده گنجه ویران و معمور اوست
نظامی بآن مایه گنجور اوست

بآبی که بر خاک شیراز بست
دو گلدسته در گلشن پار بست

کبابی هوس گشته در دهلویش
که منقل بود سینهٔ خسرویش

بشروان سر دبنان راند شیر
بطفلی ز خاقانی آورده شیر

عنان فاریابی ازو برده مرد
که گویند در گنجه شعرش بزرد

باهل صفاهان رسیدش شمال
رقم شد بکحل کحل کمال

بمخانهٔ جام شد جرعه نوش
ز ته جرعه‌اش جامی آمد بجوش

نظر بر چو من ناتوانی فگند
نفس تافت در صید گردون کمند

بر اشراق قاین فتادش عبور
ظهوری ازو کرد شهری ظهور

چرا کس نیفتد بدنبال او
که پیش افتد از خود باقبال او

از آن کرد دل شکرش ورد خویش
کز استاد پیش گشته استاد خویش

براو کرد حسن ادا عاشقیم
چه سازم نهان بر ملا عاشقم

بیا ساقی ای شوخ عاشق پرست
پرستار شکر تو هشیار و مست

از آن نکته پرداز جامی بمن
که آیم بتعلیم خود در سخن

در شکر گزاری سخن

بشکر سخن لب گشایم نخست
اگر گردید ازو هر شکستم درست

ز نورش بخورشیدیم در سپاس
چه مشرق چه مغرب شدم روشناس

بآوازه‌اش کوس دولت زدم
ز نرخ بازار شهرت زدم

درین انجمن کیست زاهل سخن
که عشقی نه ورزید با شعر من

ضرورست پاس دل شب غرور | بلندست شبگیر این راه دور
براے چه پرسی ز منزل خبر | که پیوندش مے کند دور تر
درین راه افتاده هر کس براه | پس افتاد گر گرد واپس نگاه
ز کاهل تنے آبرو خاک گرد | تلاشے که گاهے عرق پاک کرد
شود قابلیت بکوشش چو یار | رود اندرین کار از پیش کار
بپیچد برین طرفه کن گر کمند | اگر شعر پست ست و همت بلند
مقیم سر خوان تن پرورے | ندارد نصیب از سخن پرورے
در قلزم سینه ریزد اوج | برآرد گر از لاغرے شکل موج
ندارد کسے غیر ارباب فکر | که چون سینه می پیچد از تاب فکر
حریفان که این مے بیاغر کشند | کباب از جگر گر بر آتش کشند
ندانم درین فن که نادر ترست | که عاجز ترست آنکه قادر ترست
کدیدست ازین ساده پرکار تر | که آسان ترش هست دشوار تر
درین ره ز وقت خرد گشت گیج | ببین چون کفش میخزد مار پیچ
نمایان کسے گشته اندر سخن | که گم گشته صد بار در هر سخن
سخن کرده کسے دگر اختیار | خیالات رسے نیاید بکار
درین بحر ازان در سفر ساحل کف | که کام نهنگش نباشد صدف
هنر کرده فرجودی این پیشه را | دل شیر مے باید این بیشه را
تبرس از سخن اے سخنور تبرس | گرت هست صد ترس دیگر تبرس
غزالیست در پنجه همدست شیر | هراسے هراسے دلیرے دلیر
چو گرگت دراند گزند سخن | نباشے اگر بره بند سخن
قوی قطرتان را ازان خوانده پیش | که آگاه گردند از عجز خویش

گلستان و صحرای باغ من اوست | شبستان و شمع و چراغ من اوست
جفائی چو خواهم بدادم برد | بمعشوقی خود زیادم برد
غمی گر در آید بمغز دلم | بآتش تراود برون از گلم
ق اگر گاهی از تلخی شهد دهر | خورم غوطه در گنج محنت بزهر
در آید بشیرینی از درم | گر گیرد سراپای در شکرم
نباشد چنین گرچه شکر بسی ست | باین چاشنی زهر چشم کسی ست
زغمهای خود گرچه می کاهدم | زشادی بیالم که می خواهدم
نگردد ازو صحبت من ملول | زرد کرده آتش رویی تا بد قبول
بشعر ست در مرتبت نسبتش | خوش افتاده با شاعران صحبتش
ازو جلوهای که پنهان رسد | که جز با بموزونی آن رسد
نیفگند یکبار بر ما گذار | که فکری نکردیم بهر نثار
چو از خانه شاعر آید بدر | کند جلوه موزون تر از بیشتر
ق ازو گرچه دارند اهل کلام | همه باده در جام و شکر بکام
بمن باشدش التفاتی دگر | برای خدا گو حیاتی دگر
خوش آن دل که جا یافت در کوی او | خوش آنجان که ره یافت بر جوی او
خوش آنانکه دارند در وی سخن | خوش آنانکه گردند گرد سخن
شب ست باد خوش پشت بر خواب کن | بافسانه اش خواب در خواب کن
ازو دیده داد نظاره داد | که خوابش زبیداری آمد بداد
چو مست خودت کرد هشیار باش | بر او عاشق و عاشق زار باش
چو او میدهد درد راحت مخواه | ازو هم بنالی ازو هم بگاه
ضرورست در عشق او زاریی | که هست این نمک جگر خواریی

151

ق

میناد روئے دوات آن قلم	کز و در سیہ بختی افتد رقم
در آب سخن آتش تر بکار	کہ گرد و نفس شعلہ موج دار
چو خواہے کہ شہرت بناتش کنی	زبان پرور خاص و عامش کنی
بیا کے زبان معرفت زای کن	درون چون برون خود آرای کن
نگاکش رخ آب حیوان بشوے	نے داغ او سینہ جان بشوے
کسے را کہ آئینہ انذ نگ نیست	نالہ کہ معنیش صورت نہ بست
کشو دراست کار کسی زین رتق	کہ از صفحہ سینہ خواند سبق
لکن ظلم آلودگے بر مقال	لبے پاک ترجو ز معنی لآل
گر آلودہ داریش از جای بد	نماید ش جاے کالاے بد
از ان شعر خشک الحذر الحذر	کہ چشمے نگرداند از گریہ تر
بدانگے از ان گفتہ گنجینہ	کہ آہے نہ انگیزد از سینہ
خراش دلے جوے از مقلے	کہ حرفش زند ناخنے بر رگے
جواہر شناسانہ بکشا نظر	بلور است و الماسش در یکدگر
بران گونہ یاقوت باید ربود	کہ در غیر وقتش توانے نمود
ز تحسین جہال بر تابہ باش	خوش آواز بیرون گریبان باش
مگو پختگے در طبیعت نشست	ز دور سخن گو رخ رنگ نبست
کسے سادرین شیوہ دعوی رسد	کہ لفظش بفریاد معنے رسد
بیک بیت دعوے مسلم بود	اگر مصرعش مصرعہ ہم بود
ظہورے چو دادت سخن اعتبار	تو ہم بعد ازین عزت خود بدار
اسیر سخن گرد و آزاد خویش	ز شیرینیش باش فرہاد خویش
بخلوت نشین مجلس آرای باش	سبک سر گردی گران پای باش

مشو بی سر و پا درین شاه راه — نه خود گر نه تا وآن گردن بخواه

گر آید ز ذوق تو بند فکر نیست — برو معنی بکر تو بکر نیست

قدت گر ز مشق سخن نیست دال — کجا شین شهرت نماید جمال

بجز راست دیوان آن نکته ور — که کم کرده شیرازه شام و سحر

مشو بار اشغال دیگر بدوش — فن تو کیفانست ده فرده گوش

ز هر معنی خویش را عزل کن — بجد باش و اندیشه هزل کن

برین خوان بصد کاسه خون جگر — یکی نکته رنگین کند نکته ور

ست ور جگر گشته یی افسرده هوش — وگرنه چو خوانند خامت مجوش

چو اوراق شعر تو گردد عزیز — ببوسند دست تو اهل تمیز

گذارند تا نشوی ره گر بر زمین — فرو روز شرمندگی در زمین

ز تحسین کم گر در افتی برنج — مراد در بسیار از خود برنج

بمعنی بیارای لفظ آن چنان — که گردد ستایش ستایش بآن

اگر لفظ و معنی نظیر هم اند — بجا یک ادای اسیر هم اند

تناسب بهر معنی عقده گیر — عروس جمیل و لباس حریر

چمن خیز نیاد ازان باغبان — که پهلوی خیری نشاند ارغوان

اگر سنگ ریزی ندارد حروف — ز معنی تراشی ندارد وقوف

سخن تا کند سیر شهر و بلاد — قوافی زمین گیر لنگی مباد

به تکرار اگر شد مکرر ردیف — ردیف خودت کی شمارد حریف

اگر بهر لفظت بدل یافتند — بمعنی ترا گوش بر تافتند

بمعنی در آویز با تنگیی — بیان را اگر نیست ناریکیی

خیالات بیهوده خوش ست آن زمان — که ز روشنی تنگی نخ پیچد بر آن

به بسیار خواندن مران آن نفس | که گوش تو گوید بگوش تو بس
اگر راه بخشش بر دان رواج | که جز شعر خواندن نباشد علاج
هلیله بر دار خوان از میان | مبادا شود ممتلی میهمان
گرفتم که شعر است رشک لآل | خزف قدر گردد ز طول مقال
شکر در حلاوت چنان دلکش است | چو جوش فزونی زند ناخوش است
نیوشنده باید بیان جست و جوی | اگر گنده ارد در زبان گفتگوی
شنیدن اگر حلقه در گوش نیست | زهی عیب خواندن که خاموش نیست
نبودی اگر آب بسیار باب | نبودی در قیمت او کم از آب
چه آفرین کز خواندن کند بر زبان | چو با خشک فهمان شوی تر زبان
چه غم زین عروس سخن را که بر | هر کور ذوقان شود جلوه گر
به تحسین ز دید زبان ناز گوش | زبان بیان گو بخواندن مکوش
اگر از حریفان متاع ترے | کم است خوش نیست زنگرے
به وسعت روا از سخن ظرفان مباش | خس شعله سرد حرفان مباش
ازین نرم چشمان بحرف درشت | نیاید جگر از تف شعله پشت
جفا دیده پیوسته فضل از فضول | اگر دیده رد طعن نزد از قبول
گرفته است در طرف این طرفه باغ | ز بیچاره بلبل آوازه زاغ
بجز شکر ز اهل تحمل خطا است | شکایت بجا نیست گر هم بجاست
پریشانی و حال از باب حال | ندارند از هم گریزی مثال
چنان کاب گل را نمی لازم است | هنر تشنگان را نمی لازم است
هنر گر بید در استین آمده است | ز رشک پاک می کن چنین آمده است
ز اهلیت است این چنین ذل نمین | بیانی معاذ الله از عکس این

بعزلت نشینی خوش آن قادری — کریادش کشد پا ز هر خاطری

بهر در نکبر ز دربان مخبر — بروچین ابروی رضوان مخبر

نخواهی که عزت رود بر کران — میا در حدیث طلب درمیان

بجز راه کوی قناعت مپوی — کتاب طمع پاره کن ای پشوی

بلغزد بره گر شوی نامه سای — سرانگشت با خامه درهم نجای

چراغ سخایش گو نور پاش — شب و روز از پرتوش دورباش

تهی نیست اکسیر کانوی کم ست — بصد بخل جو جی ست گر حاتم ست

بکان این بیان و ست همتش — خراشیده صد جا درون خستش

زرافشان تراز تاه و خورشید کیست — در انبار شان لرزش بیجه چیست

زراه صبا کیطرف کش مشام — بتخصیص کاید ز باغ کرام

زخوان سخایش نشین زینهار — ببین هر طرف منت پیشکار

ز بد حسن چون بی نیاز از همه — از دم کشد عشق ناز از همه

نشانی گر از بحر یکقطره آب — بخشی و گر بیندت از حباب

چنان باید ت از گرفتن ابا — که هنگام پیری نگیری عصا

با بحاج خضر آب حیوان مگیر — سبل کور بر دیار دامان مگیر

بگیر ز دگان آن چنان کن نگاه — که از حشمت افتند خورشید و ماه

از آن بوستان میوه باد ت حلال — که وقت نشاندن نگیرد نهال

گرفتن خوش آمد یکی جای و بس — که در حرف خواهش بگیرد نفس

مچین زرد خواهش مباز این قمار — که بازی بخشت اعتبار اعتبار

چنان راه سامان هرکار پوی — که بیکار ماند لب عیب جوی

مهنگامه شعر نانان مباش — بخواند آن ز تقریب سازان مباش

از و دل اگر ناخنے داشتے | تبار هوس عقده نگذاشتے
رود چون به بازار سوداگرے | کند دیو از وسوسه دل پرسے
از و بس تبرا و تولا شده است | از و بس تقاضا مدارا شده است
سبک گشته خلقے ز تمکین او | بسا نیک و بد مرده بر دین او
جهانے بدام اندر از دانه اش | همه سینها گشته بتخانه اش
به لهو پراگنده تخم غرض | نشاط و طرب جوهرش را عرض
تبانش ربا ز فرق اهل کمال | به آواز خلخال درجناک مال
نیابد به سعے مسیحا دوا | صداع هوس بطلائے طلا
کنندش اگر حرز بازوے دل | نه بیند دگر چشم غم روے دل
ولیکن چنانش بت خود ساز | که برگردد از قبله روے نماز
مدور تقاضایش گدا نیست این | بضبطش بکوشش اژدها نیست این
ز بهر بزرداریت افتخار | بر و این تفاخر مکان و اگذار
برائے حصولش بکوشش اینهمه | بتحصیل رشتے مجوشش اینهمه
باسباب فانی توانگر مباش | خوشا خواجگیے بنده زر مباش
منه گنج در سینه از مهر زر | که از اژدها نفس گردد بتر
از ان گشته بر زر عزیزی سبیل | که گردد سبیل عزیز و ذلیل
با رباب حاجت حسابے بنه | بهر دانگ گنجے ثوابے بنه
بیفشار در کوے اخلاص پا | ز زرخیز بستان ز دست ریا
بهنگامه انعام انعام نیست | گواهان چه حاجت اگر دام نیست
بلے مایه وارے نمایان شود | که پیدا ز احسان پنهان شود
مکن ظاهر انعام و احسان خویش | خجل باش از ان بخل پنهان خویش

۱۵۴

و هر گرچه در چار سوی قدر | ق | زواج کساد است متاع هنر
که از رو چه با نیاز و بیم خود | | که صد جا بهم خویش را در گرد
زنم تکیه بر طبل شعر و شعور | | اگر شاعری چشم بر از تو دور
بگو هر کسی از حرفت کمتر است | | که حیثیتش منحصر در زر است
شکر از کسان حرف شیرین زمن | | زر از دیگران روی زرین زمن
درین عرصه هر چند انشا نظر | | ورش داده فر و نمودی دگر
هنر را وسی جلوه دیگر است | | که بی زیب و زیور نمایان تر است
کند اغنیا گرچه عیب هنر | | تو بر زعم ایشان مکن نفی زر
بد زر نگوید کس از بخردست | | بلی مصرفش گر ندانی بد است
زر و سیم تریاق زهر غم اند | | وگر فاقه زخمی زند مرهم اند
بحاجت گزاری برای ملک | | زر انجم آن سکه بر فلک
شد اندر دل ... قیمتش | | که گر نشکند آن شکند قیمتش
بشانگی زینت زیبا کند | | بیا فندکی شال دیبا کند
کسی را که او بیش آورده است | | عیوبش همه در پس پرده است
چنان کرد در زرگری ساحری | | که گوسالگی کرد صد سامری
خرد ماند از بیداریش در شگفت | | بیاره سر دست خوبان گرفت
ز طاق دل شاه دوش آستان | | فتاده شکست ست رنگش ازان
دل ... چون شود ناشکیب | | ازین شوخ چشمی قناعت فریب
دکان ... سر ... سود ... او | | بانقد تو ... لالاسی او
نیاید ... درین چار سو | | که صد بار شمرده قیمت برو
چو هر کس ... افسر اندر | | بان قدر و شان زر خرید زر اند

کم از قطره در بحر جوهر ترے | کشے تند بر پاے بد گوهرے
بخلقت کم از پشه ناتوان | بدوشش از گند بار پیل و ناتوان
بیکدم کنی جمع چندان وبال | که نتوان تلافی بصد ماه و سال
بغیبت ببندی ز چندان نگاه | که حاضر توان گشت در چشمه گاه
چو میزان اعمالت از مد پیش | هم از کم بود کم هم از بیش بیش
رخت گشته از دود عصیان چنان | که آئینه گردد سیه تاب از آن
نکردے بعمر یک بندگی | خوش است از خداوند شرمندگی
بهر راه هر سو فرس تاختی | بصد سعی خود را پس انداختی
بچوگان شیطان دلت گشته گوی | درین عرصه گو چون تو لاحول گوی
درین ره ز بر مانده واپس تری | برین خوان ز نو باده نورس تری
پریشان شوے چون شوی جمع جمع | نهے ننگ نام نمازت مبر
کجے در رکوع تو قد کرده راست | سجود اینچنین سرسری بر نماست
تو گر کاهلے در نمازان چنان | چه جلد اند لبهاے الحمد خوان
بشهد تشهد در آمیز کام | متاب از سلامت رخ اندر سلام
نهادے زبس کاهلے در نهاد | نماندست جا بهر جهد و جهاد
لواے غزا باید افراشتن | که صعب است فردا غزا داشتن
خوشا گشته تیغ قربان دوست | که روز غزا عید قربان اوست
برات زکات از تو دارد وصول | مگر افتدت در گرفتن قبول
ره کعبه خود جبهه فرسا شد | جبین خدمتے داشت مجرا نشد
بر انگیز از چشم بے نم نمے | فرو بار در هر قدم زمزمے
بر راه آنچنان گرم شو قطره بار | که بر شعله ریزد شرار از غبار

زر جیب با جیب و دامان بده ❊ همه زاد خود در بیابان بده
مشو آنچنان پر ز نقص امل ❊ که نالد ز بار تو دوش اجل
به تعلیم خود داشتم گفتگوی ❊ به تنبیه من چون سخن داد روی
کنم ابتدا داستانی دگر ❊ که می باید آیین را بیانی دگر
بیا ساقی آن عقل پرور بیار ❊ که مستش بود واعظ هوشیار
بده تا دهم پند خود آنچنان ❊ که حاشا اطعنا شود در زبان ❊

خطیب سخن را بر منبر کام و زبان در بیان و بسر انگشت وعظ پنبهٔ غفلت از گوش هوش کشیدن

ظهوری بیا تکیه بر هوش کن ❊ بگو راستی راستی گوش کن
در اهمال خود گو اهمال کیست ❊ چه اندیشه داری خیال تو چیست
ز تقصیر خود را امانی بده ❊ وگر توبه کن یا ضمانی بده ❊
دعا تا بکی باطنت ظاهرست ❊ زبانت مسلمان دلت کافرست
مشخص نشد کفر و ایمان تو ❊ دورویی نشد روی گردان تو
بدعوی ایمان وکیل تو کیست ❊ درین بحث عصیان دلیل تو چیست
ز فرمان بری گشته از خود بری ❊ فروکوب کوسی به بانگی اگری
چرا این همه خود مرادی چرا ❊ گدا بر دری کیقبادی چرا
زهی ننگ زید و زهی ننگ عمر ❊ نه نهی تو نهی و نه امر تو امر ❊
گنه خود نشد آخر ثوابی بکن ❊ چه باقیست با خود حسابی بکن
ع قرینی هست روز جزا ❊ گهی مصلحت بینی با حیا
ز رسوایی روز محشر بترس ❊ بترس ای ز خود بیحیا تر بترس
کم از هیچ و طغیان بآن طول و عرض ❊ گهی یاد از خجلت روز عرض

جنان فراوان بطرف چمن ❁ خورد سرو بن زخم پیراستن
بتب جا بگوشگان گریه مند ❁ غلامان ببازار گو بیزه خند
شدران شهید ز آسیب داغ ❁ دل لافسگان رست زین غم فراغ
نوری زد آتش نشانیت نیست ❁ بزند آن تن بوستانیت نیست
ل از غم چرانیست خون در برت ❁ که بگذاشتند اینچنین خودسرت
براغی غم سینه ریش خوره ❁ همه رگ شود غوطه در نیش خوره
غی سود کن مے توانے هنوز ❁ نه نفت در بازیانے هنوز
بفضلش رجوعی کن ای بوالفضول ❁ هنوزت بصد عیب دارد قبول
بشرے برون آے از روبهے ❁ بلندست فطرت مکن کوتهے
ملک طینتے دو چراے شوے ❁ توان نیک شد بد چرا مے شوے
دم از خود زدے خود خسیسے خسیس ❁ بدان گوهر خود نفیسے نفیس
یے سیر در خویش دوری بکن ❁ بیک ورد مخروش غورے بکن
طلب کن ز خود هر چه می بایدت ❁ برین تخته وادے کرے بایدت
ندارد خبر عقل دیوانه است ❁ در دل بزن یا درخانه است
ے مست و هشیار در ظرف تست ❁ لب یار و اغیار در حرف تست
اکس از تو براه قدم بیش نیست ❁ قدم بیش نه یکقدم بیش نیست
بصحراے از خود گذشتن خرام ❁ دو عالم برابر به نیم گام
ز نقلے خودی ها گران محملے ❁ سبک بگذر از خود که در منزلے
سبک بر بد آن سے کارجان ❁ کشیدند دوشش ارته بار جان
چرا خود تو از خود سخن مے کنے ❁ کرحا لیے خویشتن مے کنے
مجرد ترا از جان توان زیستن ❁ تعین ترا گرد حمال تن

۱۵۹

چنان خوی کن از شرم افعال زشت ‌‌‌‌ ‌‌ که شوئی خط صفحهٔ سرنوشت
هوس کرده در بت زبس روی تو ‌‌ کنشت ست در هر بن موی تو
درون رشک چین و چگل دیدهٔ ‌‌ ز بت‌ها که بر طاق دل چیدهٔ
تنت در رگ و ریشه کفری نهاد ‌‌ گره کان زنار تابی کشاد
گر از ظاهر خود بباطن روی ‌‌ بحشری که از شرم حاضر شوی
برافتاد گر گوشه از پرده‌ات ‌‌ خجل گشته رسوای از کرده‌ات
چو تو کیست در ناتمامی تمام ‌‌ حرامت حلال و حلالت حرام
ز پاکی درون تو گردید پاک ‌‌ ندانسته لقمهٔ شبهه ناک
نیابی کس از خویش بیدردتر ‌‌ ز لعنت از تو در کار دین مردتر

حکایت

یکی نیک زن از یکی زاد مرد ‌‌ بدقت سوالی فقیهانه کرد
که بر کلبه گر شبی در گذار ‌‌ فتد پرتو مشعل شهریار
ز غفلت بخون دل آغشته ‌‌ بریسد بدان روشنی رشته
اگر یابد از بهر عیش محال ‌‌ حرام ست قیمت بروی یا حلال
نیوشنده گفت ای ورع اکتساب ‌‌ بگو کیستی تا بگویم جواب
چو دانست از عصمت گفتگو ‌‌ که همشیرهٔ بشر حافی ست او
چنین کرد و سطی فتوی بیان ‌‌ ق ‌‌ که رشتن بدان روشنی ریسمان
حلال ست بر غیر امثال تو ‌‌ حرامست بر تو خوشا حال تو
کسانی که سر رشته یافتند ‌‌ ز اندیشه رگهای جان بافتند
نصیب کسی گشت دیدا نیقدر ‌‌ که دیدست در هر نظر صد نظر
بآن کس که کارست دارند کار ‌‌ گداز نیست زرهای کامل عیار

که شد محو در لذت این شکر | که شیرین نگردید در هر نظر
خوشست دل اگر درج این گوهرست | خوشست سینه گر برج این اخترست
مجوی از محبت دل آرای تر | مران از عداوت جگرخای تر
برای تو در جام شهد وفاق | تو بیموده در کام زهر نفاق
ز بس کرد نفس تو چنگی سرگشت | شرار شرارت جهد ز انگشت
برونی توان سست از آنجوی | تاب دگر اندرون را بشوی
بچین ریزه خوان سخن کشان | که بر مغز پهلو زند استخوان
بصد بند آزادیت مبتلاست | قوی حرص را ضعف همت بلاست
نه دل ماند در سینه ات نی جگر | چرا می هراسی ز فقر اینقدر

حکایت

به تنبیه از فقر لرزنده | چه تو گفت روزی کهن زنده
که تا کار و بار تو یابد رواج | چنان کز غذا ترسی از احتیاج
ز فقر آنچنانست این اجتناب | که لب تشنه از خضر تساند آب
بجز فقر کارت کفایت که کرد | تراجز قناعت رعایت که کرد
برار اشکوه قوارت دهند | چو در ضعفه فقر بارت دهند
قناعت که از خاکروبان اوست | کمین بخشش گوهر آبروست
پی این آو هم کشید ادهمی | که طی کرد در هر قدم عالمی
چو بر تاقه فاقه ره طی کنی | گر از رخش غنا پی کنی
غنا زله بند سرخوان اوست | گل فرق عزت ز بستان اوست
کسی را حسن و جمالش منه | گل پرنیان خارشاش منه
بجمشید اطلس ز رنگش دهند | بخورشید آب از سفالش دهند

اگر ساکے خار از پا کشی ؛ برآسائے تشویش بیجا کشی
ز ہر موے پائے دگر بر تراش ؛ بہر گام در خاک کن صد تلاش
تلاشے بہ ذوقے گہ و دیر شد ؛ زبردست زی نفس اگر زیر شد
حصاری کہ نفس زبردست ساخت ؛ بسر کوب ہمت توان پست ساخت
نہ غافل از عشوہائے جہان ؛ نصیبست شو غفلت آگہان
اگر غافل از خود شوی آگہے ؛ وگر رہ بخود گم کنی بر رہے ؛
چو داری بخلوت نشستے سرے ؛ فرو کن بروی خود اول درے
تمنا برآورد از سینہ گرد ؛ بعزلت توان غزل این شحنہ کرد ؛
بوحدت کسی عرض اشیا گرفت ؛ کہ چون مردمک خانہ تنہا گرفت
کسی خصل دولت ازین عرصہ برد ؛ کہ دانست از خویش بازے بخورد
بلند ست مطلب تو در قعر چاہ ؛ نزد بر در چرخ اگر حلقہ آہ ؛
از ان گرم تر باید ت آہ سرد ؛ کہ ترخندہ در لب توان خشک کرد
ز انفاس طیب اثر در روے ؛ گر از سینہ داغ جگر در روے
بکسب تف دل و داغے بسوز ؛ ہمہ گر بہازیست داغے بسوز
ز غم سیرت چند شرمے برار ؛ بآ روغ آہے دروغے برآر
دلت لاغرست و تمنا سمین ؛ چہ مے بود اگر عکس این
شکیبہائے ناشکیبان خوش ست ؛ جگر داے گریہ زبان خوش ست
کہ ایمن ترانکس کہ ترسان ترست ؛ کہ معمور ترانکہ ویران ترست
مصون از دریدگی بان عیبہا ؛ کہ دوزد در فوگر بران عیبہا
خرابے عمارت کند سینہ را ؛ محبت زین برکند کینہ را ؛
بحرف محبت زبان بلبل ست ؛ بموی محبت نفس سنبل ست

چنین بود تقوے ازین بیشتر | منم زاهد اکنون که خاکم بسر
اگر سبحه دارست و گر قعر چاه | به نامحرمان ست روئے نگاه
بدادم در آورد بیدا ز چشم | جنابست دل زآفت آباد چشم
کند گر چه طوفان به دامان تر | به بیگانه دیدن شود تشنه تر
بمژگان بآن دیدها میخ دوز | که باشد به برق نگه شرم سوز
ورع زو دو صحرا نوردے کند | نگه گر چنین کوچه گردی کند
دل از خود بیشے دیدے دم زند | کز آهو نگاهان نگه رم زند
رمے خورده هم باشگنے سوے | جواب نگاه غزالان بگوے
مبادا از اندر زه بلے راهیست | درازست طومار کوتاهیست
نشستے دل از اوث زرق و فسون | سطابق نکردے ز درون برون
بساماں نشد کار و بار دولت | نشه غارتے خانه دار دولت
دے داشتے رشک خورشید و ماه | شد از پهلوت ننگ سنگ سیاه
چه با بر سرش آمد از جهل تو | کجا نالم از نفس نا اهل تو
کس از خود سران جز تو نا منفعل | باین خود سرے بر نیاورده دل
ز رغبت به بیزاریش برده | زیارے باغباریش برده
گلے بود از رنگش انداختے | بآن نام و ننگش انداختے
ز مجنانه عشم ایاغے نزد | به پروانگی بر چراغے نزد
ز پیوندے سرے در گریبان نزد | ز جیب تو چاکے بدامان نزد
به پیوند اصلاح تارے نکرد | همه عمر در کار و کارے نکرد
گرش قرعه افتاد بر غنچگے | گلش رفت بر باد در غنچگے
بآن تنگے گز دے پر کشید | ولیکن ندید آنچه بایست دید

بزرگست نامش بجز دے مبر
مصفاست جامش بدردی مخز

ز پر مایگان ست انعام فقر
زبان خواجه کن پس ببر نام فقر

بکبر آفرینان تملق بس ست
بپرس از تجرد تعلق بس ست

خور و خواب تا کے خجل شو خجل
بهل خوی و طبع بهیمی بهل

کمال تو گردید نقصان تو
گریزے که برگشت تاوان او

ز رستم بنام آورے بر سرآے
بیا مردیے روز با خود برآے

جوانانه پیرانه سر پا منه
بطفلان و گر خویش را وام ده

چنین از چه در سر هوا می روے
مگر گشته غولت کجا می روے

ز نامحرمان گاه چشمے بپوش
حیا گرچه عنقاست تو می بکوش

نگاهت چه رسواست از کرده‌ها
مگر نیست چشم ترا پرده‌ها

همائے نگه بود رخشنده پر
ز بینگمت از زاغ شد تیره تر

نگه را تو خود بدبر آورده
بجو راستے زو کجش کرده

قدت خم شد و کجرویها بجاست
بدوزخ نگاهت چه راه است راست

نگاهت ز تاب کمر باز پیچ
عنان حرون نظر باز پیچ

ببین سرمه چشمهائے سیاه
بکش پرده عصمتے بر نگاه

حکایت

چو منصور سر برد بالاے دار
چنین گفت با مردم پایدار

که در کوکے در رسے از زنے
زبانم شنیدم سخن کردنے

بنظاره دیدم ببالاے سر
بکفاره سے بیم اکنون بزیر

ورع دستگاهان تقوے پناه
بگاه انچنین داشتندے نگاه

بیا کو بے خود چه راهے زدند
که دارے براے نگاهے زدند

بخوابے توان پاس پیمانہ درد | کہ بیدار گردو ز غوغائے درد
نخیزد ازین شعلہ جوشش تمام | معاذ اللہ از تنگیہائے خام
تمنائے ژولیدہ موئے مکن | ندارے اگر شانہ کش خانۂ
مجو از نفس عطر عود اثر | بجوشش ندادے بدود جگر
تو اے گشتہ دردت دوائے بخر | ز بستے فروشان فنائے بخر
ز افتادگان پایمردی طلب | ز نوناکگان کہنہ دردی طلب
باتش زبانے تفے برلب آر | بزنجیر خائے کفے برلب آر
پے عہد دستے بدستے بدہ | در ستانہ خود را شکستے بدہ
رہے پیش خود نہ کہ سالک شوے | غمے ملک خود کن کہ مالک شوے
دل از جملہ بگسل کہ پیوند او | بصد بندے باش در بند او

حکایت

زائر دیرستان ہندوستان | یکے شد چنین واعظ دوستان
کہ ہندو زنے آتشے چون گہر | بر آب ازان دستہا بخبر
بدست توجہ گرفت ست چیست | شود گر نہ کار شکستن درست
توجہ بحق گر نباشد چنین | شود آب رنگ دستے زمین
مکن زنگ خاطر تماشائے غیر | ز دیدن بدر چین تماشائے غیر
بزن بند و پیوند تدبیرہا | بر و بند خود را بزنجیرہا
غمش از دمت سلب تاثیر کرد | کہ در خدمت نالہ تقصیر کرد
خوش آنکس کہ دارد لب ناشکیب | دریغ از زبان نغمہ دادش فریب
برائے جگر پے بزر دے براغ | کہ از سینہ داغان نکردی سراغ
چو زد او تیغ غمش باختے | کہ صد جائے گردن بیفراختے

چنین ست جا کہ گلشن توان ساختنش — تف حرص گلخن چنان ساختش
در و قابلیت چه نم در گلست — در ایغام بیش ناقابلست
نگین سلیمان ست بیرنگ و ریو — چه حاصل که افتاد در دست دیو
در آب این لطافت نیرنگ ازوست — که با هر چه آمیخت همرنگ اوست
سرشتند از خویش در سرشت — بآرایش قست زنگی نه زشت
توان داد پروانه جام جمش — مدارا ز سفال گدایان کمش
فروغی که شد طور را سینه در — بجیب سویدا فرو برده سر
کسی کو که دل را چنان دل دهد — که بر خلق جان تیغ بسمل زند
دل از ظلمت سینه شد زنگ باز — درین تیره گل خاور ای بکار
غم جان بنور برسر دل بلرز — بآبی و خاکی باین گل بارز
صفا کاری سینه تیره کن — در آئینه دیده خیره کن
زضبط غمی صرف این نیستی — از آن خانه فی این نیستی
چو بادش قضا جا بجای نهاد — نگرد نه بر خاطرت اعتماد
رگت نیست تا نشتری در دهم — شکستست بالت کراپر دهم
توی دشمنت دشمن خود بگیر — گریبان مدر دامن خود بگیر
بآگراه برگشتی از راه دیر — عجب گر توان دیدن از کعبه خیر
غمش نیست گر زاد دراه حرم — حرامست بر سینه آه حرم
ز طوف حرم محترم گشته — غلط کرده با صنم گشته
نگردد و وانقد گنجینه ات — که در روی نه پیچد در سینه ات
دلت کی بباد هوا شگفد — نشد از غمی غنچه تا بشگفد
شد از نسخه پرداز این طرفه کاخ — علاج دل تنگ در و فراغ

مده گریه را پیش هنگامه روی | مجو خیر در شهرت شهر و کوی

ز شهر آبرون گریه در خاک کن | بدامان صحرا رخت پاک کن

بران گریه پرداز شکست اشک | که اشک از رخش پاک گردد باشک

ازان پیر خندید صبح طرب | که چون طفل در گریه برچید لب

ز مژگان بریز آنقدر خون ناب | که گردد زمین لعل تر تا بآب

ندارد دفین آتشی در جگر | که دوش کند حشمت از گریه تر

پی اشک غم پلک برهم فشار | بپا ریز درین چشم بی غم فشار

خوشا مستی گریه شورت کجاست | گزک گیر اشک شورت کجاست

نشیند در گریه چون دیگران | تو مپسند بر خویشتن همچنان

رخت را که گم گشته در صد غبار | نشستی بیک گریه آبدار

ز مژگان بیاویز تسبیح اشک | که ذکر تو آرد ملک را برشک

نشد محو کام تو زهی بلیس | نشد عقد اشک تو آهی برلیس

طلب پست و ایوان مطلب بلند | مگر آه حسرت رساند کمند

دریغا که بازوی انداز نیست | نفس بدی اوج پرواز نیست

ندانند ره صبح شامیت بگوش | ندارد اگر راه مشعل بدوش

غمش کرده صیقل گر آئینه تیغ | ولی قیمتی نیست خونت دریغ

نرفتی ز تخویف نفس دغل | برای غنیمت بجنگ اجل

ز مردی چه بی بهره افتاده | جگر خور که بی زهره افتاده

نیفتاده پیش از پیشه | بشیری که بی جگر دیده بیشه

نیاید ز صد دشمن این دشمنی | که در دوستی کرده نفس دنی

ازین غم بزندان بعدی اسیر | که دارد فلان قرب میر و وزیر

پی هیچ حرفش پی رهن کن | زبانی بتنگ داغش پی بهن کن
به تنگی نشستی برین پهن خوان | بیا دیدهٔ تشنه خاطرت میهمان
نکردی باندوه و غم دوستی | کرم غم تعیش کند دوستی
ز داغی جگر سینه تابی نکرد | نفس نالهٔ انتخابی نکرد
نیفتاد لب در پی نالهٔ | بکند از جگر گریه پرکالهٔ
پریشانی فکر حالت نکرد | بشوخی غمی خرد سالت نکرد
درت و رخ خلوت نشینی نیافت | میت صافی از معنی نیافت
نرفتی ز گرد تمنا دلت | نشد خشک آب هوا در گلت
بحرفی زبان ارجمندی نکرد | بوی نفس نافه بندی نکرد
نگاهت نشد شعله از تاب اشک | شبی تر نکردی مهتاب اشک
بعشق دل زنده نگریستی | برای لب خنده نگریستی
نفس از تفی شعله خواری نکرد | نمی دیده را دجله کاری نکرد
نشد دیدها پایمال نمی | نداری ازین خشک تر غمی
تفی صرف این سینه سرد کن | نمی وقف این چشم پر گرد کن
خراش دروی بر افغان گمار | نمی عاریت کن بمژگان سپار
بخیلی چه ورزی باین اشک شور | در آور محیط کرم را بشور
جگر را بغم آنقدر وا گذار | که خونش شود آب یک گریه وار
درون کش بمغز جگر صافی | ندارد دُر اشک شفافی
زشوری نکردی جگر را فگار | ازین گریهٔ بی نمک شرم دار
برای نثارش دُر دیگر است | بمان خنده گر گریه بی جوهر است
چو سوزند بر اشک ریزان سپند | نیاید گرت گریه باری مخند

مکن دل خراشی بحرف درشت | دوستی را برون آر شو بان ز شت
بخلق جهان تازه روآی پیش | برآشاد با خواجه تاشان خویش
دلت تنگ در کینه این و عشش | بترس از حسد وای بر رعشش
زهی طبع پست و نفاق بلند | گزندی نیابی بسوزان سپند
ز علت سبک گشته بی لنگری | خزانیست خلقت نجس پروری
گرانیست خوی خشن وای تو | برو شال ناموس در پای تو
نباید تو را سر گران اینقدر | که از بار پاداش بازی کمر
نگردد مکافات فوت از زمان | چنین را چنین و چنان را چنان
گهی گر بحنظل گزیدن روی | مهیای شکر چشیدن شوی

حکایت

گلی روزی از باغ کون و فساد | بدست یکی ز اهل عرفان فتاد
روانی از غم پا نبالید زار | که زخمیش می بینم از نوک خار
اگر سود کاری زیان ندروی | ببین چیست تخمت جز آن ندروی
نگوید نیک بد کو بجاست | اگر کج نباشی تو پیچی ز راست
دل از توبه ات شیمهٔ ذکر کرد | پشیمانیی بایدت فکر کرد
میان گیر هر توبه ات صد شکست | کمرشان مگر سست عهد تو بست
چو زهر تو شد توبه هر دم مچش | نه مرد این کار زحمت مکش
برو توبه از توبه مردانه کن | سر عذر زن سیرتی شانه کن
بافساد طبع مرض خیز تو | ز پرهیزگاری ست پرهیز تو
تلافی گرانیست در بندگی | چنان حرفه نیست در زندگی
نداری هیی با ندامت دریغ | بیک لک زبان تا قیامت دریغ

۱۶۹

اگر علم غفلت سبق نیستت
چرا رشک بر قرب حق نیستت

ز آینده و رفته کم کن مقال
بتاراج غفلت مده نقد حال

ولیت تفته ماهیست در رنج و تاب
بیاد خوشش حبلو و فریاد آب

برآرد هوای دل از شعله بال
نباشد اگر ماهیی این زلال

زیادش شوی غافل از یک نفس
شکارت کند ریو دیو هوس

حکایت

یکی مرد صیاد با دام دست
سوی رود شد دست ودی بدست

شکاری که کردی پسر دی بگود
روان میفکندیش و دش برود

پدر وجه پرسید از و در جواب
چنین تر زبان شد که ماهی در آب

چو از حق شود غافل افتد بدام
چنین طعمه هست بر ما حرام

کسانیکه با خویش آورده اند
هم از کودکی باتفی کرده اند

بغافل مباشید هم مرز و بوم
جدا ای جدا ای که شوم است شوم

می غفلت از جام کس خور باد
چنین ننگ از نام کس دور باد

درختیست غفلت به پیش مرگ گل
به پیوند غافل مکن ترک دل

ز افسانهٔ غافلان سر متاب
که بیداریت می نهد سر بخواب

ازین پیشتر راه غفلت مپوی
رخ عذر از اشک خجلت بشوی

دمی خواهی از صبح بیدار تر
ترا شام برداشت خواب سحر

در اوقات خوش هم صف رفتنی
سررشته گم کرده دستی

گزیده است تا رت پی مهره رو
بمهر عداوت کشان شهره شو

بنیش حسد جانت افگار چند
درونت پر از عقرب و مار چند

زبانی چو زنبور سر داده
بهر نیش صد ریش در داده

ز خفاشی اکنون منم در حجاب | که بگزیده ام سایه بر آفتاب
شدم خود گم و ظلمتم گم نشد | شبستم تیره چشم انجم نشد
ز بس تیرگی ورگ و ریشه ام | چه ظلمتی برق اندیشه ام
بتاریک جانان رسیدم بسی | سیه دل برا تو ندیدم کسی
زهی ضرب تیغ مسلمانیم | که زخمی نشد کفر پنهانیم
نشد رشتهٔ ... در گرده ام | که در حشر آرند بی پرده ام
مدان را و طبعم بخیلم بخیل | مخوان یا دوستم بخیلم بخیل
گل از آب رویم همه خاک کوی | حیا را چو من کس نه ...
ز صبح دلم جلوه گر تیرگی | نظر کرده دیده ام خیرگی
بظاهر روان یا بمحشر روان | بباطن هوس کاروان کاروان
بناقص عیاری ز ریشم | در افسردگی گرم تر ز آتشم
بخاکستری توده شد جان و دل | همان آتش خاک ایمن مشتعل
بیا ساقی آن آتشین جام را | که سازد بنفس پخته تر خام را
بمن ده که خام ست حاجات من | ضرورست جوش مناجات من

به تجلی ضمیر منیر علم طور مناجات برافراختن و بشعلهٔ تقصیر در کورهٔ عرض حاجات گداختن

خدایا نیاز من بنده گی | کریمی به بخشش نشرمنده گی
نیارم که با این همه مدعا | ز زیر لب آرم کرالا دعا
ز خجلت زبان بیان گشته لال | بطول سخن چون دهم عرض حال
زبانم شود ور سخن خواستیم | خس خود کنم گر سمن خواستیم
سخن از خجالت سی آیدم | بده بی سخن هرچه می بایدم

برو مزد این کارگہ کارگر ؛ ندارے ہنر نام اجرت مبر

گذشتے زپیرے جوانے کہ چہ ؛ بپیچ اینہمہ جملہ دانے کہ چہ

تمنا بحسرت مبدل خوش ست ؛ طرب مجمل و غم مفصل خوش ست

بتفصیل ہر آرزو وا مرس ؛ بموئے بتان مو بمو وا مرس

زخال بتان داغ خرمن مکن ؛ خم زلف شان طوق گردن مکن

شکرریزیے گوشۂ لب مغتنم ؛ صفاخیزیے موج غبغب مغتنم

سیاہ است روزت زچشم سیاہ ؛ چہ بینے بشیران رنگین نگاہ

بازاوہ طبعے انیسے خوشست ؛ زدرد و گز رنج زیری خوشست

ندارد دولت نالۂ درمراد ؛ زیانے زسودائے دردت مباد

نگوید زبانت مفتے ما مضے ؛ کہ داد و بیے نالہائے قضا

زخامے بجوشیدہ آن کرم کوش ؛ کہ از نسر بدر رفتہ صدرہ بجوش

سمن زار جان پیر و خرم ست ؛ شرار تف دل اگر شبنم ست

بباغ درون از شمیم نفس ؛ اثر دستہ بند و گل تازہ رس

گداز غم بے غشے واجبست ؛ خس آمد غرض آتشے واجبست

دلم شمع غیرے کجا بر فروخت ؛ کہ اخلاص از بہر توان نسوخت

طبیعت بفکر ریا آشنا ست ؛ کہنم گر ریائے تخلص بجاست

زیاران بغیرے نپرداختست ؛ کز انفعال من کار خود ساختست

چنان باکجی طبع من گشت راست ؛ کہ ہر راستم در نظر کج نماست

چنانم زکشت طمع در فراغ ؛ کہ گیرم زعطر قناعت دماغ

بخفاش گفتند کاے پرحجاب ؛ برون آے در روز دا این جواب

کہ بر پرتو ظلمتم دیدہ دوز ؛ ندارم نگاہ تپشہاے روز

[illegible]

دل از خلد رضوان نیاسایدم ‌‌ بهشت رضائی تو می بایدم
چو بر رخش عصیان شوم خود فگن ‌‌ عنانم بدست کرم باز زن
زبیهوده گردی مرا بگذران ‌‌ بلائیست همدوشی خود هزاران
طریق رضائی تو بیهوده باد ‌‌ وگرنه قدم سر فرسوده باد
برایت نباشد اگر استماع ‌‌ مبادا استماع آل انقطاع
بقطع زبانم بگردان خضاب ‌‌ دمم گر کلک گفته ناصواب
چو بینی ستم می رود بر لبم ‌‌ بکنجی نشان گفتگو در لبم
بآن چاشنی از لبم کش سخن ‌‌ که نقلش شود نقل هر انجمن
بگفتی بیارای کام مرا ‌‌ که در بسم زنجید نام مرا
صبوری کرامت کن انگاه درد ‌‌ کسی رنجد از ناله ناگاه درد
نه آن دردم اندر رگ و پی بران ‌‌ که پنهان برد ناله ام پی بران
به پیغوله خستهٔ ام کن اسیر ‌‌ نیم مرد غمهای هنگامه گیر
بآن سرمه منتم بر نظر ‌‌ که غیر تو ننمایدم در نظر
مکش در نظر سرخ و زرد هوس ‌‌ ضمیرم بیفشان ز گرد هوس
قدیمست ز آتش رخان سوز من ‌‌ به تو سوزدم داغهای کهن
دلم باز سنگین دلان باز خر ‌‌ که سنگ تو بر سینه کوبم بکر
زخوبان بشق جنون در خطم ‌‌ زخط شان منه در نظر خطم
کرم کن بگردان کشی افسری ‌‌ که چون طره از طره پیچم سری
زتاب هوس داده ام تن بتب ‌‌ چه زهریست این شکر گنج لب
مرادم اسیریست عشقی فرست ‌‌ بسر کاری گریه شوقی فرست
فغانی بفریاد لبها رسان ‌‌ گدازی بامداد تبها رسان

۱۷۳

تعب سینه بخش و سوز دلے — زخود غیبتے و حضور دلے
لب و کامے از نالهٔ زار پر — دل و جانے از درد صد بار پر
بچشمے ندیدن نظر بازئے — بپائے نشستن فلک تازئے
شرابے که پرهیزگاران خورند — گدازے که کامل عیاران خورند
گدازے که در هم گدازد نفس — نهیبے که رنگی ببازد هوس
توانائے ناتوانیم ده — زبان دانئے بے زبانیم ده
فسانئے پے تیغ قطع طمع — که در سینه بین سست نطع طمع
ببخش از بیم بخشش مرا — مده بے لجام آب خرش مرا
مکن کار با من بعدل اے کریم — تفضل تفضل رحیمے رحیم
گرانست بار امانت گران — ضعیفم ضعیف الامان الامان
مکن حلهٔ ام انچه من رشته ام — مکن توشه ام انچه من کشته ام
مده نامهٔ سوختن بر کفم — کز آلایش آغشت در تف غم
بشویا بم گر بهفتاد آب — ز آتش دمد شعلهٔ اجتناب
فرو رفته ام در خلاب خودی — برون آرم از پیچ و تاب خودی
به بند رهائے دیر آور مرا — برائے خود از خود برآور مرا
چه سے آید از طاعت ظاهرم — در اندیشه ساعت آخرم
یکے را دوائے بدیر از حرم — یکے رانمائے صمد در صنم
یکے را بصد حسب و چوبے کنے — بمنزل رهٔ دیگرے طے کنے
شد از نیش این فکر دلها فگار — که آخر در اول چه داده قرار
قضا نیک و بد بر سر من نوشت — بکن زلک فرو گن رقمهای زشت
نیایم بصد و زخ اندر فغان — ز هجران اگر سوزیم الامان

بجام گیری طبع شکر و شیر نعت و منقبت درهم آمیختن
و بسر انگشت عجز و ضراعت در سلسلهٔ امید شفاعت آویختن

بروی زبان شد دو نعت باز — زهی بخت و دولت زهی عز و ناز
زنخل سخن پرورے بر نیافت — هران لب کش این گفتگو در نیافت
زکامے که این حرف سر بر نکرد — که از چاشنے زهر شکر نکرد
شد این طاعت از چند روی قضا — گرفتم رضا بے ادا از قضا
رساینده از عرشیان مژده بخت — اگر گویم از سلطان معراج تخت
محمد شهنشاه خیل رسل — که جزو اندیشش چه جزو چه کل
درخشان دُرِ درج عبد المناف — بانگشت اعجاز نیر شگاف
چراغ عرب روشن از روی او — چه ترک و چه تاجیک هندوی او
زابروش محراب عین الیقین — ز گیسوش اسباب حبل المتین
ز قدرش نهم چرخ والا نسب — ز قولش دم صبح روشن لقب
فلکها ز دریاش در شبنمی — فصیحان ز غوغاش در ابکمی
نفس عرشے از شرف معراج او — نظر جوهرے از دُرِ تاج او
ز بخشش النگ فلک سبز بوم — ز میغ سمش چشمه سار نجوم
بمیدان پیکار جمازه رخش — عروس ظفر را ز خون غازه بخش
در انهار شریان زلال روان — ز شیر چشمهٔ سیم نامش روان
ملک آشیان گوشهٔ بام او — سحر آستان کلبهٔ شام او
بکار دبے جلاش زلف حور — فشانیده بر ماه و خور عطر نور
خوی چهره افشاند بر خاک کوی — سر از خاک بر زد گل آبروی
زلعلش سخن عقده خود کشود — فصاحت از و جوهر خود نمود

بعصیان نمے کرد امید من | پس این مایهٔ عیش جاوید من
بدوزخ چرا نالم از سرنوشت | کز امید در سینه دارم بهشت
بصد لب نزد حرف حاشای من | کر عفوت نه بخشد خطاهای من
نماندست روی و هنوز آبروست | زبان پر طلب سینه پر آرزوست
ز آب و گلم مے دمد تا امید | نے گردم از خویشتن نا امید
نه در روم چه پروا و غالب ست | همه خوفم اما رجا غالب ست

حکایت

بصاحبدلے گفت صاحبدلے | که این فکرم افگند در مشکلے
که از ما نیاید بجز فعل زشت | برائے که حق آفرید این بهشت
دگر یک جوابش چنین داد باز | که از فکر دیگر منم در گداز
که با اینهمه جود و فضل عمیم | چه بودش غرض از وجود جحیم
چو زد از تف مغزشان سینه جوش | میانجی کنان زد منادی سروش
که هست آن نخستین سخن گرچه راست | ولی آخرین قول مقبول ماست
بلے عفوش آنجا که دیوان نهد | بدے را به نیکے بمیزان نهد
گنه خواهد از رحمتش رونمائے | ظهورے در امیدواری فزائے
بجو فرد و بنیاش در کار او | گلے گر توانے شدن خار او
باین جرم و عصیان هی اعتبار | که آئیم غفاریت را بکار
اگر مشکلے بود آسان شده است | نداریم دردی که درمان شده است
بسر سایهٔ شافع روز حشر | نه غلتیم بر شعلهٔ روز حشر
نسوزیم لب تشنه در محشرت | که دارد چنان ساقی کوثرت
بیا ساقی آن بادهٔ بے زبان | که گردد از آن نعت سود زبان
بده تا بچینیم گل موهبت | چو بلبل زنم غلغل منقبت

نگنجد درین پیشه شیر آنقدر | که از خود رود وحمله او بدر
قضا چون بگسترد خوان عطا | طفیلیش بودند شاه وگدا
بشاه وگدا دعوت او رسید | فقیریش خوان امیری کشید
به تبلیغ چون کوس شاهی نواخت | بدعوت زرنه تا بماهی نواخت
بجائی که هر یاد یکسو نهاد | فراموشی امتش رو نداد
زبیداد امت دلش غرق خون | ولی هر دمش مهربانی فزون
چنان عقده از کار امت گشاد | که دندان درین کار بر باد داد
کلید شد در رحمت کردگار | شد از دُر دندانش دندانه دار
خوش آنشب که از مولدش نور طور | علم برد در مکه بر کوه نور
چراغ رخش کرده مشعل بپای | شب از اول شام شد صبح زای
ببالید بر خود زمین و زمان | حیاتی دگر یافت کون و مکان
ز فیض در میغ انباشتند | زصید حرم تیغ برداشتند
ز افتادن لات وعزی شکست | قضا بر دل اهل انکار بست
زکسری که در طاق کسری فتاد | جهان پایه در درستی نهاد
در دنامه اش هر که از کینه اش | جگر گوشه اش برد در سینه اش
سر از خط حکمش کسی برگرفت | که از حصه خود کم سر گرفت
باد گشته منسوب از روی قدر | اگر شق صدر است دگر شق بدر
سحابش هوادار شد در سفر | پر از سوز و سوداش شد بحر و بر
قد شاهد معجزش جلوه داد | بنخلایش نخل دریا فتاد
براقش بر افلاک افگند راه | نشان سمش ماند بر روی ماه
زبس پایه اش چرخ را پایه نی | جهانیش در سایه و سایه نی

گل باغ رضوان خس کوی او / ختن نافه‌چین از خم موی او
ز دیبای زیبای ارباب جاه / به پشمینهٔ مسکنت باج خواه
گل خواجگی خار درویشیش / بنازم بگلزار درویشیش
ز فقرش بهر گوشه در افتخار / چو سلمان سلیمان منش صد هزار
ز بخت جگر ریزش ابر او / صد ایوب حیران یک صبر او
ز اولاد او عرش را گوشوار / ز داماد او شرع را افتخار
رو شرع او نزد ارباب شطح / بپا رستی خط و پهنای سطح
نیفتد ز شرعش کسی گر براه / مسطح شود پیش از قعر چاه
چنان ز وجهان پر تحقیق شد / که انکار هم کار تصدیق شد
چو شیرازه شد نسخهٔ دعویش / وهم رابط از دلفظ با معنیش
خرد کاسمان مے شهد سرباش / کند عجز کوتاهی اندر ثناش
سخن را گلی در ثنایش شگفت / نه تاب سکوتش نه یارای گفت
فقیرست و دریا و کان را گهر / یتیم ست و پیر و جوان را پدر
بفرق بعمرب برآنده تاج / به نعلین او تاجها داده باج
بقدرش حسیبان چرخ پهلو زند / که عرشش آید از دور زانو زند
نبود اگر کحل آن خاک پا / نمیداشت چشم کواکب جلا
ز راهش خس و خار چیند بهار / که باشد گل و لاله اش در کنار
خس کویش از بهر رضوان برند / ز غیرت گلش را گریبان درند
شد از انس آن گیسوی عنبرین / صبا دشتی از سنبلستان چین
ز جامی بمستی علم بر فراشت / که خمخانهٔ چرخ ظرفش نداشت
بصد لجه چندین نشد در گره / که گوید در افشان لبش یک بده

بود جنت مثل فتوت براو ‌‌ ‌ مهر نبوت نبوت براو

پذیرفت سامان مهام امم ‌ ‌ نهادند چون پشت بر پشت هم

بدیوان آمرزش کردگار ‌ ‌ ز توقیع این مهر شد مهروار

کجا این و مهر سلیمان کجا ‌ ‌ از و اهرمن گشته فرمانروا

ببزمی که اشراف عالم نشست ‌ ‌ سو خضر ورا مقدم نشست

عجمی نیست پیش اندا گر دیگران ‌ ‌ به پیشی گذشت بر دیگران

پس از جلوه و برگ بر نیستند ‌ ‌ چو شب رخت بند و سحر سید

نه بینی که آخر ز هر جوهری ‌ ‌ در قیمتی جلوه بر شتری

دوائر به پیشش کم از نقطه اند ‌ ‌ که آغاز و انجام هم نقطه اند

گل اند انبیا جمله او رنگ و بو ‌ ‌ زبان اندیشان و او گفتگو

مسیحاست در جرگهٔ لشکرش ‌ ‌ رقم کرده منشور بر فرقش

ز درویش خلیل آتشی بر فروخت ‌ ‌ که در نار نمرود آسیب سوخت

شنا کرد در بحر جهرش کلیم ‌ ‌ که آورد از آب بیرون کلیم

سلیمان بآن شوکت و اقتدا ‌ ‌ ز مهمانی مور او ریزه خوار

وطن کرده تا بهمسایگیش ‌ ‌ ز دو تن پر از حسرت کیش

برافروخت یوسف رخ از طلعتش ‌ ‌ برآورد عیسی دم از حکمتش

بلاغت از و و فصاحت از و ‌ ‌ ملاحت از و و صباحت از و

خدا را نبودی اگر کار او ‌ ‌ نماندی چنین گرم بازار او

از و خیبر کافری بی درست ‌ ‌ که صاحب لوایش شه صفدری

علی وی ابن عم نبی ‌ ‌ که جبریل شان نمود صفی

خرد کرد چون عین ذاتش حساب ‌ ‌ زبان شست اول بهصفا و آب

کجا دید کس سایهٔ آفتاب | کجا در ظلمت کجا نور تاب

ازان شمع قدش بینداخت ظل | که خورشید تابان نگردد خجل

بسک پی چنان در طلب قطره ریخت | که سایه ز فرط گرانی گریخت

چو بر توسن وحدتش پی زدند | ز همراهیش سایه را پی زدند

زر جسم در بوتهٔ جان گداخت | بلی سایه از گرمی آن گداخت

ز شوق آتشی در درون بر فروخت | که از شعله‌اش بیرون سایه سوخت

بر او سایه خود را بکوشش بست | بخاک از سیه بختیِ خود نشست

از و گر شدی سایه تشریف یاب | شدی ابره از آستر آفتاب

نرفته باو کس قدم بر قدم | نگردست ازین همرهی سایه هم

بکوشش شد از سایهٔ خود جدا | جدا کی چنین باید از ما سوی

ازان دست بر خواندن افشانده‌ای | که نا خوانده هر خواندنی خوانده‌ای

حقش کرده مستغنی از سبق | بی برنگرداند هرگز ورق

ز امیست این اعلمیت کیشش | که عقل کل امی ست در مدرسش

ازان گشته مفتون خرد بر هجی | که دارد از و ابجدی در هجی

بر او کز بیاض وشش صبح زاد | خطا باشد اطلاق لفظ سواد

بشق قمر شد بنانش علم | قلم گر نگردید از وشق چه غم

ندانم چه بوده است تقصیر خط | که ترکیب خط گشت زنجیر خط

حروفش نشد از لفظ داغدار | گرفت آتش حسرتش در کنار

بنانش اگر خامه را ننواخت | نیش مغز در استخوان میگداخت

قلم یک زبان نامه یک رو نمود | بانکار ازان دیده بر خط کشود

بان راستی گر گرفتی قلم | الف گشتی از دال کردی قم

ز مضراب خصمش نشد پایمال — بدیوار در رفت از انفعال

ز طاعات خلق ار چه میزان خم است — ز یک ضربت آن روز خندق کم است

ز قدرش سر منبر بلند گشت — بمعراج او نردبان دوش گشت

جدا کرد از خانهٔ ام حرم — ز خواری باصنام بام حرم

سنانش خلش در ثریا فکند — حسامش سر کفر در پا فکند

زبان گر نمی بُد ثنایش بکار — نمی بود باغ سخن را بهار

بها این طراوت که در بر گرفت — ز سرچشمهٔ مهر حیدر گرفت

شراب را اگر مستی در سر است — ز خمخانهٔ ساقی کوثر است

بلندت خیالی که تعیین شود — بمهرش تخیل شیعه بین شود

جل توسن چرخ زرین کل است — که جولانگه صاحب دلدل است

بنسبت زحل از همه برتر است — باین پایه از نسبت قنبر است

کسی از سقیفه کرم فر یافته — ز قنبر تمام حلم و سقر یافته

کسی شکر فتح مطالب نگفت — که از غالب کل غالب نگفت

غبار ره بوتراب آبرو است — جز این نیست گر آبرو خاک کوست

ندارد قبولی ندارد قبول — که در رتبه فرد است درج بتول

نگیرند اهل تعصب طرف — که حاصل نگردد بکسب شرف

خدا نفس پیغمبرش خوانده است — وگر افضلیت بکس مانده است

بمهرش نباشد اگر گرم کوش — ولی از خمار کفر افتد بجوش

رود نامش از خاطر اهل نار — گذارن ز دوزخ نسازند کار

اگر پیش کافر بری نام او — رخش بر فروزد ز اکرام او

پر از مهر او گشته دلها تمام — شود گرم از رحمت خاص و عام

باین عین تازه چه اصل و چه فرع
که آغاز علم ست و انجام شرع

ازین عین در گلشن روزگار
زند جوش فوارهٔ چشمه سار

همین عین بر هر طرف تافت ست
که خورشید شین شرف تافت ست

ازین عین جز چشم احباب دور
که گردیده از دیدها عین نور

ببینش خور که گردون شود طرف تو
علی گو که علویش شود حرف تو

اگر آیهٔ انما خوانده
علی را ولی خدا خوانده

شد است از رگ و ریشهٔ دل [illegible]
که گردد دران مهر شیر خدای

دل پاک احباب از مهر او
لبالب ز نور ست چون چهر او

بهر شی حلی و حلل داده اند
وی را که روز ازل زاده اند

چه مومن چه کافر پرستار او
ز مقدار بیش ست مقدار او

بمردی چو او ای سر راستان
مخالف موافق درین داستان

سپهر از بلندیش در کوششی
غضنفر ز شمشیرش در روشی

دم ذو الفقارش ضلالت زدا
جوانمردیش معنی لافتی

زلال بقا رشحه از کوثرش
کتاب قضا فردی از دفترش

مبین از وی شد دین مبین
محشی از و شرح متن یقین

خفایش ظهور و ظهورش خفا
یقینش نیفزوده کشف غطا

نمازش به برگشتن آفتاب
جهان کرده روشن بنور [illegible]

ز انجم به تسبیح در مصحف
زمین و زمان پر فروغ شرف

گل بوستان شهادت بسر
بآرایش خلد شد جلوه گر

ز خون لاله بر معبر دین فشاند
از و خطبه تا حشر رنگین بماند

شدی مسجد آباد ز آب و گلش
خراب ار شدی بهر سر قاتلش

ز سوز درونم جگر شعله خوار | ز نهضت رگم نیشتر آبدار
موافق بدندان سر انگشت من | به پشت آشنا سینه از مشت من
غزالان بدشت و دور از من نفار | ز اشکم چراگاه شان شعله زار
جفای زمان صرف من شد تمام | خدا بخشدم فرصت انتقام
ستمگر فلک می کشد تا کمم | ندیدست آری درازی کمم
گر از سرکشیهای نفس حرون | به تیر اسپی از راه رفتم برون
کنون همعنان هوس نیستم | نیم هرزه دو بی هوس نیستم
بروییم چه از ملامت رسید | بفریادم آخر ندامت رسید
گر از راه عصیان رخم گشت زرد | بسر چشمهٔ توبه دل غسل کرد
پی لعل دل سینه کاویده ام | شدم صاف از خود تراویده ام
ز تاب ریاضت غمم پاک سوخت | فراق استخوانم چو خاشاک سوخت
ز کاهیدنم شد بلا گوبمال | بدست فراقم مده گوشمال
چرا جای من نیست آن آستان | چرا پای من نیست بر آسمان
چرا آه فراش آن راه نیست | چرا دیده سقای درگاه نیست
نشد بخت دل عود در مجمرت | بجاروب مژگان نرفتم درت
نشد باین تف و تاب جا نگاه من | که قندیل روشن کند آه من
زخم نقش پای سگانت نیافت | ز پیشانی من ثریا نتافت
سر زانوم شود او بار سر | نشد خاک آن در زهی عار سر
ظهوری بتقصیر خود قائلست | بخواری مرانش ز در سایلست
خلاصم کن از ظلمت آباد بند | که ترسم دهم خاک بر باد بند
توقف نه این جا بجا کرده ام | ترحم که بر خود جفا کرده ام

بمحشر عجب گر نباشد نصیب | بمهرش نه بخشند خطای نصیر
ز باغ دل دوستانش بهار | دو بالا خزیست جلوه بر شاخسار
کند کام پرور ز منقبت | همان منقبت شکر این موهبت
ز مهرش کسی را که دل صیقلی | گناه خفی در سوادش جلی است
فروغ چراغ یقین مهر اوست | مریض گنه را شفا مهر اوست
بدین پرورش خوان حاجت نهاد | تنعم از او در ریاضت فتاد
ز اخلاص آن زان ربی نیست فیض | که در راه عشقش جمله گردید صرف
عروسش جهان چون ندارد وفا | نیاورده در عقد و دادش طلاق
نباشند آنان کز و خرقه دار | بت سبحه دارند و زنار تار
چو کار شفاعت دهد انتظام | نباشند زهم شکر انتقام
نبستانی گر دهد ساغری | که در بزمش او نهد کوثری
شود طول فکر مجانش عرض | کرا او ببیر عرض ست در روز عرض
ز خیالش شود جامه برگ نیل | که فرست در عفو حق این دلیل
به بستان دل مهر آتش بکار | که آرد گل سرخ و بی بیار
به منزل باین سعی مشکل رسی | در دوست زن تا بمنزل رسی
بهر مشکلی یا علی گفته اند | خفی و جلی یا علی گفته اند
مشو یا علی غافل از حال من | که حرمان گرفته است دنبال من
ز اقت جفا کرده وی کند | هزاران جفا کرده و می کند
مشو غافل از من که دارم دگر | ندیده دل از من چه دارم دگر
پی اشک غم آب شد خون من | بیک خنده لب نیست ممنون من
زبانم رسید جرس برگزید | گسستن تبار نفس رخ رخید

خطاب بپادشاه برهان الملک

خلائق پناها جهان داورا ۔ سکندر سریرا قبادا فسرا

بداد و دهش عالمت در رعایت ۔ ز بسکے مؤمنت یاد و داد

ز حکم تو در پاس امن و خطر ۔ مطابق نویسان قضا و قدر

شب و روز دهر و مه آئینه ساخت ۔ که نقش ضمیر تو گیرند باز

ز خوبیت جهان گشته خلد برین ۔ چنان روی میخواست پی چنین

بجرأت یکے قطرهٔ خاکسار ۔ بدریا دُرا آورده بهر نثار

کے آن نور دارد چراغ سُها ۔ که خورشید بیند بپایش بپا

خلد در دل این تیر دستے ز خار ۔ که خواهد زند گل بعنبر ق بهار

سبکتر کند کاه را این سخن ۔ که باکوه گوید ز تمکین سخن

بعیسے طبابت فروشی خطاست ۔ کنم خویش را گر ملامت بجاست

ولے هم مرا نیست جرمی درین ۔ که میدارم مهر پائے برین

ز عهدت تو ئی گشته ما شائے همه ۔ از آن گشته این خود نمائے همه

چه منت که گوشے بمن مے کنے ۔ تو خود از زبانم سخن مے کنے

وهو مایه دریا با بر بهار ۔ همان خویش بر خویش ریزد نثار

ترا خود چه حاجت بپند کسے ۔ کند خطلت کار رقند کسے

اگر نیک اگر بد بجا مے کنے ۔ صوابست اگر خود خطا مے کنے

ز من این نصیحت نه از جرأت است ۔ بفتوای خلق تو آم رخصت است

که گویم بزرگان چنین گفته اند ۔ ز پند و وعظ اینچنین سفته اند

بلے گشته رسم اینکه ارباب نظم ۔ تو وعظ آمد آیند ارباب نظم

نصیحت شنیدن شعار تو باد ۔ همه بر مدار تو باد

۱۸۷

بخوان و صلائی صلائی بگو | صدت جان فدا یک بیائی بگو
چنانم بجذب عنایت بخواه | که بی خبر با خود افتم براه
چو زاهل سعادت شوم در نجف | به تیر ادب فرستم بکسب شرف
بحجاب آن بارگاهم نمای | که در آستانم نمایند جای
بسته منت طوق بر گردنم | بر آن در زمین دوز گردن منم
که رخت از ثری بر ثریا نهم | ز بس پایه بر آسمان پا نهم
زبون تمنا نباشم دگر | نیازی بهر جا نباشم دگر
کشم تیغ قطع هوس چون زبان | زنم تیر شست نفس بر نشان
به پیکار نفس اشجعی زین کنم | کمندی ز آه سحرچین کنم
چه روز و چه شب پرورانم نفس | بعطر دعائی شه دادرس
زنم کوس مدحش بنام جهان | بنامش بگیرم تمام جهان
کسی را که مهرش نباشد بسر | ببرد نگین نقش کینش دو زرم جگر
چو تیر آن حسامش حسام زبان | کنم آفت گردن گردنان
سپی سرخ روئیش زر روی درد | بمالم بر آن آستان روی زرد
برایش بتگریه ابروی | دهم گریه سر تا بان خاک کوی
بدرس دعایش شوم بهره‌ور | به برهان برم پیش بحث اثر
بملک عرب پرورانم سخن | بخوان ثنای خدیو دکن
زبانم شد از منقبت کامگار | زنم حرف پند شه نامدار
زنم گر دم وعظ عیسم بپیش | که من ناقلم از زبان سروش
بده ساقی ای آگه راز غیب | ازان باده صاف بی درد عیب
که بی وحشت از گفته باستان | بانند رز شاه آورم داستان

نباشد چو بیدار شاه جهان — بدزدی زند خواب پاسبان

بغفلت بگرگ آنچه چوپان نهد — شهنشاه باید که تاوان دهد

شود دانه چون تشنهٔ کشت زار — نهد خنجر من شکوهٔ شهریار

درین باغ از سرو بن تا گیاه — خورد آب سرچشمهٔ عدل شاه

دل تنگ باغ ار بسازی فراخ — زند سنگ بر سینه از میوه شاخ

وگر بوی صدق تو گیرد شمال — کند نافه مغشوش ناف غزال

وراز زرفشانی کنی منع کف — شود پر ز خون اندرون صدف

زر و سیم در کان خورشید و ماه — ببالد باندازهٔ جود شاه

بدهقان نی رافت شهریار — شود خم قد بید در زیر بار

باین رسم باید نمودن قیام — که قانون شود تا قیامت قیام

شکست آنچه بیداد عهد نخست — بافسون عهد تو خواهم درست

مکن با کسی عهد تا می توان — چو کردی بکن جهد تا می توان

دهی چون بی بستن عهد دست — بگیری بکف طرهٔ پر شکست

چنان شو نگاه وفا در بسیج — که وانگسلت سبکتر نماید ز گنج

ره نذر و پیمان به پایان ببر — نخواهد گرت بود کاری دگر

چنان کن سلیمانی مرز و بوم — که ملک ستمگر شود ملک بوم

بهم خوش برآیند خرد و بزرگ — کند بره بازی بدنبال گرگ

چو شوریده بلبل زند جوش گل — شود هر زبان پهن تر گوش گل

براحت رسانی پی افسرده باش — شود در ره روی از موت آزرده با

غبار غم افتادگان را ز روی — باب محیط تفقد بشوی

بچشم ترحم نگر در ضعیف — قوی مرحمت باش با هر ضعیف

برای خدا کوشش این نما | که کار تو باشد برای خدا
کنی پیش بینی گر از دید حق | رود پیش کارت بتایید حق
ز حق باشد از خواستت خواستت | بآرای کار را راستت
گران ست بار امانت گران | توانی ز حق جوی ار توان
ترا پاسبان جهان کرده اند | بافسانه خوابت گران کرده اند
کنند امتحانت خبردار باش | به بیداری بخت بیدار باش
جهان پوی شاهانه این ماه را | که شاهانه پوئی ره حشرگاه
برایت رجوع ست کار همه | دلت باد در زیر بار همه
زهی کار شاهان چه صعب ست کار | که باشد یکی را غم صد هزار
به دستوری پادشاهیست این | بلی شعبه از خدائیست این
نجوید بود در فرق نزدیک و دور | نکال تو ماتم نوال تو سور
نهی قهر را تیغ کین گر به مشت | توانی هزاران بیک لحظه کشت
بلطف ار فگنی سایه بر مرده جان | بمعنی شود زنده جاودان
بعدل و ستم زخم و مرهم ز تو | غم و شادی خلق عالم ز تو
فقیر و غنی میهمان تواند | همه ریزه خواران خوان تواند
بآب کف طوبی سر فشاند | که شاخی بهر منتری برفشاند
بخورشید باید رسد فیض شاه | که گرد و محاطب بظل اله
پرست از عیالت سرائی جهان | طفیلی معینت خدای جهان
محالست ز اهل مروت محال | که فارغ نشیند ز رنج عیال
رعایای و اهنت وه ائی شناس | بشکر تدین فزون کن سپاس
شبانی درین مرتع آسان منه | بخواب شبان لب بدندان منه

بر هر گنه گشته تلخ انگبین | نباشد بجز توبه تریاک این
بخوشنودی حق در توبه زن | از و مست شو ساغر توبه زن
سپه فرده تائبان بی نیاز | به تمثیل گشت انچنین قصه ساز

حکایت

که اندر بیابان یکی سینه ریش | اگر گم کند ناقهٔ زاد خویش
زند آنقدر قطره در جستجو | که رگهاش را نم نماند بجو
ز تاب عطش آخر افتد بخاک | نهد نا امیدانه دل بر هلاک
رود هوش بیرون ز مغزش بجو | پس از لحظه ناگه آید بهوش
کند جلوه گم کرده اش در نظر | که ایستاده نزدیک او آنقدر
که از سایه اش نیست در تاب به | وز و میچکد بر لب تشنگش آب
چنان خوش شود خوش شود انچنان | کند گر یکی توبه از عاصیان
خوش آنکس که جوید رضای خدا | کند رحم بر خود برای خدا
بکامل عیاری کسی عمر گداخت | که در بوته توبه در سیم گداخت
رود بر دل از تیر عصیان خره | نیارد اگر توبه اش در زره
شود پاک در لب سخنهای کس | اگر توبه آلود گردد نفس
خلاصی ز سیلاب اندوه نیست | اگر توبه سنگین تر از کوه نیست
که بر توبه بگشاد دست شکست | که بر دل از ان صد شکستن نه بست
سبوی توبه از شیشه نازکتر است | چو بشکست آهش بر از نشتر است
دل نازک و توبه رسم گوهر اند | که در پاس شان عالمی مضطر اند
بار آتش خود چو خیزد گناه | دهد زهد در دیده داد نگاه
بسر بر یک توبه استوار | نه قیمت فتد چینی بنده دار

زآزادگانست خوش خوشنمای | ز درد اسیران لب ناله زای
کند گرم جو نیت از مقبلان | چو در گیری از سوز چون بیدلان
ز آزادهٔ جانی کسی در گذشت | که از مهربانی دلش خون نگشت
زخاک نهادان بجو | نگوید مگر آبرو
چو ارباب بینش بنیرو بس | باین تیز بینی مبین عیب کس
مبر عرض ارباب عفت مبر | که بد بینی رود پرده پرده در

حکایت

شنیدم شهی از شهان زمن | نمی خواست از کشور خویش زن
که اینها امان پروران من اند | همه دختران دختران من اند
چه زیباست از دادور دادگر | غم نام و ناموس خلق اینقدر
بغارت رود عرض اهل دیار | نباشد اگر عصمت شه حصار
ندارد اگر شه صلاح و سداد | رود خاک کشور بباد فساد
علم شو بمهر و ورع پیشگان | ببر پاک زاد و اندیشگان
بسی گو بهر فعل قدر از بها | چه ازاده ام الخبائث چها
سجامت چه ترسکاری خوشست | بلی مستی هوشیاری خوشست
ندانم که چون طبع مایل شود | بچیزی که زان عقل زایل شود
چو بیهوش شد جنس بازار کس | کند دور را خورد کار کس
چه خوشها که بر خاک از جوش زد | چه سیلی که بر چهرهٔ هوش زد
وفا را ز جیب تا دامن است | حیا را از و برق در خرمن است
سخن با چنان عزت و اعتبار | ز دیوانه و مست گردید خوار
مشو زهر شیدا مخور خون جام | نشاطش دروغست و نفعش حرام

مبیناد آن نیچه خیره مند | در گنج قفل سر کیسه بند
چو بی عیب غیر از خدا نیست کس | ترا عیب اسراف باد او بس
ز گنجایش خواست افزون بده | اگر قطره خواهند جیحون بده
به بخشش ترازو صف بر درم | نگهدار این پله را در کرم
چو گشتند به سینها میل زر | سپر کن برای پیه میل زر
بسا ملک مشکل درآید بدست | نباشد اگر شاه لشکر پرست
دلیران برایت سر اسبان دهند | به زرشان اگر دل دهی جان دهند
کمیتی که زین زرش نیست زیب | کند ز آهنین سم سر خصم نیب
چو پیکان ناوک شود زرنشان | خورد از دل دشمنان پرنشان
چو دارند از پردلان زر دریغ | ندارند ایشان چرا سر دریغ
بی آتشنه خون بدخواه نیست | که سیراب از زرش شاه نیست
عیار زر سلطنت کامل است | شهنشاه گر عادل و باذل است
منه گوش بر مسکنان باذلی | مشو ناصر ظالمان عادلی
بکن خانهٔ یک ستمگر زبن | بهر کوچه صد خانه آباد کن
چو عامل کند صرفه خاطرنشان | براتش وزین صرفهٔ خویش دان
کند صرفه بین رتبهٔ شاه پست | نه بیند اگر صرفهٔ زیردست
به توفیر یک دانگ از پیرزال | منه بهر فردا کنون زر و بال
دران همه آتش زند آفتاب | که ریسند زالان عفیفش طناب
عجوزی که مغزش برد باز دار | بآهی کند شاهبازان شکار
بخرواره غربا نبود البسته تنگ | چو در کاروان دزد بگشاد تنگ
پی چاه کن در ته چاه کن | سر راه زن بر سر راه زن

ز شستان نیاید خر افعال | بود توبه‌های درستان درست
نکردی در توبه زانسان بنا | که تسخیرش آید ز دیو و هوا
کند فخر پرهیزگاری بتو | که دارند صد امیدواری بتو
بد و نیک ز توبه‌ات تائب اند | بحق حاضر از خویشتن غائب اند
کسی کز پی توبه گردد بدهر | بملک تو پیدا شود شهر شهر
کند جلوه چون توبهٔ پادشاه | سپاهش بود توبه‌های سپاه
شه از پارسا عالمی پارساست | وگرنه صواب جهانی خطاست
ثواب است کار کسان با گناه | درین هر دو غالب شد تمکین شاه
دران شارع کج خرامی خطاست | که شارع پی راستان کرد راست
شو و لعنت انبار زان کشت ورع | که تخمش نپاشیده دهقان شرع
بشکرانه خم ساز در سجده پشت | که خط ره راست داری بمشت
نه جمعیت نهادند سرمایه | که سودای تست هر دایه
بده هرچه داری همه دل بجبر | جهان مزرع تست حاصل ببر
به تیغ ار نگیری جهان را تمام | چنان کن که بارے بگیری بنام
بسوز آنچنان درد کن عود جود | که در چین و هند نافه نامی بدود
چنان گنج ریز در جود و احسان رقم | که سر پیچد از نام حاتم قلم
در گنج درهم که درهم شکست | که پیشش فلک دست برهم ببست
هر انکو نیارد و برت سر فرو | کند سجده ریزی اگر زر برو
جهان را باین مهر انور گرفت | که از شرق تا غرب در زر گرفت
بده عالمی و به منت مده | خجل باش و بر خویش منت بنه
نیاید در گنج درهم شکست | برای کشاد دل تنگ دست

۱۹۲

سپہ خیمہ چرخ سا قش ستون | ز سطح زمین نخل فرعش فزون

ز برگش خزان دست حسرت بسر | بہ بازوش تعویذ دفع بتر

چنان پنجہ در ریشہاے متین | کہ رگ راندہ در مغز گاو زمین

بہ نظارہ سختے ز برگ کار رفت | ز دشوار سیے کار از کار رفت

پے چارہ کوکرشش بہر سو دوید | بجز عجز و زاری علاجے ندید

بصد دست در کندن آن درخت | بزور توجہ قدم کرد سخت

ز بس وزیر روز بے یکے تند باد | کزان نفخہ بود طوفان عاد

ز ان نخل پیچید و زیرش کشید | بفرسنگ گردش زمین بر درید

چو افتادن نخل خاقان شنفت | بدرگہ فرستادہ را خواند و گفت

ز یزدان شو سلامت و نے فال تست | جوابت ہمہ صورت حال تست

چو برگشت قاصد فرو خواند حال | فرو رفت قیصر بہ بحر خیال

نمودند ز دستمندان حضور | کہ روشن ترست این اشارت ز نور

سخن کرد کوتہ کہ عمر دراز | بجو شنودے نیک و بد بستہ باز

بزور دعاے یکے از عباد | درختے چنان را چنان کند باد

چہ گرد و ز توجہ ہزاران یکے | ز جا بر کند کوہ بے شکے

توجہ بود ان و بد زور شہ | توجہ ز گردون کشد مہ بزور

بجد گر بیابانے سوے چرخ دست | تو بالا شوے پاشو چرخ پست

بقایت چو خواہند خلق جہان | مسیحاے وقتے و خضر زمان

بزور دعاے ضعیفان بناز | بہ بخت جوان کار پیران بساز

یکے دیگرانیست از خسروے | کہ یابد کہن خاندانہا نوے

شود ملک تو مزرع آبروے | چو باز آورے آب رفتہ بجوے

بعقرب نهادان سفر پای کار | که نوک قلمشان زند نیش عار
مشو غافل از ستمهای زنبور آشیان | منه بر سبکسنگ جرم تبرگزین
بجایی که باشد سیاست بجا | زبان شفاعت بکش از قفا
شود خون بیچاره گر مباح | باهمال واجب شماری صلاح
ز شیرینی و تلخی لطف و قهر | برآمیز شهد و فرو ریز زهر
مکش بهر جمع زر و سیم رنج | به از نیکنامی منه هیچ گنج
بجوش افکن از مهر خون همه | ز خود کن درون و برون همه
چنان ساز بیگانه را آشنا | که جان وام خواهد برای شفا
همه گر نهان می رود ظلم فاش | سخن بر تو چون آید آگاه باش
بود عمر شاهان عاجزنواز | بکوتاهیی دست ظالم دراز

حکایت

چنین داد قیصر بخاقان پیام | که مسموع شد گرد از خاص و عام
که دارند شاهان چنین امتیاز | ز شاهان دیگر بعمر دراز
دل افتاده در فکر این روز و شب | که این موهبت را چه باشد سبب
دگر از دوائیست تقسیم ما | دگر از دعائیست تسلیم ما
پس از طی راه و ادای خطاب | فرستاده کرد التماس جواب
چنین یافت پاسخ که نزدیک کوه | تناور درختیست طوبی شکوه
ترا آنقدر باید آنجا نشست | که چون همت مقبلان [illegible]
برآید چو آن نخل از بیخ و بن | برآید مراد تو گویم چه کن
شد اندرش با آن سرزمین رهنمای | درختی ستاده شدش [illegible]
ثریا شمر شاخهای بلند | ز بالای وی دیده گونه کمند

رسد روز حشر از ملامت عتاب — چو هر شب نشینی برای حساب

شب و روز دایم در اندیشه باش — که چون بوده با خلق روزت معاش

بخیزی شد ندامت اگر رهنمای — بشکرانه در سجده تارک بسای

وگر واپس افتاده کارت بکوش — وگر خامی گشته واقع بجوش

نهادند میزان لیل و نهار — که دارد شبی بر اوقات سختدار

به نیک و بد خود تو خود باز رس — وکالت نمی آید اینجا ز کس

بنام تو صد شهد و شکر چشند — حلاوت بکام تو کی در کشند

شگفتی ندارد تماشای تو — که بینند گلشن ز بالای تو

بیارای باطن به از ظاهرت — که دانای و بینا بود ناظرت

بخوبان ز تو عشق مطلوب نیست — دل شه رعیت شود خوب نیست

برای کسان عشوه دلبران — نباید نهادن ترا دل بران

نباشد پسندیده دیده ور — ز بالغ نگاهان بطفلان نظر

ز آتش رخان در دل اخگر منه — رگ جان ز مژگان به نشتر مده

ببالا درازان مشو تیز چنگ — که رحمت کند کوتهی روز جنگ

کند تا کمند تو دشمن اسیر — خم زلف و کاکل بگردن مگیر

تجلی در آیینهٔ جان شکست — اگر نقش با ساده رویان نشست

هوس از شکر خنده گیرد کنار — رود از تو گر زهر چشمی بکار

گل باغ معشوقیت بر سرست — جهان تر تو از ملک عاشق تر

بجان میکشد دهر نازت بناز — نیاز تو به خاص یا بی نیاز

همه عاشق انداز تو بر بندگی — بقدر جهان کوش در بندگی

تو شاهی همه کار شاهانه کن — نماز حرم در صنمخانه کن

هنرپیشه را صاحب آزرم دار | بتعریف و تشریف دل گرم دار

زبانی که وا از لب گفتگوی | بمدح تو باید بود روبروی

شکار غرور گر رم از دام تو | بعیدش رود باید آرام تو

بزرم ار چه توسن بر انگیختن | حرامست از بیم خون ریختن

ولیکن بتهدید سر فتنه ساز | ز تیغ تو باید زبانی دراز

بکش خنجر از خنجر اهل کین | سر رخنه گر وز دم رخنه چین

فرو بار نشتر با اهل فساد | تن ملک را خون فاسد مباد

چنان دار پاس وقار و شکوه | که زانو زند پیش گاو تو کوه

دریده دهان را بگفتن مبار | لبش از دندانش در بخیه دار

اگر خیزد آشوب صد رستخیز | بتمکین نشین مضطرب بر مخیز

مسخر شود گر تمام جهان | بخنده مکن پیر تمام دهان

وبال شکوه است تغییر حال | اگر در نشاط است وگر در ملال

بی پاس تمکین بمفتاح ریا | رجا در میان گرچه باشد بجا

ببال از تمکین عار گاه باش | باواز با فوج همراه باش

نهیب تو هر جا که لشکرکش است | عدو بر خود از بیم خنجرکش است

ضمیر تو هر چند روی آشناست | در مشورت ناگشودن خطاست

معماست این مشورت فی المثل | که هرکس طریق دگر کرده حل

نخ مشورت بسکه سر درگم است | عقل کل از امر شناور هم است

شود گاه از عقده شام سای | بانگشت آه سحر برگشای

ز فرخنده روزان شب خیر باش | با شک مناجات لبریز باش

اگر روز دیت آید غرور بکار | مشو غافل از عجز شب زینهار

۱۹۶

شب و روزش این بود تدبیرها / که شه را بخیری شود رهنمای
ازو بود روشن زمین و زمن / ولی بود رخشان بعقل این سخن
که از پرتو عدل شاهنشهی ست / که از ظلمت ظلم عالم تهی ست
نباشد اگر نیت شه بخیر / محال ست خیریت از سعی غیر
محیط ست شاهنشه و من سحاب / کزو بر تر و خشک می بندم آب
در احسان چگویم ز تأکید شاه / مددگار من باد تائید شاه
مدام از شه این گفتگو داشتی / بمهرش دل خلق انباشتی
چو هنگام آن شد کزین کوچگاه / فتد باد پائی حیاتش براه
وزارت بدیوان دیگر فگند / برایش تب مرگ بستر فگند
ز شاه التماس عیادت نمود / بخلوت رخ عجز بر پایش سود
برآورد چون سر ز پا راست خیز / باشکی که آغشته بودش بمهر
زبان برگشاد آنکه از روی صدق / بحرفیکه خوردی دمش بوی صدق
که تا غایت از دولت شهریار / دلم بود خرم تر از نوبهار
ولیک این زمانم غمی واقع است / که می بایدم مرد و آن مانع است
غمم اینکه عمری جگر خورده ام / که غمها ز دلها بدر برده ام
رگ و ریشهٔ نیست در پیچ و تاب / جهان گشته آباد و دشمن خراب
ز انصاف آفاق پر گشته است / نهال ستم بیخ برگشته است
ز شکر تو لبها در آسایش است / ز مهر تو دلها در آرایش است
چنین کرده ام گرچه خاطر نشان / که از تست این امن و اطمنان
ولی جمله را این گمان رهزن است / که ضبط مراتب بسعی من است
باین ره دو جانکاه درمانده جان / که تا گه نگردد یقین این گمان

نخواهد شه از هرچه در عالم است — بجز آدمے آدمے خود کم ست

ز مردم نزادان اثر ماند و بس — ز روشن نهادان سحر ماند و بس

ز جمله مغشوش عقد مدعاست — نمیداند اخلاص خالص کراست

خموشان کشند آه و فریاد خویش — غرض گیر داز بیغرض داد خویش

نگوید کسے در وفا ما و من — که من دارم اندر ظهوری سخن

ز هر کس که بوئے وفا یافتے — ز روشنش بدره کیمیا یافتے

ز اهل زبان راستی کن طلب — نشان آنکه نقشش نشست ست

گر آید چنین سخت جانی بدست — نباید دلش را بگلی شکست

کسے در میان آید از اهل کار — که بنهد غرضهاے خود بر کنار

اگر با بدیت کرد گنجے تلف — تلف کن که آرد وزیرے بکف

وزیرے در اشغال دنیا کفیل — وزیرے در اشکال عقبی وکیل

وزیرے که باشد ز بس نیکخواه — شود ابن عباد ایام شاه

در تعریف ابن عباد

وزارت ندارد بدیوان داد — وزیرے به از ابن عباد یاد

قلم گشته تا در وزیرے علم — بدستور او دین دستور کم

گرفتے هر آن خامه کو در بنان — نمی گشت در بی حسابش زبان

چنان برد با پیر و برنا بسر — که جائے پدر بود و جائے پسر

بنور و ز اطفال شهر و دیار — چو گلبن شدندے از و جلوه دار

چراغ عجوزان برافروختے — بداغ یتیمان دلش سوختے

بمعمارے کلبهٔ هر خراب — گلے داشت هر گوشه گلشن و باب

هنوز از اثرهاے انعام او — زبانهاست پرورده نام او

ز جوشش تخم سینه در غلغل اند | با فغان گل صبح را بلبل اند
دم صبحدم در دل شب رشته اند | ز خوی آب بر روی کوکب زنند
سپهر اند از آن دور در جود کنند | محیط اند از آن غوطه در جود ور شند
نوا زند افلاک آید برقص | گه از ند خورشید لرزد برقص
گه رزم تیغ و گه بزم جام | گه لطف صبح و گه قهر شام
بر ایشان بخصمی سیفرو زجهر | معاذ الله از کین ارباب مهر
ز بهر باد دریا نیاید بشور | چو سوز د شود زندگی تلخ و شور
فلک دشمنت نیست گردو متند | ولی مغز کاهد چو در پوستند
چو جنبغر زابرو را افکند پوست | علاجش نه دشمن تواند نه دوست
بدل شان کسی تخم قهری نه کاشت | که صد خرمن کام دل برنداشت
دلت ساز از ایشان محبت تمام | که نامست شود چون قلم شان علم
توان گشت از ایشان فلک تربیت | شکر ورح باشن و گران تربیت
از ایشان شود جاودون شاعری | خراب ار شود دهر آباد ری
بصیاد وسی آور تدروی بدام | ز بلبل شیدان رنگین کلام
توان برد تلخی ز زهر ملال | بشیرین ادایان شکر مقال
خوش آنانکه تسخیر ایشان کنند | فلک سای از درگه نشینان کنند
ز ابر عطا در دریا دهند | ز بس پایه پا بر ثریا دهند
ز ناهید مطرب بر ایوان زنند | و دم تکیه بر زین کیوان زنند
فرستند از جلوه گرد ره اه | بدست صبا سرمه مهر و ماه
ز اهل سخن رفته نار شهان | با رایش پیش طاق جهان
ز شاعر همه غائبان حاضر اند | خوش آنانکه خوش کرده شاعر اند

نخواهی میان گر بانصاف بست ❊ مرا در لحد پشت خواهد شکست
خداوند به پشت زین ❊ که زیرم کند غم بزیر زمین
بدین حرف گردید چون تر زبان ❊ ز دل بر کشید این دعا بر زبان
که دلها ز عدلت چنان شاد باد ❊ که تا رو کس از ابن عباد یاد
باین پایه اخلاص از حاضران ❊ نیاید شهنشاه خبر شاعران
مکن ملزم بخت در شاعرست ❊ بشر سے زبانش اگر شاعرست
ز مرغان در و دشت پر غلغلست ❊ ولی از هزاران یکی بلبلست
نجوم آسمان آسمان جلوه ساز ❊ ز چندیست رخشانی امتیاز
نگنجد درین بزم پیمانه کش ❊ بنازم به رندان خمخانه کش
سخن گر نیست انتظام جهان ❊ به بین کاہل نظمش دهند انتظام
چو انسان به نطق از همه برترست ❊ که مردم بر آنکو سخنور ترست
چه در شعر اعجاز ظاهر کنند ❊ حوالت بانفاس شاعر کنند
شود تازه تر معنی آبروی ❊ ز لفظ کهن شاعر تازه گوی
ز انفاس شان بر جهان منتست ❊ زبان شان کلید در صحبتست
نیابی زبانی بصد جستجو ❊ که حقی از ایشان نباشد برو
نگشتی اگر کلک ایشان علم ❊ نبودی کتاب جهان را رقم
از آن نام هر کس بکلک بیان ❊ نوشتند و شد زنده جاودان
که چون آب خواهند بهر دوات ❊ چکاند ازان خضر آب حیات
بجائی که انگشت بر در زنند ❊ بیا لله اگر قدسیان پر زنند
ز بحری بر ایشان شود در نثار ❊ که بر یکش شود زهره را گوش وا
قوافل کشان مجمر در رواند ❊ ز شبگیر پایان سحر پر تواند

ندارم گمان بس بانصاف خویش | بنازم بآئینه صاف خویش
کدورت ندانسته راه دلم | صفائی تراود ز آب و گلم
سپهرم باقبال افتاده کے | چو آئینه بر نقشم از سادگے
ببوئے شرابم خرابم خراب | ز تاب شرارے کبابم کباب
ز نه جرعه مستیم کرده زور | باندک نمک در من افتاده شور
کشے گر بخود دست نور سها | بخورشیدیش داده طبعم جلا
چو در باغ ذوق سخن بشگفم | زیک تازه گل صد چمن بشگفم
ز برگ گلے غنچه خندے کنم | به تحسینش گلدسته بندی کنم
ندانسته عاجز کشے تیغ من | ترے خشک گردیده در میغ من
ز بهر قلم بجز کس نرنجیده است | لبم حرف کم خود نسنجیده است
قلم بر خسانے نیفشرده ام | که خود را کم از هیچ نشمرده ام
درین ره باین خاکساری که هست | بمن دعوی مدعی هیچ چیست
چرا گشته شیر گربگیتم خشمگین | نترسد که شیرم ز خوئے نگین
کجا شیر را آید آن حال پیش | که روباهش آید به چنگال پیش
چه پنهان نیم بردبار آنچنان | که حرف سبک را نمایم گران
هنوز آنقدر نیستم در وفاق | که بنیاد یارے نهم بر نفاق
شوم سوده الماس ریش کس | خورد گر رگ غیرتم نیش کس
اسیر خودم دان گر آزاده | ببند بر سرم پا که افتاده
سلامم کن و سجده از من طلب | گلے بیش من آر و گلشن طلب
مدارا جو بیجا تطاول کشید | برو عقل خط تذلل کشید
تحمل جدا و تذلل جداست | کسے گر کند اشتباهے خطاست

سریرے که شیرین و خسرو زدند ‌ ‌ ‌ نه دارایے شروان و دیلو زدند
نظامے و خسرو بخضر لبے علم ‌ ‌ ‌ قلم بر ابر آورد خار از قدم
نوشتند از چشمه سار دوات ‌ ‌ ‌ برات سکندر بر آب حیات
اگر سد اسکندر آهن نباست ‌ ‌ ‌ ز پابست اشعار ایشان بپاست
بشروان شه ابو نبرده خاقانیست ‌ ‌ ‌ که نامش بدیوان خاقانیست
بمیدان همان رستم و گیو و طوس ‌ ‌ ‌ ز جولان فکر سلح شور طوس
ز سعدی کجا آن سعد زنگی هنوز ‌ ‌ ‌ ثنا خوانش رومے و زنگے هنوز
ز فکر قوی پایه طبع ظهیر ‌ ‌ ‌ قزل ارسلان ز زمین و ظهیر
بچو رزد از زیر تو انورے ‌ ‌ ‌ مه رایت سنجرے انورے
بشدت بسر برد اگر بو الفرح ‌ ‌ ‌ ازو بود مسعودیان را فرح
صواعد که بودند از اهل کمال ‌ ‌ ‌ کمالے دگر یافتند از کمال
ظهورے نبازد به بخت بلند ‌ ‌ ‌ که از مدح برهان شه است ارجمند
ز نامش تر و تازه دارم زبان ‌ ‌ ‌ ز کوشش پر آوازه دارم جهان
مرا هم ز خود گفتگوے رسد ‌ ‌ ‌ ز خارم بگل رنگ و بوے رسد
گر از مادحان طرح گردد سخن ‌ ‌ ‌ بشاهان دهد طرح ممدوح من
چگویم توانم ز کلم بیش برد ‌ ‌ ‌ ببرهان توانم سخن پیش برد
بدعوے سر دیگرم بر تن ست ‌ ‌ ‌ غلام شهم خواجگے از من ست
بیا ساقے آن رشک یاقوت زرد ‌ ‌ ‌ که خورشید ے جام جمشید کرد
بده تا بکلکم نه گفتگو ‌ ‌ ‌ شوم در شاهد دعویم سرخ رو

کلمهٔ چند در اثبات دعوی خود گوید

مرا نیست خود با کسے دعوئے ‌ ‌ ‌ گر انصاف دارم بکف فتوئے

مباش اینچنین گرم افسردگی — مجو زنده جانی بدل مردگی

بدون بر عداوت زبان گلگت — که راحت درآید بنفس دولت

گرفتم عداوت رساند چمن — نماید خسک گرد ماند سمن

اگر زهر از مهر در ساغر ست — بکام محبت چشمهٔ شکر است

دل از پرتو مهر آئینه است — بزنگش مده زنگ آن کینه است

بسر در نیاشی ز بخت نگون — که نگرفته دوشت از سکون

به ترخندهٔ و افشان جوش جو — هم از زعفرانی بناگوش خویش

گشادی بابروی نا ساز ده — بدنبال عقرب گره باز ده

زهی گرسنجی که ابروی تست — در و عقد سنگ ترازوی تست

یکی از ملنگان باین گیرسیت — کسی از درستان باین بیست

چه طرح دولت در تصور فکند — که تصدیق را در شفا فکند

دماغی ببالا عبث بر ده — چه جوی ز خود آنچه نسپرده

عبث بال گو پال بر می کشی — غباری بگردون چه بر میکشی

ندارد کس این خود پسندی پسند — کم از کاهی از زعم کوهیت چند

وبان رشک کوثر کن از شست و شو — چو خواهی ز پاکان کنی گفتگو

نشاید بهر نامه نامی شدن — بهر نظم نتوان نظامی شدن

خیالات ارباب فن نازکست — مدر پردهٔ خود سخن نازکست

سخنهای عریان لباسی خوش ست — اگر خویش را می شناسی خوش ست

گرت معنی نیست دعوی مکن — بگز لب رگ گردن افعی مکن

کسی کز تو باشد فزون اندکی — صدش دان وگرنه نباشی یکی

مکو فرق کم را چه مایه غم ست — که بسیار در غیرت این کم ست

نه آنم چو ایشان که ضبط بیجا کنند	چو غیرت ضعیف افتد ابتها کنند
نشاید بنا سازد و ساختن	بلیجاز زاو نیست کج باختن
اگر سنگ بر من بجد منکر است	چگویم باو ما جرا آخر است
وگر کین بانکارش افگنده است	همه بایدش مرد تا زنده است
معانم که رشک منشش کرده لال	ندارد بجز طعن طول مقال
مرا خود ازین طعن دل بیغم است	که سنجیده بر خیار گوئی کم است
چه نقصے کنم خصم او قهر اوست	ادا های شیرین من زهر اوست
سپرس از حلاوت ترش هست تیز	که گردید در غور گیبا مویز
نگیر ای خسد پیشه دنبال من	قیاسے کن از قال من حال من
چه حاصل نقصے من از پیچ و تاب	تریزند بر شعله از روغن آب
عیسے گردد این آرزو	که شوئید حسن از رخ خوب رو
بلذت کسے کرده گر عیب شهد	برسوای کام خود کرده جهد
درین پیشه هشیار هم پیشه باش	باندیشه در نقص اندیشه باش
مکن شعر سنجے بعقل سبک	چه غواصے آید ز غور تنک
فکر درے سبک نکته سنجے بلاست	اگر دخل بیجاست خجلت بجاست
ندارد چو برگ و برے نخل تو	تمیز شود خرج از دخل تو
اگر از پے دخل بیجا روے	ورے پرده اما تو رسوا شوی
وے نکته سنجے بسامان کنی	گر انصاف شاهین میزان کنی
بغرض اند تو نکو فرشته خرد	درش عوانی و در گردن ضعف
خشن جامه گر اطلس آورده پیش	تبه لطف شال از تو خورده ایست نیش
جبین تو خوے کرده پنهان تو	چه فستے براورده دستان تو

چه شد گر برون نیستی غرق خون | خلیدست در ریشش نیش از درون

دل آگاه از هر چه هست آگهست | ز تیر بلا حرف گیر شست آگهست

ز دیدن چو سوی بایدت سوختن | به از خیرگی چشم بر دوختن

چو مینای می مست قلقل مباش | چه دانی که گل چیست بلبل مباش

قبولی نداری ز رتبت مرند | خوشا طرز افغان ز شیرین و شور

ز بار جواهر سر آیات شود | کلام تو جوهر ندارد چه شود

مپوش اطلس عجز بالای دگر | بلی شعر خواهد قماشی دگر

ز شکر چه سازی لبالب دهن | بدین کی توان گشت شیرین سخن

هوس کی توان پخت زین جوش خام | که هست این فسونهای خاص و عام

بکلک دو آتش چه نازیده | که تیری به تاری بیفکنده

در اندیشه چون تازگی کم نهی | چه حاصل که اوراق در هم نهی

ز شعری مده پیچ و تاب رقم | که گردید براحوال کاغذ قلم

ز کلکت دل صفحه گردید ریش | معانی در الفاظ از خورده نیش

رقم پایمال و دریدن مکن | بگفتن عذاب شنیدن مکن

سیاهی به بخت رقم برمگیر | ز جهلش عرق کب قلم برمگیر

بهر مجلس از بحث بیجای تو | عرق ریز خلقی ز بالای تو

مخوان اینچنین گرم آن شعر سرد | که رفت از برودت حرارت بگرد

ز سستی است چون گفته‌ات بهره‌مند | بلندش چو خوانی نگردد بلند

روانی نیست شعرت عنانش بکش | مگو از حلاوت دهانی بچش

گر این گفته‌ای بود از دیگری | برت زور نی بود با گوهری

دو مصرع بیک وزن بر هم نهی | بموزونیش سر بعالم نهی

بوزن لفظی که هست رسید و رها | که گنجی ز دو انگی خورد نقصها
تفاوت بهر جا که ده نه فتاد | نه از یک کم است و ده از صد زیاد
بر ندان که نامه بسر برده اند | بیک گام صد ساله ره برده اند
زانکار بگذر جز این کار نیست | صد انصاف مردیک انکار نیست
زبان تعی گو رست ازان هیچگاه | نیاید سوی حرف انصاف راه
زبانت دراز سخن قاصرست | ز تعریف خشکت تری ظاهرست
اگر مصرعهٔ گاهی آید بکار | به تحسین سخن ریز یک نسخه وار
اگر شاعری نسخهٔ دفتریست | اگر سرخوشی قطرهٔ ساغریست
بتعریف و تحسین لبی رام کن | نداری اگر این نفس وام کن
در اثبات بی ذوقی خود مکوش | قصد شعله یکبار نخی بجوش
زبانت که در خرمنت شعله است | به تحسین بخیلیست فی شعله است
به تحسین نباشد اگر گرم کوش | قند در زبان ذوق خواندن بجوش
به تحسین شود گفته کس عزیز | ولیکن به تحسین اهل تمیز
سخن ساز نیز از تحسین پست | جمادیست ست اینکه تمکین نیست
قبول جهانی به چشمت رو است | ببین نیک بهر که اینها بدست
بمو باد چشمی بمرگ نظر | که بیند بجز مهرگی در گهر
زهی بی مروت که بر جان کام | خورد شهد و لذت بدزدد ز کام
ترا گوئیا هست کام دگر | که شکر ز حنظل خوری تلخ تر
قرن و من نفی من بر میان | که من بر کنارم سخن در میان
برنگی نشد گفته ام شوخ و شنگ | که حسادند بند گوشی برنگ
ز رشکست زخم تو کاری بنال | بر هم چو سوزنیش وا رسی بنال

چو اعمی شود حسن را مشتری / نهد دیو دکان نازبری

چو جوهر شناسی کند بے شعور / برد تاب الماس آب بلور

کسے چون برد با طبیبے بستر / که بر پا طلا کرد اروے بسر

دران حجله مشاطگان را چه حال / که چون نیند کوران بکف خط و خال

چه رونق سخن را دران انجمن / که حاضر نباشند اهل سخن

بگردن در افتاده سعی نگاه / چو بر گوش بیگانه افگنده راه

شود پردهٔ صبر و طاقت تنک / چو معنی گرانست و تحسین سبک

ولے هست مشکلتر این ماجرا / که تحسین کنند و نباشد بجا

ز تحسین بیجا چو گشتے خجل / بخواندن دگر چون رسد زود دل

خوش آن نکته پیرا ز صاحبدلا / که جا کرده در دل بنخل بجا

نیوشندهٔ عیش موزون نکرد / که ممنون نگردید و ممنون نکرد

گر از شعلهٔ شعر سے شرار / نگردد یکے گرم ذوق از هزار

فسردن نمیسازد آشفته ام / که بهر خود و چون خودی گفته ام

نه از بهر اسیر نسبت طوق سخن / برای سه چارست ذوق سخن

نمے یابم از ذوق کس داد خود / همان میرسم خود بفریاد خود

جدل تا بکے بعد از نیم بران / که گیرم زبان یاد ز اهل زبان

بنوعے دگر کار گیرم ز هوش / که در مجلس کور چشم ست گوش

نشانید چون لب خموشی بجاست / که در بحث کج شان زبان گشته راست

بر ایشان در خلطه نتوان ببست / ز خود نسخهٔ دور باید نشست

ز هم پیشگان خود چه گوید کسے / ندارند ز ایشان چه جوید کسے

ز دوم شان فسرده است بازار شعر / نگر سے فروشند طومار شعر

۲۰۹

سخن در ترازوی دعوت نیست — که موزونی لفظ و معنیت نیست
کسے مے برد عرض افزونیت — بسنجش عروضیست موزونیت
ازان شعر در دفترت کمترست — که موزونی بموزونی دیگرست
چراغ تو کم شعله تر از شرر — تو بر مشعل طور از طعنه در
نهال تو جوید نظر از گیاه — تو گیری بشمشادیش در نگاه
ندارد چنین احولی روزگار — که بیند یکے خویش را صد هزار
دمت بر زمین و زمان حمله باف — بطول گزاف و به پهنای لاف
چه عیب ست در مجمع اهل راز — سخنهای کوته زبانان دراز
کند گوشها نیش حرف فگار — زبانت زبان ست یا کفچه مار
نه تنها تو داری بکف نیشتر — چنین اند خلق جهان بیشتر
بآزار دل دم ز راحت زنند — به مرهم نمک بر جراحت زنند
بجهل افتخار دگر کرده اند — که اثبات عیب هنر کرده اند
همه در کمین اند صیاد وار — چه شاد اند عیبی کنند از شکار
همه پرده ها بار روش و کمر — که پوشند بینند هر جا هنر
بگلشن زبس طعنه خار و خس — به تحسین گل نشگفد شان نفس
در اشعار پیشینیان کرده رو — بجمع دواوین پراگنده گو
از ایشان اگر گفته ای رو شود — قبولش یکی در نظر صد شود
سخن گشته عریان تشریفشان — شود شعر ننگے تعریفشان
بجد اند در غلطه با شاعران — خوشا شعر فهمان خوشا شاعران
در آیند چون بے اصولان برقص — اگر مطرب آهنگ نبود چه نقص
گران چون کنند استماع نغم — بزیرے توان کرد تحویل بم

فراوان درین کارگه کارگر | یکی ابره یا قدر یکی آستر
بیا لای آلودگی از زشت | که زیباست زیبا و زشت است و زشت
سر نافه بگشای پیش صبا | کند مغز پیر و جوان عطرسا
اگر چون زر آهن شود سکه دار | سر انگشت ... نماید عیار
بروی ترش طفل شیرین ادا | کند شکر و شیر از هم جدا
مکن شکوه از ابنای زمان | که هرگز نماند چنین را چنان
بدستش خوش آیینه روشن است | در و هر بد و نیک عکس افگن است
حدیثی که رنگین بگوش آیدش | بصد رنگ هر جای بنشایدش
ازو حرف سحبان بهر محفل است | بسم او ناقل قصه باقل است
کشد بر تو خط اگر باب طلی | ولیکن مرا بیست گر قابلی
بچشم بصیرت نگیرش ببین | که آن کرده با حاسد و با من این
سخن فرق چرخم بپا می کشد | حسود من از من جفا می کشد
چنان شعلهٔ طبعم افروخته است | که بر حال حاسد دلم سوخته است
با آن دستگاهم ز جاه سخن | که باید شهان را گدای چو من
اگر سر کشم ناز حسن هنر | نیایم از عهدهٔ آن بدر
باین تازگی طبع من داده ساز | نیازم کشد ناز خوبان بناز
اگر خود ستایم ضروری است این | ضروریست آری ظهوری ستاین
ضروریست پاس علو سخن | تا حشر نه گردون تقدم ز من
شوم طعنهٔ عالمی را هدف | اگر در فروشم به نرخ خزف
بحکم سخن می کنم این و آن | همه اوست من نیستم درمیان
چو فرمایدم پیش رو می روم | گرم گویدم پیش شو می شوم

بعد از چنین فرقهٔ مفتخر — که گردد از ایشان بهیچی فخر

قلمشان سیه بار جان رقم — چه می شد که میشد نشانشان قلم

سخن که ز سقم نقص شان مریض — که از فطرت پست شان در حضیض

سخن داشت در فوج بخت این قران — که بیند و بابی در آخر زبان

زر در پا گرو در ترے بزده اند — همه در سخن گیل نسپرده اند

چو نخل سخن تربار آورند — در آن لفظ آبی بکار آورند

چنان خشکی از طبع شان چیره هم — که خون گرد باشد نفس شان رحم

سخن شان ز خاشاک و خس خشک تر — خزانان گل تازه گویی بسر

باین نقص صاحب کمالی کنند — بروباه بازی غزالی کنند

حجاب ادب بر کران افگنند — بخشر و غزل در میان افگنند

دریغا که خامه ست شهر و دیار — ز صاحب تمیزان ذی اقتدار

ندانسته اند اینکه انصاف چیست — دل روشن و سینهٔ صاف چیست

ز اصلاح اگر دم زند ملتمس — بدقت بگردند بر پیش و پس

که عیبی کجا در نظر آورند — کز آن بر سر کس خشر آورند

چرا ای ز انصاف دوران چرا — چرا ای بصد دیده کوران چرا

خدا این نمک از بجاست شور — نه بخشش شما من گرفتم نه زور

چو خوش باشما بر نیاید سخن — بر نجید از و چیست تقصیر من

گهی این نهان هم کنند آشکار — که شد شاعری بهر ما عیب و عار

نمایند بارشک با اهل هنر — چه زاین شعر ناقص کمالی و کم

چنین داد بخت نگون شان فریب — که سطح فراست قرین نشیب

چرا زین شریکان کسر آید بجان — شریک اند با ما شریک زبان

نیاید گران بر دلے این گزاف | سبک سنگ افتادہ میزان لاف
شوم گاہ خورشید و گاہے سہا | گہے ذرہ ظہورم گہے در خفا
گہے ہمعنانم گہے در عنان | گہے آسمانم گہے آستان
صعود آنچنان و ہبوط اینچنین | اگر راست پرسے نہ آن و نہ این
ز بیشی و کمی گر نداند کسم | نیم واپس از پے روان این بسم
نباشم اگر خوب بد نیستم | قبول سنت اینہم کہ رد نیستم
نہ سیخ کلم گر نخوانے مخوان | ولیکن گرم خار دانی مدان
نہ نزدیک نزدیک از دور دور | نگہدار میزان خیر الامور
نہ اوغان نہ انکار خود مے کنم | سخن ہم بمقدار خود مے کنم
پر و بال بازے نہ پروردہ ام | اگر با شہام باشکے کردہ ام
کجا ہمسر شیر مردان شوم | ہمان بہ کہ از شیرخواران شوم
ز پیر و جوان دارم این التماس | کہ پوشیدن عیب دارند پاس
بہ بینند اگر معنے سینہ ریش | برہم نوازند از لفظ خویش
ہمہ یارے آشنائے شوند | شکستہ مرا مومیائی شوند
اگر در سرج لفظے نہ بینند تر | بمعنے کنندش لبالب ز در
شوند ار بکوتاہئے دیدہ باز | ستان زبان شان نگردد دراز
نباشد اگر روشنے در بیان | ز خاطر فشانند پرتو بر آن
ز خامی ست این آرزو نی ز بیش | کہ از خامیم سر نیازند خویش
ببینند آنچنان دوستان در نفاق | کز ایشان جفائے رود بر نفاق
بایشان چہ دور ست سودائے من | کہ گردند دلال کالائے من
ولیکن ازین ہیچ اندیشہ نیست | نیم رد کہ رد کردنم پیشہ نیست

بایوان اعیان اگر خواندم / نشینم بهر جا که بنشاندم

گرفت ست وستم بلندم بلند / برافشانده پروین سپند گزند

نه لافم اگر مدعی عیب جوست / سخن گفته اینها جوابش بروست

عبث خرده بینان کمین کرده اند / بزرگان ما اینچنین کرده اند

رو کیفیتم ما کار ما پیرویست / موالات شان در قواتی رویست

از ایشان به شمعی برافروختن / ز ما جان به پروانگی سوختن

بقانون خروشد رگ چنگ شان / سر صلح دارد دل جنگ شان

اگر مدح اگر ذم عجب کرده اند / خطا گوی گویند خطا کرده اند

سحر روشن از پرتو روشان / جز استاد کم بوده شاگردشان

چنان گل بچیدند زین بوستان / که بی بهره کمی ماند در دوستان

درو کرده اند این کشته عمدا چنین / که هر گوشه خرمن نهد خوشه چین

از ایشان بمنزل رسد تو سفر / که هم توشه بخشند و هم راه بر

کمر بسته امید در جست و جوی / که خاک قدم شان کنم آبروی

سرافرازم ار سجده کاری کنم / کلهدارم ار کفشداری کنم

نه این ترکتازیم از ماهریست / سخن تا چه جولان کند شاعریست

نه لافم اگر قطره جیحون شده ست / به بندم پل عذر قانون شده ست

ز تقلید هم میرسد گه بآن / که ماو منی می رود بر زبان

ببخشند دانسته این میکنم / که خود را چنان و چنین میکنم

ازین گفتگو طبع آشفته است / دلم گشته غافل لبم گفته است

گر از شاعری کرده ام قیل و قال / تر از خوی کنم جبههٔ انفعال

بوصف رسائی کلام منست / غلط نیست در نارسائی رساست

که دید اینچنین لعبت دلفروز — که از رهگذارش غبارست روز
کند در گریبان گل آستران — که ریزد بپایش سر سروران
شد از مهر شیرمایه در سینه اش — که خورشید شد قفل گنجینه اش
باستادی خلق مکتب نهاد — که روشن کنند از بیاضش سواد
ز تاب درون تا به گرد جگر — نفس گر نخیزد نوای سحر
کسی کاخترش بخیه زنده است — بوی نسیم سحر زنده است
بکش رخت بیداری از کوی خواب — بشوی از زلال سحر رخ ز خواب
شود شسته از سینه خاص و عام — بمد سحر کلفت گرد شام
سحر بشگفاند بدین آب و تاب — بباد نفس غنچهٔ آفتاب
نجنبد صبا جز ببوی سحر — نخندد چمن جز بروی سحر
ازو در چمنها سمن بشگفد — وزو در دهنها سخن بشگفد
ظهوری سراپا سخن گشته — خس و خار بودی سمن گشته
چنان زابر کلکت سخن می‌چکد — کزان تازگی بر سمن می‌چکد
ز طبعت سخن گشته نازک چنان — که بر طبع نازک نیاید گران
خیالت گر از روح نازکترست — ازان طبع ممدوح نازکترست
رضاجوی خاطر شاه کن — سخن گر درازست کوتاه کن
ز فکر تو شد طول عرض سخن — بکنجی نشین چیست عرض سخن
به عنوان نویسی رسان نامه را — ز فرسوده پای زبان خامه را
ز دل معنی لفظ انجام کش — بجنبش سخن کوش بر بام کش
بیا ساقی ای بر تو ختم آبروی — بده ته سبوئی بآیین خاک کوی
که لب برگشایم به بندم زبان — ز آغاز و انجام این داستان

بے ارزوزگار این تقاضا کند | که رسوا شود هر که رسوا کند
نجوشم که خام است جوش همه | زدم دست در عیب پوش همه
توانگر دلے دارم و جاه هم | خدایم نظر کرده و شاه هم
نه رنگین کلامان رود گر سخن | برهنگی شود برده هم نام من
ز من شور معنی چنان برده تاب | که شبها کنم بر نمک چشم خواب
شب از خواب مژگان من محبت است | بمعنے نظر باختن صفت نیست
کشند درد دل شب دلم آه صبح | که هست از گدایان درگاه صبح
بدریوزه حاجت روائیم نیست | بنازم که بخت گدائیم نیست
در اقسام شعرم سخن میرسد | سخن حصه من بمن میرسد
و بیر فلک مے شود کاتبم | ز فیض سحر میرسد راتبم

در صفت صبح

در تزیین گلشن از جویبار سحر | نم فیض جاریست بر خشک و تر
دم صبح کم از دم عیسی نیست | ارادت که در فیض تقصیر نیست
دم صبح چون می شود کوره تاب | علم می کشد اخگر آفتاب
شوے تا ز روشندلی بهره مند | چو خورشید دم بر دم صبح بند
بروشندلی مهر ازو شد علم | مبادا ز سرش سایۂ صبح کم
ز تر دستے ساقیان صبوح | گل تازگی رسته از فرق روح
ببوئے گل صبح عطار باش | وزان صاحب بخت بیدار باش
نفس تیغ چید افلاک را در قفس | گر از صبح دم بر نیاری نفس
مسیحا دمے آنچنان مے کند | که دل مرده را زنده جان مے کند
گر یافتش ر انگشته خور گوے زر | که از شاهدان دارد این زیب و فر

تهمتنگر سم در گریبان کشید | تحیت بشکر تبسم زیر دندان کشید
که این طرفه در کة تابید بر مشتری | ندارد چرا طالع از مشتری
بکاری که بی او حرامست زیست | ظهورش بسبز خضاب چیست
درین حالم آمد بگوش این مقال | که فرخنده بخت است بیجا منال
زرخشانیی اختر بخت او | کشد غرق خورشید و مه تخت او
به بخشیدن کافتاده در پیچ و تاب | ز بهر مصرعش طالع صد کتاب
شو و شگفته مجلس سروری | که نازد بجا کورش هر سری
لی وارد این کار صبری بکار | بپرو شادی بال در انتظار
چو از غیب شد گوش زد این خبر | بشخوار سیی نشاط آمد امید
دل از محنت و غم کناری گرفت | و زان بیقراری قراری گرفت
ولی جیب طاقت نمیشد رفو | که کی بشکفد این گل آرزو
ز ده سال افزون برین سر گذشت | گذشت و دل از نیت خود نگشت
ز شبهای شبی دل در آمد بشور | بر و باده شوق آورد زور
به مشتی سرشک نیازی چکید | ز شحش گل صبح دولت دمید
علم شد بنوری که گر آفتاب | ز رگهای جان باز شد پیچ و تاب
ز مبس نغمهٔ بلبل تهنیت | جهان شد پر از غلغل تهنیت
دران های و هو سمع گشت هو | همه نام بربان شد آمد بگوش
شنیدن ازین نام چون یافت کام | ز دل جوش زد خنکر ... تمام
خوشی ز دل رخت بیرون فشاند | سخن شهر زبان سر بگردون رساند
در فیض شد باز بر روی طبع | بانجاز بر خاست جادوی طبع
بنان ورشناسی شه جم حشم | ز طول قلم وا دعرض رقم

در خاتمه کتاب

بسا تنگ خاطر که در کنج غم — نهد سالها غصه بر روی هم
که ناگه بر ویش درے وا شود — به یکبار غمها طربها شود
خوشا جان شاداب آن تشنه لب — که چون از تف و تاب دشت طلب
فتد مغز در استخوانش بجوش — کند کوثرے از کف خضر نوش
توان رشک صد دردمندان ناتوان — که چون آورد لب ته بار جان
گل و سبط چینند کف نبض او — به تشخیص عیسے رسد نبض او
به تمثیل حال خودم نکته سنج — که چون پاے بختم رسید بگنج
به چندے این پیش کاندر قلم — شد آخر ز ساقے و ساغر رقم
نگاہے ز حاسد گزشتم بوام — سراپاے این نسخه دیدم تمام
عیان گشته در دیده اعتبار — محیطے پر از گوهر شاهوار
همه لائق افسر سروران — سزاوار تاج بلند اختران
ازو کیسه پرداز هر مشترے — گران قیمتے و سبک جوهرے
زدم قرعه کاین گوهر شاهوار — بدست شا بر که سازم نثار
درین آرزو آشکار و نهان — به مدح شهان سر جهان
بگوشم سخن سنج والا اشنا — بنام کسے بر نیامد صدا
سبو بود دل در ثنا گسترے — ولے طبع سر دارد از یاورے
بمدحت چو دل راه انشا گرفت — سخن پا بکام و زبان وا گرفت
شدم نامے از انتظار رقم — سرے بر نکرد از شگاف قلم
ز هم حرف و ترکیب بگریختند — بهم لفظ و معنے نیامیختند
فرو ریخت برگ بهار هوس — فشد دسته این گل تبار نفس

وگر ریزم از جود و بخشش رقم | ترا و همه بحر و کان از قلم
نویسم چو تعویذ بازوی صبر | زند بچه با شوق نیروی صبر
بآن حرف عشق آورم در میان | تماشاکنان حسن خورشیدران
اگر کرده ام عرض حال نیاز | لب زخم در گریه برچیده ناز
جهانیست این نامهٔ نامدار | در و هر طرف صنع حق آشکار
سوارش بنام ست و صیدش بدام | شکارش بانجام ست و نقاش بکام
در ایوان زرش طرحها بکار | بمیدان زرش ظفر با سوار
ز روی بتان لاله گلشنش | ز خورشید و مه دانهٔ خرمنش
درخشان هلالش بآن آب و تاب | که ناخن زند در دل آفتاب
صحایف زند اچی شهریار | پرخشانی تیر اشتهار
چو دریا شمر هر طرف صد شمر | برآرد اگر موج آب گهر
زبس لفظ هر سنبلستان خط | باقلیم معنی روان کرده شط
کند معنی خارش از پا دراز | نهد لفظ گل عذر کنارش نیاز
بآبش غذا از طراوت بشوی | گل و یاسمن دسته بندد و بوی
گذارے بمیخانه و مست شو | نگاہے بستانے و از دست شو
سفرے کنے لامکان نسبت | نہ جنے بروے آسمان محملست
در و مسجد و دیر در کار نیست | نخ سبحه و تار زنار نیست
ز معنی چنان لفظ پر کرده ظرف | که ترسم غرور شق سراپای حرف
حریفے که باشد نم قلزمش | شود مست سرجوشی تنه خمش
چنان حفظ معنیش خوانان قماد | که هر کور فهم ست روشن سواد
در این سادگی نقش آراده رنگ | معانی فراخ ست و الفاظ تنگ

کشیدم ورقهای بیشینه پیش | شدم طوطی و دیدم آئینه پیش
دم از سینهٔ صبح پرنور دم | بر آن کهنه زر سکه نو زدم
چو آن کهنه با تازه پیوند شد | زبانها بتحسین برومند شد
نگو گشته نقد رت کهن تازه دوست | که نرخ زر کهنه دایم فزوست
نوی رشک از و برده بر کهنگی | که فیروزه نو گشته در کهنگی
اگر کهنگی زان ببالد ملست | و گر تازگی زین بنازد گلست
نجم کهنه اهل کین تازه است | که گویند آن کهنه این تازه است
بهایست هر در که من سفته ام | اگر تازه گر کهنه من گفته ام
نه آن صفحه گردد ز کلکم نگار | که خطی بر آن در کشد روزگار
بانگشت حرفی نویسم بر آب | بطوفان عمان نگردد خراب
نه تم ز خشته بر تار خنیاگرے | کشم رقص ناهید از مشتری
فرادیست کالای بازار من | زکان کیسه خواهد خریدار من
بملک سخن در جهان خیال | بران باغبان باغبانی حلال
که چون میوهٔ باغ این کاخ چید | بفکر بلند از سر شاخ چید
نیازد بدان باغبان روزگار | که با گلبنش عشق ورزد بهار
به بستان موزونی قد شاه | ببالای طوبی رسانم گیاه
دوانیده طبعم بحرف چمن | بلفظ خشک معنی نسترن
اگر کرده ام دسته بار وقار | نیالید گاو زمین زیر بار
چو آیم بہ نباتی آستان | مصالح کنم رفعت آسمان
زخصمان چنان داد نفرین دہم | که هم خصم را لب بآئین دہم
گر از غم رخشش بیان آورم | دو صد صرصر شش عنان آورم

دو عالم کجا در نظر آیدش — ولی یک نظر از تو می بایدش

گر از مهر و مه رونما خواستست — بد بیند شهنشه بجا خواستست

بشهری که بردار از رخ نقاب — نقابی شود شهرت آفتاب

اسیران باین نسخه دارند کار — کز و نسخه برداشت روی نگار

اگر عشق بازی ز اهل فن است — بهر صفحه صد حور چشمک زن است

از و شور در شهد و شکر فتد — که نوباوهٔ نخل حکمت فتد

نهالیست فردوس در سایه اش — سر عرش بر مقدم پایه اش

چراغیست کز جلوهٔ نور پاش — بر انجم زند حملهٔ دور باش

ز کیفیتش سینهٔ اهل هوش — چو خمخانهٔ طغیان می مست جوش

ز کمیتش در فضای شمار — بهر رکن عالم صف آرا هزار

بمیزان دفتر گشایان دل — شمار است چار است در شش چهل

ازین پیش کلک معانی نگار — بپایان کندی از تنزل روزگار

برایم گهی صفحه ای می نگاشت — که هر مصرع امید مصرع نداشت

کنون گشته طبعم روان آنچنان — که گر شه بفرمان والا نشان

فرو چیدمی مجلس اختصار — مؤخر نشستی چهل زین چهار

چهار الف اول قلم داوشان — بتقریب افزود پانصد بران

معانی در الفاظ شان داده ام — سخن را بمقدار شان داده ام

بر آنم که نام ترا در جهان — نشانم بتخت زبان شهان

تبارزی اگر عرض میدادمش — بارض حرم می فرستادمش

چو با فرقه ای یگرا فتاد کار — بآویزم از در که شهریار

ز رو بیت سخن را چه زینت که نیست — ز تو بر ظهوری چه منت که نیست

بهر جا که لفظ از آن خاک پاست | دو صد معنی آب حیوان فداست
نه بزم تو بزمی فرو چیده ام | چنان هر چه باید در او چیده ام
که تا حشر از دولت شیخ و شاب | گل و لاله دارند و نقل و شراب
نه آن سرو رسته درین تازه باغ | که قمری نباشد چه بلبل چه زاغ
ندرکنی گلی را اگر شبنمی | نمایم ز هر برگ صد خرمی
بیا یاد نکو نقشی از در نظر | بگو تا بیالم ز عرض هنر
بشیرین ادائیست شیرین لبت | نسازد شکر از نمک غافلت
عروسی چنین چشم لعل و نهار | ندیدست در حجلهٔ روزگار
لبش با دهنش تو در خاکبوس | که مشاطهٔ خاطرست این عروس
گل تر کجا دارد این تازگی | که با او زند حرف هم تازگی
ملاحت بگسترد از خوان خویش | نمک تازه کردند دلهای ریش
صبا گفت حرفی ز پیرامنش | گل آویخت چون خار در دامنش
کند تازگی طرح اگر شرح چمن | شود خس شناور در آب چمن
کند نافه بندی چو در چین سو | نهد مشک را کمتر از خاک کوی
صبا یک ختن نافه برهم کشد | اگر شانه در زلف در هم کشد
مخوان زلف و دام تمناست این | مگو خال تخم سویداست این
ز شیرینیش گر اشارت رود | شکرهای عالم بغارت رود
کشد زهره از گوشش بی اختیار | بشاباش رقاصیش گوشوار
ازو نیست جز تیزبین بهره یاب | که هر عارضش گشته وقت نقاب
مصون نیست فضلش بطبع فضول | خدا بخشدش از تو بخت قبول
تیپوسی ز طعنها از و شود | نگاهی که جستش یکی صد شود

شه غزنوی گرچه تقصیر کرد / تلافی خدیوم بتکثیر کرد

ازان صرفه کاری شد این عیب او / که مذموم شد نام محمود ازو

بود ختم بر شهریار دکن / جواهر فشانی براهل سخن

چنین گر دهد دایهٔ شاعران / بشعری رسد پایهٔ شاعران

زبس مخجل فردوسی از شاه خجل / زبس جود من گشته ام منفعل

شتر گربه چرخ گردان ببین / که استاد آن کرد و شاگرد این

دریغا کجا رفت آن نکته ور / که شاهش بسر بر نهد تاج زر

لب عیب جویان شه بسته باد / نگویند کافزون زاندازه داد

نیاید از ابر اکرام شاه / که در زیرش اندازه دارد نگاه

خدایا بعز ارباب جود / که مفتوح زین شه کن ابواب جود

ز صیتش جهان پر آوازه دار / بمهرش دل خلق را تازه دار

چو اولی ست ختم سخن بر دعا / سرایم غزل گونه در دعا

غزل متضمن دعا

زغم نالهٔ دشمنت زار باد / وزان ناله تاثیر بیزار باد

زپست و بلند جهان حاسدت / برآید گر از چاه بر دار باد

شود راست تا کار گلخن زخصم / بدوشش از سرش پشتهٔ خار باد

ازان نار آبی که بدخواه رشت / گلیمی بدوشش شب تار باد

بدشت نهیبت زخون عدو / غراب اجل زرد منقار باد

زرمح تو در سینهٔ سرکشان / نفس اژدر الامان خوار باد

زضعف زمان گشته دلها خراب / مدار اسی عهد تو معمار باد

زغیب اختر طالعت را سبب / سعادت هزار آسمان دار باد

خوشا چشم شمشیر خنجر عدو / دلش غیرت کان زنگار باد

نخست آنکه از سجدهٔ این جناب | که بالیده در سایه اش آفتاب ق
ز لطف تو نقش جبینم نشست | فلک زیردست زمینم نشست
دگر منت این کز تو این یادگار | زمین ماند بر صفحهٔ روزگار
بدریاشی آن لعل رنگین کلام | باتمام این نامه کردم اهتمام
وگرنه کیم آن نفس مانده بود | که در غوص غوری توانم نمود
باقبالت از بحر فکر و خیال | برآورده ام نخبه نخبه لآل
نباشد ز شاهان اگر گفتگوی | دهد فکرهای گدایانه روی
حکایت چو از انجم و اخترست | سخن را درخشانیی دیگرست
زبان قلم گشته تیغ دودم | که گردید در وصف تیغت علم
ز یوسف اگر بودی این گفتگوی | باین نازنینی نبد آبروی
ز روی تو شمعی که دارم نگاه | برآرم چو پروانه دود از نگاه
به بلبل دهم گر ز جام تو مل | فرود آید از مستی عشق گل
مدد بادت از حق بامداد تست | که شیرین زبانی ز فریاد تست
نه مخصوص خود دانم این التفات | شریک اند با من درین کائنات
دهد ابر را بحر رحمت نمی | که سرسبز گردند ازو عالمی
کند سعی خورشید در کار کان | که بر خلق گردد جواهرفشان
ز تیغ تمیز تو کالای من | گهر ریخت بر من ببالای من
چنین بود در دل که این عقد دُر | که درج دهنها ازو گشته پُر
کنم تحفه در بگذرم از بها | که کم بود در قیمتش گنجها
شنیدستم آنسان کند خسرو نژاد | که بیش از بهایش بها داده ام
خوشا بهر نسبت آن جوهری | که دریا دُرش را شود مشتری

خاتمة الطبع

بعد حمد و سپاس ایزدی بی همتا و درود بر رسول مجتبی مژده باد که دیوان آن فرحت توامان که عالمیان را ساتگین صهبای قند نظم و نثر در کف و خمار جهل این معنی یکسر برطرف ست کتاب عدیم الجواب **ساقی نامهٔ ملا نورالدین ظهوری** را که الحق عذوبت مضامین لذت آمیزش طباع صافیه ذائقان فرهٔ علم و هنر را بسان رحیق مختوم فردوسیان مسرت انگیز ست و حلاوت و لطافت الفاظ رنگینش بمثابه که از زمین مناولت و اجرای آنها هر لب و زبان بفصاحت سحبانی لبریز فیضی که از آن ظهوری جلوه سے دهد همانا ظهیر فرهن ظهیر فاریابی گفتنش میرسد کار پردازان مطبع نامے صاحب جودے که از کاسهٔ لیسی فیض آن بر آمده را مدام در سخا شهرت و بهائیست غلط گفتم بل عالمی بمیان بذل فضل خوش کامروائی و الا همیم و اشتم صفات فتوت و قدردانی او چنانکه دانی شهرهٔ آفاقست و اشهر اسم سامیش پیش جمهور مشهورست

بمطبع **نول کشور کانپور**

بکمال تصحیح نسخے بماه

مئی سنه ۱۹۰۱ع باهتمام

حلیهٔ طبع در بر کشید

بهبنه کرم

بعقرب نهادی مثل گشت خصم | زره کهنه تنش کیسهٔ مار باد
ز تا شیر رفق تو در طبع دهر | تعدی مبدل بهنجار باد
بدیوان عدلت فلک حاضرست | ز بیت الاو سابق در انکار باد
ز بس بخشش بشست در کمینگاه وقت | طمع فارغ از پاس اظهار باد
کفت ریخت خشم در ایاغ سخا | زبان طلب مست و سرشار باد
درین پله کانعام و اکرام تست | توان گفت مبلغ بمقدار باد
بپے پیشکارے درین پیشگاه | ز خخمر دان سپهر کلان کار باد
ز بار وقار گران سنگ تو | زمین سای زانوے کهسار باد
بصد دیده بخت تو تا روز حشر | چو عاشق شب وعده بیدار باد
مے بے خمار و لائے ترا | خم از سینه مست و هشیار باد
دعائے بر آزادگان مے کنم | بمهر تو دل شان گرفتار باد
بے تے کشش نباشد اگر مهر تو | نخ سبحه اش تار زنار باد
ز نم چرخ گردت چو گردم غبار | سے نیستی زکویت هوادار باد
ملاحت ز شور شکر خند تو | نمک پاش مرهمهاے افگار باد
ز داغت که سرمایهٔ راحت ست | متاع جگر گرم بازار باد
ز مژگان نگه خار در پا شکست | ز روئے تو در سیر گلزار باد
باین سایه خورشید در کوی تست | سپے سایه در پاے دیوار باد
ز افسانهٔ رنگ و بوئیت سخن | سمن پیکر و لاله رخسار باد
بمدح تو بر صفحهٔ روزگار | مضامین کمیاب بسیار باد
ظهوری ز حد می برد گفتگو | موفق با تمام گفتار باد
بیا ساقی اے تلخ شیرین زبان | بخال لبت مهر نه بر دهان
که گردد بحرفت سخنها تمام | چو در آخر نامه از و السلام

مثنوی زلالی مسمی بہ ایاز و محمود محشی ہے ۔
قصائد عرفی محشی مشہور کتاب درسی ہے ۔
ساقی نامہ ظہوری مشہور کتاب تصنیف ملا ظہوری کی ہے
قران السعدین ۔ یہ کتاب معز الدین کیقباد شاہ بادشاہ کی مناقب و صفت میں حضرت امیر خسرو دہلوی کی تصنیفات سے ہے ۔
قصائد بدر چاچ مشہور کتاب ہے ۔
شرح قصائد بدر چاچ معروف بشرح عثمان خانی شارح اسکے مولوی محمد عثمان خان شہید دارالسلام ہین اس شرح کے ضمن مین عمدہ رسالہ ہر علوم و فن کے ہین خصوصاً رسالجات رموز طلسم قابل دید ہین ۔
مثنوی ولی رام معروف بچہ عرفان تصنیف ولی رام ۔
دیوان حافظ محشی مشہور دیوان حافظ شیرازی
ایضاً محشی مطبوعہ جدید بہت خوشخط طبع ہوا ہے ۔
کلیات حزین یہ ایک مجموعہ غرائب روزگار نتیجہ طبع سخن آفرین شیخ محمد علی حزین کا جنکی نازک خیالی مقبول خواص ہے یہ شخص نہایت رتبہ کا صاحب کمال تھا اور صفات استغنا وغیرہ مین شہرۂ آفاق نہایت جد و جہد سے یہ کلیات بہم پہونچا ہے اس مجموعہ مین کتب ذیل شامل ہین سوانح عمری حضرت مصنف تواریخ سلاطین قصائد نعتیہ ائمہ اطہار دیوان و مثنویات صفیر فلک و چمن انجمن و مثنوی خرابات فرہنگ نامہ تذکرۃ العاشقین وغیرہ ۔

کلیات مرزا بیدل اس کلیات مین چار کتابین ہین نکات بیدل رقعات بیدل دیوان بیدل عناصر بیدل اگرچہ اونکی تالیفات لاانتہا ہین مگر لب لباب کلیات کا یہی چار حصے ہین ۔
دیوان بیدل اسکے حاشیہ پر نکات بیدل ہے اصل نسخہ قلمی بہت عمدہ بہم پہونچا تھا واسطے ملاحظہ شائقین کے طبع ہوا ۔
کلیات سعدی شیرازی حاوی رسائل مفصلہ ذیل دیباچہ کلیات کریما گلستان بوستان قصائد عربیہ قصائد فارسیہ مراثی ترجیعات طیبات بدائع خواتیم غزلیات قدیم صاحبیہ مفردات قطعات رباعیات مثنویات مقطعات مطائبات ہزلیات خاتمہ ۔
دیوان مخفی تصنیف مخفی رشتی ۔ یہ استاد اہل زبان تھا رشت نام مقام کا ہے ولایت فارس مین جو ناواقف اسکو کلام زیب النسا بیگم کہتے ہین غلط ہے تذکرون سے ظاہر ہے ۔
دیوان خواجہ معین الدین چشتی رحمۃ اللہ علیہ جا صفت و تصنیف محض عنایت ایزدی سے اس مطبع کو ملی تبرکاً طبع ہوئی ۔
دیوان حضرت غوث الاعظم شیخ محی الدین گیلانی مشہور بہ پیران پیر ۔
کلیات نظم غالب فارسی عالیجناب مرزا اسد اللہ خان بہادر دہلوی کا کلیات نظم جو ہنگام حیات مرزا صاحب ممدوح بتصحیح مصنف طبع